

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

**Samospráva a její vztah k sociální a politické funkci
spolků. (Na příkladu města Dobrušky)**

Bc. Tomáš Tojnar

© 2015 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra humanitních věd

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Tomáš Tojnar

Hospodářská politika a správa

Název práce

Samospráva a její vztah k sociální a politické funkci spolků (na příkladu města Dobrušky)

Anglický název

Autonomy and its relationship to social and political function of associations (on the example of the town Dobruška)

Cíle práce

Tématem diplomové práce je problematika veřejného života, spolkové činnosti a místní samosprávy. Výzkum bude zaměřen na vybrané město Dobruška ležící v Královéhradeckém kraji (okres Rychnov nad Kněžnou). Cílem práce bude v rámci zvoleného tématu: 1) Charakterizovat město z historického hlediska a hlavních socioekonomických ukazatelů. 2) Identifikovat aktéry veřejného a spolkového života v současné i historické perspektivě (místní spolky, zájmové skupiny, politické subjekty apod.). 3) Definovat vliv místních spolků na veřejný život a obecní samosprávu v historické a soudobé perspektivě.

Metodika

Ve výzkumu veřejného života a politického procesu na komunální úrovni rozhodování se uplatňují dva hlavní přístupy. První upřednostňuje pohled shora a na komunální politiku pohlíží jako na nejnižší patro veřejného a politického života. Nezohledňuje však místní specifika. Druhý přístup vychází ze základního tvrzení, že komunálních politik je tolik, kolik existuje obcí. Jeho základní metodou jsou většinou jednotlivé případové studie, na jejichž základě bývají teprve opatrně konstruována zobecňující tvrzení [Balík 2005: 166 167]. Při vypracování práce bude využit výzkumný přístup, jenž se snaží zohledňovat odlišnosti v obcích různých velikostí. Práce bude postavena jako případová studie. Ke sběru dat budou využity zejména dvě základní techniky studium dokumentů a dotazování. Dále budou použity další standardní metodologické postupy využívané v politologii, především komparace.

Rozsah textové části

60-70 stran

Klíčová slova

Dobruška, místní samospráva, občanská společnost, rozvoj obce, spolek

Doporučené zdroje informací

Balík, S. Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky. Praha: Grada, 2009.

Balík, S. Metodologie výzkumu komunální politiky. In Fiala, P.; Strmiská, M. Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody. Brno: CDK, 2005.

Brokl, L. Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

Čmejrek, J.; Bubeníček, V.; Čopík, J. Demokracie v lokálním politickém prostoru. Praha: Grada Publishing, 2010.

Jüptner, P. Komunální koalice a politické modely. Politologická revue č. 2, 2004, s. 80-101.

Skovajsa, M. a kol. Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Portál, 2010.

Vedoucí práce

Ing. Jan Čopík, Ph.D.

Elektronicky schváleno dne 12. 11. 2014

doc. PhDr. Michal Lošťák, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 13. 11. 2014

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan PEF ČZU

V Praze dne 21. 12. 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Samospráva a její vztah k sociální a politické funkci spolků (na příkladu města Dobrušky)“, jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 15. března 2015

Bc. Tomáš Tojnar

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval Ing. Janu Čopíkovi, Ph.D. za odbornou pomoc, cenné připomínky a čas věnovaný vedení mé diplomové práce.

Dále děkuji všem činovníkům jednotlivých spolků, kteří s ochotou vyplnili zaslané dotazníky potřebné k vypracování diplomové práce.

Samospráva a její vztah k sociální a politické funkci spolků. (Na příkladu města Dobrušky.)

Autonomy and its relationship to social and political function of associations. (On the example of the town Dobruška.)

Souhrn

Předkládaná diplomová práce se zabývá místními spolky a jejich postavením v lokálním politickém systému. Je pojímána jako případová studie konkretizující tento fenomén na příkladu města Dobrušky. Sleduje vývoj spolků a jejich vztahu k místní samosprávě v čase od druhé poloviny 19. století do současnosti. Cílem práce je charakterizovat změny, kterými tento vztah procházel a snaží se i o postihnutí vzájemné vazby spolků a samosprávy. Na konkrétním rozboru jednotlivých historických etap dokládá změnu charakteru těchto vztahů v souvislosti s typem politického uspořádání celé společnosti.

Postavení spolků chápe tato práce jako určitý indikátor kvality občanské společnosti, jíž jsou nezastupitelnou součástí. V práci je toto postavení sledováno jak ve vztahu ke komunální, tak k celkové politice státu. Zde jsou silně patrné diference mezi demokratickou společností (včetně té utvářející se v 19. století) a společenstvími, které obecně nazýváme totalitními. Analyzovány jsou zejména projevy politického systému v konkrétním místním společenství.

Důležitým pramenem pro zjištění současného vztahu místních spolků a samosprávy bylo dotazníkové šetření, které v kombinaci s dalšími metodami dává úplnější obraz současné situace. Jedním z nejdůležitějších závěrů práce je zjištění, že spolky tvoří důležitou součást komunálního politického komplexu a podpora jejich činnosti přináší prospěch celému mikrospolečenství a životu lidí v něm.

Klíčová slova

Dobruška, místní samospráva, občanská společnost, rozvoj obce, spolek.

Summary

This thesis deals with local associations and their position in the local political system. It is conceived as a case study, specifying this phenomenon on the example of the city Dobruška. It follows the development of associations and their relationship to local self-government in time since the second half of the 19th century to the present. The aim of this thesis is to characterize the changes which this relationship was going through and it also attempt to capture the interdependencies of associations and local self- government. On the specific analysis of particular historical periods it evidences the change of character of these relationships in context to the type of political organization of the entire society.

The status of associations understands this work as an indicator of quality of civil society, which are irreplaceable part. In practice, this position is monitored in relation to the community and to the general policy of the state. Here are very clear differences between democratic societies (including the one emerging in the 19th century) and communities, which are generally called totalitarian. Analysed are mainly manifestations of the political system in a specific local community.

Important source for finding current relationship of local associations and self-government was a questionnaire survey, which in combination with other methods gives a more complete picture of the current situation. One of the main conclusions of this work is the finding that associations are an important part of the municipal political complex and support of their activities, benefit the entire micro- community and the life of people in it.

Keywords

Dobruška, local self- government, civil society, community development, society.

OBSAH

OBSAH.....	8
1 Úvod.....	11
2 Cíl práce a metodika	13
2.1 Cíl práce	13
2.2 Metodika	13
3 Teoretický úvod	15
3.1 Charakteristika samosprávy a spolků po roce 1989.....	15
3.2 Občanský sektor a samospráva	16
3.3 Občanská sdružení a lokální zájmy.....	18
3.4 Hlavní mechanismy komunálního politického života.....	22
4 Dobruška v minulosti.....	25
4.1 Dobruška jako ekonomické centrum regionu	25
4.2 Postavení města v období baroka a národního obrození.....	26
4.3 Demografický, hospodářský a společenský vývoj.....	29
4.3.1 Demografický vývoj města do druhé poloviny 19. století.....	29
4.3.2 Růst počtu obyvatel ve 20. století jako důsledek industrializace	32
4.3.3 Stabilizace demografického vývoje v současnosti.....	34
5 Historicko-politický vývoj spolků	38
5.1 Vznik spolků jako projev politické aktivizace	38
5.2 Vývoj jednotlivých spolků do první světové války.....	39
5.2.1 Dobroš a Vlasta.....	39
5.2.2 Sbor dobrovolných hasičů	43
5.2.3 Sokol	44
5.2.4 Okrašlovací spolek.....	45
5.2.5 Čtenářská beseda Mutina	46
5.2.6 Spolek divadelních ochotníků.....	48

5.3	Vývoj spolků v první polovině 20. století.....	51
5.3.1	Dobroš a Vlasta.....	51
5.3.2	Dobrušská filharmonie.....	52
5.3.3	Sbor dobrovolných hasičů	53
5.3.4	Sokol	54
5.3.5	Spolky divadelních ochotníků	55
5.3.6	Svaz junáků-skautů	56
5.3.7	Muzejní spolek.....	56
5.4	Spolky v období totalitních režimů	58
5.4.1	Likvidace spolků v období nacistické okupace	58
5.5	Krátké období obnovy spolkového života.....	60
5.6	Likvidace spolků po únoru 1948 a první dvacetiletí totality.....	61
5.7	Obnovování aktivit v šedesátých letech.....	66
5.8	Spolky v období tzv. normalizace	67
6	Samospráva a spolky v současnosti	71
6.1	Rozvoj občanské společnosti a spolkového života	71
6.1.1	Změna postavení spolků po roce 1990	71
6.2	Transformace spolkového života v demokratické společnosti.....	73
6.2.1	Spolky jako samostatné právní subjekty.....	73
6.2.2	Volba dvou cest – návrat nebo nový směr?	74
6.2.3	Materiální problémy	74
6.2.4	Počátky a základy spolupráce s městskou samosprávou	75
6.3	Významné spolky ve městě po roce 1990.....	76
6.3.1	Vlasta	76
6.3.2	Spolek divadelních ochotníků.....	76
6.3.3	Sbory dobrovolných hasičů	78

6.3.4	Sokol a další sportovní spolky	79
6.4	Samospráva a její spolupráce se spolky	81
6.4.1	Vazba spolků a politických stran a městské samosprávy	81
6.4.2	Dotazníkové šetření způsobů spolupráce a podpory spolků samosprávou	82
7	Závěr	87
	Seznam použitých zdrojů	91
	Příloha č. 1:	96
	Obrázky:	97

1 Úvod

Jedním z nejdůležitějších cílů, které si kladla rodící se nová společnost po listopadové revoluci a následném nastoupení nové cesty vývoje, byla obnova společnosti občanské. Stejně jako již starověcí myslitelé věděli, že nelze dvakrát vstoupit do téže řeky, tak ani v tomto případě nešlo jít cestou návratu k systému předúnorovému, či dokonce k demokratické společnosti první republiky.

Přesto však bylo třeba navázat na hodnoty, které dřívější demokratický systém představoval a na nichž byly jeho základy vybudovány. Důležité bylo vědomí toho, že ani tyto hodnoty se nevytvářely teprve v průběhu existence meziválečného samostatného státu, ale měly své kořeny již ve staré monarchii. Dobrat se těchto kořenů znamená pochopit vývoj v jeho celistvosti a kontinuitě a zároveň poznat, jaké jsou základní ideje a principy, z nichž tento vývoj vycházel.

Formování nového společenského uspořádání po listopadu 1989 je procesem, který je dlouhodobý a jako takový není ani zdaleka ukončen. Tento proces je rovněž naplněn nejen úspěchy, ale i četnými omyly, vyplývajícími jednak z tendence k autokracii, vůči které není vznikající demokratický systém ani zdaleka imunní, jednak z prostého systému pokusu a omylu, jemuž se při sebevětší snaze nelze úplně vyhnout.

Mezi nejdůležitější nové principy, na nichž je společnost stavěna, patří bezesporu společnost občanská v tom nejširším smyslu. Podstatou je pak co nejširší zapojení občanů do rozhodovacích procesů. Rizikem, které je s touto tendencí spojeno, je možná kolize s rozhodováním na úrovni odborné. Najít vyváženost mezi těmito dvěma prvky je záležitostí nesmírně složitou, která však tvoří jednu z nejpodstatnějších složek rozhodovacího procesu na všech úrovních.

Úroveň, kterou se zabývá tato práce, je úrovní politiky komunální. Je zřejmé, že právě zde je participace občanů na rozhodnutích týkajících se celého komunálního společenství, nejreálnější a nejlépe uplatnitelná. Médiem, které je v tomto mechanismu využíváno nejvíce, jsou místní spolky.

Stejně jako vývoj celé společnosti mají i spolky a jejich postavení ve struktuře komunálního politického systému svoji dlouhou genezi. Její počátky bychom mohli vysledovat ve velmi vzdálené minulosti, jako reálná síla se však začínají uplatňovat až od druhé poloviny 19. století. Jejich úloha se v jednotlivých etapách moderních dějin sice měnila, ale nikdy už nebyla zanedbatelná. Ani komunální politika, i když v obdobích

totalitních režimů hodně zkrácená na svých právech a možnostech, se nikdy bez těchto místních spolků neobešla.

Jejich vývoj a měnící se úloha ve vztahu k místní samosprávě je na příkladu města Dobrušky sledována v této práci. Vyústěním je pak období současné, které nejen, že neumenšuje důležitost místních spolkových aktivit, ale dochází k poznání, že jejich důležitost s upevňováním demokratických principů trvale roste. Proto je dobré poznávat tento fenomén, aby mohl být silou, která skutečně pomáhá tvořit novou demokratickou společnost. Ta totiž není jen na úrovni celostátní, ale její podstatnou a neodmyslitelnou složku tvoří zejména regionální a místní komunity, v nichž docházejí demokratické principy svého konkrétního naplnění.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Diplomová práce se zabývá funkcí lokálních spolků a jejich vztahem k místní samosprávě ve vybraném městě Dobruška, ležícím v Královéhradeckém kraji. Vychází z historického vývoje, který sleduje od 19. století, se zvláštním důrazem na jeho druhou polovinu jako období, kdy došlo ke konstituování a prudkému rozvoji činnosti místních spolků, které do jisté míry suplovaly místní politické struktury před jejich vlastním zformováním ke konci 19. a na přelomu 19. a 20. století. Pozornost si zasluhuje zejména provázanost mezi důležitými místními spolky a místní samosprávou. Jde zejména o vazby personální, někdy i o přímou materiální závislost spolků na místní samosprávě, jako tomu bylo například u divadelního spolku nebo v případě spolku okrašlovacího.

V dalších částech práce je sledován vývoj tohoto vztahu v období první republiky a jeho destrukce za obou totalit 20. století. Důležitým prvkem limitujícím spolkovou činnost v místě jsou ostatní strukturální komponenty, jako je vývoj v oblasti demografické skladby obyvatelstva, vývoj hospodářský a samozřejmě politický, ať již v rozměru lokálním či regionálním, nebo celostátním, resp. celonárodním.

Cílem práce je charakteristika města z historického hlediska a hlavních socioekonomických ukazatelů, identifikace aktérů veřejného a spolkového života v soudobé i historické perspektivě a definice vlivu místních spolků na veřejný život a obecní samosprávu. Jejím cílem je nejen zmapovat lokální politické vazby mezi spolky a místní samosprávou, ale i jejich vývoj v čase, proměny ovlivňující místní politiku a formující místní mocenské struktury, a to od 19. století až do současnosti. V této souvislosti je snahou práce dokumentovat na konkrétních příkladech a jejich analýze zejména personální propojenost obou těchto komponent místního společenského politického prostředí.

2.2 Metodika

Při sledování vztahu spolkového a samosprávného prvku ve vývoji obce je důležité hledisko vývoje, který byl určován situací v celé společnosti a ve státě. Přesto však má regionální a místní prostředí určitá specifika, která se práce snaží postihnout.

Diplomová práce se zabývá rozbořením situace ve městě Dobrušce, nelze tedy závěry a vývody aplikovat v plné míře na jiné lokality. Práce je tak plně limitována

přesně vymezeným geografickým prostorem a případné závěry je pro jiné lokality nezbytné ověřit novým výzkumem, nelze tedy uplatnit mechanickou aplikaci v jakémkoli rozsahu.

V konkrétních analýzách bylo vycházeno z dostupných dokumentů, především archivní povahy, které osvětlují činnost městské samosprávy i jednotlivých spolků ve vztahu k ní. Velmi důležité jsou v tomto směru knihy zápisů ze schůzí, ale i kroniky spolků, vzpomínky pamětníků, pro nejnovější období pak i dokumenty orální historie. Pro současné období byl zpracován dotazník, na nějž jednotlivé spolky vstřícně reagovaly. Při jeho zpracování bylo možné použít výhradně kvalitativní analýzy, protože pro kvantitativní zpracování je množství dat nedostačující. Přesto i výsledky tohoto dotazníkového šetření, které probíhalo v měsíci listopadu 2014, dávají možnost v kombinaci s ostatními prameny nahlédnout do určitých latentních vztahových struktur, které však mají silný vliv na fungování celého systému komunální politiky. Dotazník je obsažen v příloze. Formulace jeho otázek byla volena tak, aby odpovědi byly schopné vyjádřit nejen obecné jevy, ale i určitá specifika jednotlivých spolků.¹

Rovněž jsou v práci využita data získaná v neformálních rozhovorech s představiteli městské samosprávy i jednotlivých spolků při vědomí nutné korekce vysoce subjektivních náhledů a zainteresovaných postojů těchto osob.

Jednotlivé kapitoly práce sledují vývoj v jeho komplexnosti a věnují se jak celkovým pohledům na situaci v dané lokalitě, tak potom zejména konkrétnímu pohledu na meritorní oblast, tedy vývoj vztahu spolků a místní samosprávy. Při tvorbě podkladů bylo použito především analýzy historických dokumentů, dále pak technika osobních rozhovorů a dotazníková technika. Výsledkem je tedy případová studie jedné obce v určitých časových snímcích. Při sledování vývoje jednotlivých spolků je používána především metoda komparativní, která umožňuje pohlédnout na tuto genezi jako soubor proměnlivých faktorů, jejichž měřítkem je především postavení spolků jako spolutvůrce občanské společnosti, která je jedním z nejdůležitějších atributů moderní demokracie.

¹ Dotazník je uveden v příloze č. 1 diplomové práce.

3 Teoretický úvod

3.1 Charakteristika samosprávy a spolků po roce 1989

Když byl v březnu 1849 vydán zákon o obecní samosprávě,² netušili jeho autoři, že je přežije o několik generací a že se jeho principy budou řídit ještě jejich vzdálení potomci, protože nic lepšího nevymyslí. Netušil to ani tehdejší císař František Josef I., i když zákon přežil nejen jeho samotného, ale i jeho monarchii a ještě několik dalších zřízení.

Zrušil ho až totalitní komunistický režim, který místo samosprávy zavedl tuhou centralizaci, na níž nepomyslel ani jinak v tomto směru dosti důsledný osvícený císař Josef II. Jeho koncepce státu, jako dobře fungujícího organismu (spíše mechanismu), s jedním rozhodovacím centrem nebyla naplněna ani za jeho úřednického nástupce, prvního císaře rakouského, Františka, jehož primární snahou bylo: jen žádnou změnu.

Centralisticky řízený stát dovedl téměř k dokonalosti až Josef Vissarionovič Stalin a ruští bolševici ve třicátých letech minulého století.³ Stalinovo pojetí státu jako mechanismu, kde všechno pracuje jako převodové páky geniálního ústředí (v extrémním pojetí dokonce reprezentovaného jednou osobou) postupně převzali i všechny poválečné satelity včetně naší vlasti.⁴

Protože takovýto stát již ze své podstaty nemůže pořádně fungovat, ale zároveň nemůže hledat chybu sám v sobě, vždy se našel vhodný vnější či vnitřní nepřítel, který za všechno může. Historiografie nám sděluje, že to stálo desítky milionů mrtvých. Určité uvolnění u nás nastalo v letech šedesátých. Po sovětské okupaci v roce 1968 však nastoupila totalita nová, tentokrát pod značkou normalizace.⁵

Až listopadové události roku 1989 přinesly radikální změny, k nimž mj. patřilo i obnovení obecního zřízení. Tak jako neexistuje stroj času, nešlo pochopitelně o návrat do dob, kdy bylo obecní zřízení zavedeno. Nicméně základní principy zůstaly zachovány. K nim patří především zásada, že o čem lze rozhodovat v daném místě, o tom zde má být rozhodováno. Oproti předchozímu systému národních výborů, které mohly rozhodovat pouze o věcech naprosto nebo téměř nepodstatných, jde tedy o změnu skutečně revoluční.

² Šlo o tzv. *Stadionovo prozatímní obecní zřízení* založené na velmi progresivní zásadě *základem svobodného státu je svobodná obec*, která dodnes neztratila nic na své platnosti.

³ Velmi precizní analýzu tohoto systému podává např. Orlando FIGES v obsáhlém díle *Šeptem-soukromý život ve Stalinově Rusku*. Praha-Plzeň, 2009.

⁴ KAPLAN, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 181-182.

⁵ Zásady byly zakotveny již v dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ*, který přijal ÚV KSČ 10. prosince 1970.

První verze tohoto zákona byla pod číslem 367/1990 Sb., tj. od data prvních „polistopadových“ komunálních voleb, přijata ještě Českou národní radou 4. září 1990 s účinností od 24. listopadu téhož roku.⁶ Zákon, který měl platnost do 12. listopadu 2000, nemohl ještě obsahovat všechno, co bylo pro kvalitní chod obecního zřízení potřebné. Bylo sice jasné, že zákonná ustanovení z doby před změnou obecního zřízení na systém národních výborů jsou spíše inspirativního charakteru, na druhé straně však praktické zkušenosti s fungováním obcí v nových polistopadových podmínkách dosud pro svou krátkodobost neumožňovaly formulování zákonné normy, která by se právě o takovéto zkušenosti mohla opírat.

Přesto však ustanovení tohoto zákona, zejména ta, která se týkala pravomocí⁷ a hospodaření⁸ obcí, jim dávala doposud neobvyklou samostatnost. V praxi bylo nutné nějaký čas ověřovat, zda obce na tyto úkoly vůbec budou stačit. Realita však předčila očekávání. Byly to zejména obce, které si s novými pravomocemi uměly velmi dobře poradit a brzy se je naučily v plné míře využívat, aniž by potřebovaly jakési dříve obvyklé vedení „shora“. Vyskytly se samozřejmě i výjimky, vyplývající dílem z nezkušenosti a neznalosti, dílem ovšem také ze snahy „přelít“ určitý díl obecních prostředků či majetku do soukromých kapes, a to ne vždy morálním nebo dokonce zákonným způsobem. Ve sledované lokalitě Dobrušce však k takovýmto excesům v podstatě nedošlo, a pokud ano, netýkaly se obecního majetku. Spíše šlo o jakousi ne zrovna nejprůhlednější privatizaci majetku dřívějšího okresu a jeho podniků.

3.2 Občanský sektor a samospráva

Ústředním pojmem, kterým se práce zabývá, je pojem organizace občanské společnosti. Je proto třeba tento pojem definovat. Velmi přehledně a podrobně se touto otázkou zabývá publikace Marka Skovajsy, z níž jsou přebrány některé teoretické premisy a základy, na nichž je tato práce postavena.⁹ Rezignujeme přitom na některé souvislosti globálního celostátního charakteru, protože nejsou předmětem této práce. Naopak zdůrazněny jsou ty teoretické momenty, které se zabývají společenstvím lokálním, speciálně pak společenstvím malého města, které je středobodem našeho zájmu.

⁶ Česko. Zákon České národní rady č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení).

⁷ Tamtéž, § 15 – 18 uvedeného zákona.

⁸ Tamtéž, § 19 – 21 uvedeného zákona.

⁹ SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010.

Skovajsa vymezuje organizace občanské společnosti pěti důležitými znaky.¹⁰ Při tom překonává poněkud jednostranně zaměřené definice, které tyto organizace charakterizují z aspektu právního, ekonomického, nebo z hlediska jejich funkcí, které ve společenství plní. Všechny tyto charakteristiky jsou jistě podstatné a důležité, ale nepostihují skutečnost v celé její rozmanitosti a jsou užitečné jen pro některé vymezené případy (např. ekonomická definice pro využití statistické apod.).

Komplexnější přístup, který umožňuje i mezinárodní komparaci, vychází z definování, které formulovali Lester M. Salamon a Helmut K. Anheier.¹¹ Tato definice je charakterizována jako strukturálně operacionální. Podle tohoto přístupu musí organizace občanské společnosti splňovat podmínku organizovanosti, tedy musí být do jisté míry institucionalizována. Nesmí být ale součástí státního mechanismu, ani nesmí být tímto mechanismem determinován (nevylučuje to ovšem státní dotace na záležitosti společného zájmu). Dalším kritériem je neziskovost subjektu, tedy že neslouží k vytváření a zejména pak rozdělování zisku, a to ani ve vedlejším produktu své činnosti. Pokud takového zisku dosáhne, musí jej použít pro svoji další činnost, která je jeho primární náplní. Příslušná organizace musí mít svou vlastní samosprávu a funguje zásadně na základě dobrovolnosti svých členů, přičemž je dobrovolné i toto členství samotné.

Uvedená Skovajsova studie poskytuje také základní schéma rozlišení občanských společností podle typu.¹² Důležité je v tomto směru rozlišení především z hlediska členství, které určuje základní charakteristiku dané organizace. Ty jsou definovány buď jako organizace členské, které mají institut členství a disponují členskou základnou, a nečlenské, které však mají pracovníky, případně členy správních rad (nadace apod.).

Z hlediska prospěšnosti rozeznáváme opět dvě základní skupiny. Vzájemně prospěšné organizace jsou určeny k prospěchu jen svých členů (např. sběratelské spolky aj.), obecně prospěšné orientují svou činnost vně organizace samotné. Toto rozlišení je samozřejmě pouze typologické, v praxi zpravidla dochází ve větší či menší míře k prolínání obou, tedy že např. sběratelské spolky pořádají výstavy či vzdělávací akce směrem k širší veřejnosti apod.

¹⁰ SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010, s. 37-39.

¹¹ SALAMON, L. M., ANHEIER, H. K. (1992). In: *Search of the Nonprofit Sector I: The Questions of Definitions*. *Voluntas* 3 (2): 125-151.

¹² SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010, s. 41-43.

Třetí typologie si bere za základ funkci organizace v občanské společnosti. Rozlišuje tři hlavní funkce:

- poskytování služeb;
- prosazování a obhajování zájmů;
- vytváření vztahů mezi jednotlivci nebo mezi jednotlivci a organizacemi.¹³

Tato typologie je velmi důležitá, protože dává možnost jasnějšího zařazení příslušné organizace do struktury lokální komunity a pomáhá k vymezení jak jejího postavení, tak její případné sféry vlivu. Dává také možnost definovat určité latentní charakteristiky, které se nemusí vždy plně krýt s jejím proklamovaným určením cílů a zaměření.

Právní základ občanských organizací v naší zemi tvoří především Listina základních práv a svobod přijatá Federálním shromážděním ČSFR jako ústavní zákon č. 23/1991 Sb., přejetá do ústavního pořádku České republiky, kde se ve článku 20, odst. 1 praví: Právo svobodně se sdružovat je zaručeno. Každý má právo spolu s jinými se sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích.¹⁴

Podrobněji řeší celou tuto oblast i nový Občanský zákoník, zejména v části 1., hlavě II., dílu 3., který se zabývá problematikou právnických osob.¹⁵ Dřívější občanská sdružení přecházejí k novému označení spolky, které lépe vystihuje jejich tradiční zakotvení i pojmenování v české společnosti. Právě spolky a jejich vztah k místní samosprávě budou jedním z hlavních předmětů zájmu této práce.

3.3 Občanská sdružení a lokální zájmy

Ústředním pojmem této části je pojem zájmu. Můžeme ho chápat jako určitou preferenci hodnoty nebo systému hodnot, k němuž se váže určitá sociální, profesní či jiným znakem charakterizovaná skupina lidí. K uplatnění a prosazení tohoto zájmu se lidé sdružují do zájmových skupin nejrůznějšího zaměření, od politických stran až po spolky spojující lidi nejrůznějších koníčků vyplňujících volný čas.

¹³ SKOVAJSA, M. a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010, s. 42. Viz též POSPÍŠIL a kol. *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti*. Brno, 2009.

¹⁴ Československo. Ústavní zákon, předpis č. 1/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění ČSFR.

¹⁵ Česko. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Lubomír Brokl¹⁶ uvádí, že „*zájmy, jejichž realizace přesahuje možnosti zájmových skupin, pojící se obvykle s lokální úrovní, postupují do politické sféry, kde jsou agregovány nebo selektovány.*“¹⁷ V práci se budeme snažit ukázat, že i způsoby a prostředky realizace lokálních zájmů prochází historickým vývojem a že zejména ve starším období (19. a první polovina 20. století) se objevují cesty, jak využívat k prosazování lokálně politických zájmů i nejrůznější zájmové spolky.

Na druhé straně jeden z nejdůležitějších aktérů politického prostoru, politické strany, nehrají na lokální úrovni zdaleka tak důležitou roli jako na rovinách vyšších, tedy regionální a zejména celostátní. Problémy, které se na této úrovni řeší, zpravidla nemají tak vyhraněně politický charakter, takže by snaha o politický aspekt vyznívala zřejmě poněkud toporně, ne-li dokonce směšně. A jak je všeobecně známo a akceptováno, není pro politika či politický subjekt vůbec horší tragédií, než se zesměšnit. Jak uvádí Brokl v citované studii, „*jejich (tj. politických stran) političnost může na místních úrovních, kde případně dominují zájmy týkající se výstavby vodovodu spíše než vstupu do NATO, někdy působit přemrštěně. Politické strany v tomto prostoru často nemají stejnou proporci politické moci jako na vrcholové úrovni, působí spíše svým vlivem než politickou mocí, uzavírají nezřídka i jiné koalice, než je vládní koalice vrcholové politické scény, starostenství obce či celou radnici může získat strana z hlediska velké politiky nevýznamná nebo opoziční.*“¹⁸

Z tohoto úhlu pohledu mohou nejrůznější lokální zájmové skupiny hrát daleko větší a výraznější roli, než by jim v politické struktuře lokality měla příslušet. Může jít i o personální či vztahově neformální propojení zájmových skupin s místními politickými strukturami. Tyto zájmové skupiny mohou mít nejrůznější charakter, od místních pěveckých spolků až po byznys.

Určitou míru propojení zde najdeme vždy. Jednotliví reprezentanti politické moci v obci nežijí ve vzduchoprázdnu ani v totální izolaci od veškerého místního dění. Nezřídka jsou tito lidé sami členy nejrůznějších spolků a patří k nejrůznějším (i nekonstituovaným) zájmovým skupinám. Až potud jde o uplatňování zájmů v naprosto legální rovině. Mimo demokratický prostor se pak tyto skupiny a jejich exponenti začínají dostávat, když si pro sebe osobují výhody, které jim nenáleží, když parazitují na místním (někdy i regionálním a celostátním) hospodářském a politickém systému bez ohledu na jeho vlastní rozvoj

¹⁶ BROKL, L. a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997.

¹⁷ BROKL, L. a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997, s. 22.

¹⁸ Tamtéž, s. 29.

k prospěchu většiny obyvatelstva. A je v tomto případě jedno, o jakou úroveň (zda lokální či nadregionální apod.) jde.

Definovat přesnou dělicí čáru mezi legitimním prosazováním skupinových (v regionální a nadregionálním rámci i místních) zájmů je v praxi nesmírně složité a obtížné. Zřejmě jediným smysluplným kritériem zde může být opravdu onen prospěch či neprospěch většiny. Vytvořit jakousi ideální modelovou typologii by pravděpodobně bylo i značně zavádějící a v krajním případě by mohlo sklouznout dokonce někam do oblasti špatného kriminálního románu plného spikleneckých teorií.

Poslední komponentou výčtu aktérů v oblasti prosazování zájmů jsou masmédiá. Nikoliv ovšem poslední co do významu a účinnosti. To se týká, i když v poněkud omezenější míře, i politického jeviště komunálního. Význam místních sdělovacích prostředků (nejrůznější zpravodaje, místní noviny, rozhlas či dokonce televizní vysílání, ale i třeba plakáty a letáky všeho druhu) totiž klesá v nepřímé úměře k velikosti obce. V malých obcích pak hraje roli jen marginální, protože zde dominují jiné cesty šíření informací, především pak osobní kontakty.

Z hlediska způsobu uspokojování zájmů můžeme definovat dva základní modely: pluralitní a korporativistický. Nejde o jejich hodnocení ve smyslu dobrý – špatný, žádoucí – nežádoucí apod. Hodnotící postoje jsou upozaděny a jednotlivé modely charakterizovány objektivnějšími kritérii.

„...model pluralitní liberální demokracie (je) založený na formálním individuálním principu občanské rovnosti, svobody a mobility, na akceptování principu konfliktu zájmů a jejich realizace prostřednictvím svobodného soupeření politických stran.

Druhý model je založen na opačných principech. Na kolektivním, obsahovém principu příslušnosti k určitému segmentu populace, na harmonizování zájmů korporacemi zaměstnanců a zaměstnavatelů sdruženým podle povolání a reprezentovaných svými delegáty v parlamentu. Korporace mají svůj předobraz ve stavovském sněmu feudálních konstitučních monarchií s korporacemi (stavy) duchovenstva, šlechty a měšťanstva.“¹⁹

I přes hodnotovou neutrálnost mají obě definice v sobě latentní náboj preference prvního modelu, který poskytuje větší množství individuální svobody a větší prostor pro realizaci jednotlivce i zájmových skupin, které nedisponují prostředky výkonu moci. Ale i tento model zůstává pouze modelem, tedy abstrakcí, která v reálném světě nemůže

¹⁹ BROKL, L. a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997, s. 43.

naplňovat všechny své definiční atributy beze zbytku. Důsledné aplikování modelu do skutečnosti by mohlo v tomto případě znamenat téměř nemožnost řízení společenských procesů a společnosti vůbec. U modelu druhého se v realitě samozřejmě musí brát v úvahu mnohorozměrnost lidské osobnosti a pestrost zájmů, které mezi sebou tak jako tak kolidují, i když kolize jsou tlumeny způsobem řízení a ovládání společnosti a dění v ní.

Pro účely naší práce bude důležitý pojem sociálního korporativismu, který umožňuje odlišení státních struktur od struktur občanských, které jsou nositeli zájmů lokální politiky, aniž by naplňovaly prvek direktivní manipulativnosti, k němuž má sklon korporativismus státu. Prvky takovéto občanské společnosti, fungující nezávisle na státním mechanismu můžeme registrovat již od druhé poloviny 19. století, i když je třeba mít na zřeteli, že vždy šlo pouze o větší či menší míru inklinace k tomuto způsobu společenské organizace, nikoliv o jeho plnou realizaci. Jde vždy spíše o jakýsi ideál, jehož přibližování však sledují zejména nositelé moci s nedůvěrou a mnohdy i vyslovenou averzí. Ta je v řadě případů pochopitelná, protože nejen, že by realizace tohoto ideálu státní moc oslabila, ale mohla by za určitých dalších podmínek vést i k nefunkčnosti celého mechanismu řízení společnosti, jak bylo konstatováno již v předchozím odstavci.

Velmi přesně to vystihuje i Broklova studie: „*Občanská společnost jako souhrn spolků, sdružení a organizací existujících nezávisle na státu a vyvíjejících různé občanské aktivity, sdružující a uspokojující různé zájmy, aniž soupeří o politickou či státní moc, u nás dosud v uvedené podobě neexistuje.*“²⁰

Pojmy občanská společnost, občanská sdružení, spolky, vlivové skupiny apod. budou popisovány i v dalších částech této práce. Postupně budou naplňovány konkrétním obsahem i s ohledem na jejich historický vývoj. Proto je někdy velmi obtížné formulovat obecné definice těchto pojmů, i když základ mnohých z nich zůstává ve své podstatě stejný dnes jako v dobách mnoho desítek let vzdálených.

Základem a nejobecnějším rámcem je pojem občanské společnosti. Velmi kvalitní, vyčerpávající a přitom dostatečně od časových momentů oproštěná definice je v uvedeném díle Lubomíra Brokla. „*Občanskou společnost /.../ chápeme jako souhrn spolků, zájmových sdružení a samosprávných korporací existujících nezávisle na státu a vyvíjejících nejrůznější občanské aktivity, a přitom neusilujících o získání státní moci jako politické strany.*“ A dále autor pokračuje: „*Díky své spolkové rovnoprávnosti byla*

²⁰ BROKL, L. a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997, s. 69.

*občanská společnost v krajních koncepcích chápána jako protiklad státu. Spolky a sdružení občanské společnosti působí jako intermediátory zájmů ve veřejné sféře, ve sféře místní a regionální politiky, na rozhraní prostoru soukromého a veřejného a veřejného a politického.*²¹

K tomu zbývá pouze dodat, že při zkoumání dnešního systému komunální občanské společnosti se ocitáme v poměrně dost komplikované situaci. Na straně jedné uvidíme, že některé spolky a zájmová sdružení žijí kontinuálně již více než sto let, na straně druhé je třeba mít na zřeteli proměnlivost jejich funkční náplně v čase s ohledem na vývoj vnějšího prostředí a jím určovaných limitů. Dalším specifikem naší současnosti je pak skutečnost, že na rozdíl od minulého a předminulého století vznikla dnešní demokracie shora, mocenskou změnou dosavadního společenského systému. Tomu odpovídají i odlišné společensko-historické podmínky konstituování a rozvoje moderní občanské společnosti. I tyto poznatky budou brány v úvahu při zkoumání konkrétní historické situace v konkrétních podmínkách města Dobrušky, které je předmětem zájmu této práce.

3.4 Hlavní mechanismy komunálního politického života

Narušení kontinuity přirozeného vývoje občanské společnosti dvěma totalitními režimy v minulém století mělo za následek vytvoření umělé struktury společnosti, které chyběly takřka úplně její občanské složky, především v jejich funkci iniciativní a kontrolní. Informace o tom, co je správné, co je třeba dělat a jak vůbec má celá společnost fungovat, směřovaly pouze jednosměrně, zpětná vazba buď chyběla úplně, nebo byla zkreslená a nevyjadřovala skutečný stav věcí.

Stejně tak tomu bylo i na komunální úrovni. Pravomoci municipality byly velmi omezené a v žádném případě se netýkaly nejdůležitějších záležitostí života místní komunity. Ty byly určovány vyššími orgány, které zpravidla nedisponovaly ani relevantními informacemi potřebnými pro takovéto rozhodování. Rozhodovací procesy tedy představovaly v mnoha případech spíše jakousi virtuální realitu, než rozhodování se znalostí věci. Navíc se příliš neohlíželo na mínění nebo potřeby místních komunit. To bylo reprezentováno místními vedoucími činiteli, kteří však byli přímo existenčně závislí na svých nadřízených a leckdy byli vůči nim možná i servilnější než bylo nezbytné.

²¹ BROKL, L. a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997, s. 88.

Po roce 1989 dochází k radikálním změnám a začíná se rekonstruovat občanská společnost. Spočívá především ve zvyšování reálné participace občanů na správě věcí veřejných. Nejblíže k takové participaci je právě prostředí místních komunit, které je každému nejdůvěrněji známé a k němuž je nejkompentnější se vyjadřovat a spolurozhodovat o jeho směřování.

Existují však i určitá úskalí, s nimiž je takováto participace spojená. Upozorňují na ně ve své studii Daniel Čermák a Dana Vobecká.²² „Zvyšování účasti občanů (organizovaných i neorganizovaných) na procesu vládnutí má svá pozitiva – může zvyšovat legitimitu přijatých rozhodnutí a vést celkově ke kvalitnějšímu rozhodování, je výrazem občanského sebevědomí. Na druhou stranu nelze přehlížet ani rizika, jež vysoká míra participace vyvolává. Zapojením nevolených aktérů do rozhodování se může snižovat transparentnost pravomocí, objevuje se problém odpovědnosti za konkrétní rozhodnutí. Vyšší míra participace vede často také k prodloužení rozhodovacího procesu a tím ke ztrátě jeho efektivity.“²³

Lze mít za to, že rizika, na něž citovaná pasáž upozorňuje, se zvyšují s velikostí teritoria a společenství, jež se na takovýchto rozhodnutích podílí. Dá se vyvodit, že čím menší je příslušná komunita, tím větší budou znalosti jejích členů a tím kvalifikovanější bude jejich zásah do rozhodovacího procesu. Snižování participace komunity na rozhodování se může obrátit proti voleným orgánům především tou formou, že se daná komunita s jejich rozhodnutím neztotožní a může jim to dát najevo v dalších volbách. Praxe ukazuje, že zvolení adekvátní míry spolurozhodování a tím i spoluodpovědnosti (se zdůrazněním tohoto prvku) je zřejmě nejoptimálnější cestou. Adekvátnost této míry se pak mění úměrně k odbornosti rozhodované záležitosti a k aktivitě místních komunit.

Čím menší komunita, tím je (obvykle) menší úloha politických stran, jejichž aktivita je směřována především do rozhodovacích procesů celostátních, případně ve větších teritoriích, tedy krajských.

V opačném směru však stoupá role nejrůznějších místních zájmových organizací a spolků, jejichž zájmy mají v daném místě velmi konkrétní podobu a jsou prostřednictvím místních samospráv prosazovány a realizovány. Tento trend je patrný již od samého

²² ČERMÁK, D., VOBECKÁ, J. a kol. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: SLON, 2012.

²³ Tamtéž, s. 39.

počátku tvorby občanské společnosti v 19. století a v transformované podobě se prosazuje i v současnosti.²⁴

Na upozadění role politických stran v komunální politice upozorňuje i již citované dílo Daniela Čermáka a kol. „...lokální politika (alespoň v obcích až po města střední velikosti) má spíše komunitní charakter, nikoliv stranický. Nejsou to politické strany, které by v těchto obcích dokázaly mobilizovat občany. Ostatně, současné politické strany v České republice mají malou členskou základnu a územní sdružení ustavená až na regionální úrovni, pokud vůbec. Úlohu mobilizačního aktéra na místní úrovni převzaly určité nové typy neziskových organizací, které vedle klasických dobrovolných zájmových organizací patří k občanské společnosti.“²⁵

Již na úrovni menších, ale jednoznačně v nejmenších obcích dochází pak až k jakési „individualizaci“ výběru kandidátů do místních samospráv, kteří jsou pak voleni téměř výhradně na základě svých osobních kvalit a k jejich politické příslušnosti se příliš nepřihlíží. Ten se projevuje v malých obcích ve formě společných kandidátních listin tzv. nezávislých kandidátů a není výjimkou, že takováto kandidátka je v obci jediná.²⁶

Mechanismy komunálního politického života a fungování místních samospráv nejsou v České republice ještě ani zdaleka plně stabilizovány. S ohledem na již poukázanou několik desítek let trvající absenci skutečné občanské společnosti a reálného podílu občanů na správě místních věcí veřejných si na definitivní konstituování a plné fungování místních politických a rozhodovacích mechanismů zřejmě ještě nějaký čas počkáme.

²⁴ Rozhovor se současným starostou města Dobrušky Petrem Tojnarem o jeho zkušenostech z výkonu místní samosprávy.

²⁵ ČERMÁK, D., VOBECKÁ, J. a kol. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: SLON, 2012, s. 53.

²⁶ Stačí nahlédnout do výsledků voleb na webu www.volby.cz v malých obcích regionu okolo Dobrušky. Stejně závěry lze samozřejmě odvodit i v regionech jiných.

4 Dobruška v minulosti

4.1 Dobruška jako ekonomické centrum regionu

Na křižovatce významných regionálních obchodních cest vznikla pravděpodobně někdy ve 13. nebo dokonce ve 12. století tržní osada Leštno (nebo Leštná). Až do roku 2013 byla lokalizace tohoto sídliště velmi nejistá a pouze na úrovni spekulativních diskusí. Zmíněného roku však záchranný archeologický výzkum v prostoru nového parkoviště u polikliniky odhalil odpadní jámy, které doprovázejí lidská sídla, na levém břehu potoka Brtvy, vně dnešního historického jádra města. Střepy z těchto odpadních jam jsou datovány do 13. století. Je vysoce pravděpodobné, že právě v této lokalitě se nacházela původní osada. Tento výzkum zároveň nepotvrdil existenci tzv. dobrušského hradu jako sídla pánů z Dobrušky. Pravděpodobný je spíše pouze opevněný dvorec někde poblíž tohoto sídliště.²⁷

V jejím těsném sousedství pak bylo založeno město, které neslo název přídomku svých prvních feudálních pánů – Dobruška. Jednorázovému založení města napovídá i jeho pravidelný půdorys. Již první písemná zpráva o Dobrušce z roku 1320, tzv. Mutinovo narovnání²⁸, jednoznačně vymezuje městský charakter tohoto sídla. Dobrušští měšťané v té době šli dokonce do sporu se svým lenním pánem. Týkal se práva vařit pivo a měšťané vyšli z tohoto sporu vítězně. Městský charakter Dobrušky potvrzuje i převedení robotních povinností obyvatel na poplatek, tzv. šos (z německého der Schutz, tedy poplatek za ochranu).²⁹

Plných městských práv se Dobruška dočkala až od Sezemy z Dobrušky.³⁰ Ten jí v roce 1364 udělil práva hradecká čili magdeburská, čímž ji postavil na roveň jiným městským sídlům. Součástí tohoto souboru práv bylo zřejmě mj. i právo hrdelní³¹, čímž se Dobruška stala i centrem jurisdikce celého panství pánů z Dobrušky.

Postavení města jako regionálního centra určovala především jeho geografická poloha na komunikační křižovatce.³² Jedna z obchodních cest přicházela od Náchoda, resp. z Kladska, a vedla směrem jižním až do Litomyšle, kde navazovala na významnou zemskou stezku Trstenickou, druhá pak sledovala směr západovýchodní, vedla z Hradce Králové (resp. od Prahy) a pokračovala směrem do Orlických hor a dále do Kladska.

²⁷ MACH J. a kol. *Dobruško ve středověku*. Dobruška: město Dobruška, 2010, s. 3.

²⁸ Státní okresní archiv Rychnov n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, inv. č. 1.

²⁹ MACH, J., FRÝDA, J., MATOUŠ, V. *Dobrušská privilegia*. Dobruška: město Dobruška, 2010, s. 22-23.

³⁰ Státní okresní archiv Rychnov n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, inv. č. 2.

³¹ MATOUŠ, V. *Ortel podle práva*. Dobruška, 1997, s. 9.

³² ŠIMÁK, J. V. *Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter, 1938, s. 905-906.

Nejnovější závěry historiků však kladou toto pokračování do pozdějších období.³³ Za Dobruškou se tato stezka větvila a měla spíše význam regionální spádové komunikace orientující horské a podhorské obce Orlických hor na Dobrušku. Snad jen ve směru na Olešnici v Orlických horách a Levín překračovala hlavní horský hřeben.³⁴

Komunikační centrum se stalo přirozeným centrem hospodářským, a to pro celý region severní části Orlických hor a jejich podhůří. Tuto svoji funkci plnilo již od nejstarších historicky zaznamenaných dob. Feudální majitelé panství ji svými administrativními opatřeními v podobě privilegií ještě zvýrazňovali. To se týkalo nejen pánů z Dobrušky, ale i po nich následujících Trčků z Lípy (po roce 1494) a Colloredů (Colloredo-Mansfeldů), kteří získali toto podorlické dominium do svého držení ve třicátých letech 17. století.³⁵

Zejména Trčkové z Lípy, velmi podnikavý rytířský, později panský rod, umožnili svými privilegii a podporou rozvoje města jeho dosud nebývalý růst a rozšiřování bohatství měšťanů i sídla jako takového. Dokladem může být například velká přestavba Dobrušky do renesanční podoby, k níž došlo po velkém požáru roku 1565. V té době také vyrůstá nová³⁶ budova radnice se 45 m vysokou věží, která měla do daleka hlásat bohatství a suverenitu místních měšťanů. Slibný rozvoj byl ukončen třicetiletou válkou, která připravila město o část jeho obyvatelstva a prakticky o veškerou jeho ekonomickou moc.³⁷

Z následků války se Dobruška vzpamatovávala po celý zbytek 17. století a svého dřívějšího suverénního postavení nedosáhla již nikdy. Ani v těchto dobách však nedošlo ke ztrátě významu města jako hospodářského střediska regionu. Opočno jako sídelní město feudálních pánů tuto funkci pro méně výhodnou geografickou polohu, která nesplňovala požadavek a předpoklad přirozené spádovosti, převzít nemohlo. Postavení ekonomického centra regionu tak zastávala Dobruška po všechna další období až do dnešní doby.

4.2 Postavení města v období baroka a národního obrození

Kořeny celé řady jevů, které se objevují v životě městského organismu, můžeme hledat v časech od nás dosti vzdálených. Abychom pochopili vývoj města jako kontinuum,

³³ MUSIL, F. *K problematice kolonizace Podorlicka, Orlický vlastivědný zpravodaj*. 1/1994, s. 14-21.

³⁴ FELCMAN a kol. *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku*. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 344-357.

³⁵ MACH J., FRÝDA J., MATOUŠ, V. *Dobrušská privilegia*. Dobruška: město Dobruška, 2010, s. 12-19.

³⁶ MACH, J. a kol. *Dobrušská radnice*. Dobruška: město Dobruška, 2009, s. 4.

³⁷ MATOUŠ, V., MACH, J. *Kronika válek v Podorlicku*. 2. díl. Dobruška: město Dobruška, 2007, s. 18.

musíme se vrátit hlouběji do minulosti, do dob, kdy se začaly pokládat základy našeho národního společenství. Takovouto dobou je pro náš účel již 18. století, čas, který formoval společenskou strukturu jako základ procházející v dobách následujících četnými změnami, avšak vytvářející východisko pro celý další dějinný vývoj.

Závěr 17. a počátek 18. století již definitivně zahladil rány, které město utrpělo v souvislosti s třicetiletou válkou. Samozřejmě, že ozvy předchozího bouřlivého období zůstávaly i nadále. Působily však spíše ve sféře duchovní a spíše skrytě.

O definitivním zahlazení negativ doby předchozí můžeme mluvit především v souvislosti se sférou materiální. Byl především zastaven a postupně nahrazován předchozí prudký úbytek obyvatelstva. Ten způsobily jednak důsledky válečných událostí, zejména nemoci a hladomory, ale v citelné míře také vystěhovalectví evangelíků. I když šlo o případy, které v Dobrušce nedosahovaly masových měřítek, projevil se zejména v tom směru, že šlo o určitou intelektuální, ale také hospodářskou elitu společenství. Do emigrace odcházeli příslušníci vybraných specializovaných řemesel, například mlynáři, ale najdeme zde i představitele šlechty. Jako příklad mohou sloužit velmi manažersky schopní synové správce opočenského panství, rytíře Andreáše Nejmana z Ryglie a Löwensteinu. Pochopitelně, že k emigrantům náleželi i evangeličtí duchovní, kteří na základě Obnoveného zřízení zemského odcházeli hned v první exulantské vlně.³⁸

Ne všichni evangelicky smýšlející obyvatelé však odešli za hranice. Naopak, většina jich zůstala a dokonce se ještě po dlouhou dobu ke své víře hlásila.³⁹ Ani zvýšená aktivita jezuitských misionářů nepřinesla v tomto směru stoprocentní úspěšnost. Dokonce ještě více než sto let po zákazu evangelických náboženských směrů došlo na opočenském panství k otevřenému vystoupení nekatolíků s jednoznačně formulovanými požadavky náboženské svobody.⁴⁰ Tajné nekatolické podhoubí bylo silné i na Dobrušku, dokonce i ve městě samotném.⁴¹

Přesto však lze rekatolizaci označit za úspěšnou i v tomto kraji. Většina obyvatelstva zvolila raději poklidný život v katolickém náboženství, než nejistotu emigrace

³⁸ MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*. Praha: Verbum, Praha, 1999, S. 56.

³⁹ MACH, J. Kříž a kalich. In: *Křesťanství v Podorlicku*. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška: Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, 2000, s. 39.

⁴⁰ ČÁŇOVÁ, E. K problematice povstání roku 1628 na trčkovských panstvích v Podorlicku. In: *Orlické hory a Podorlicko 6*, Rychnov n. Kn., 1974, s. 31.

⁴¹ CVRČEK, J. *O sedání ouřadu pospolu v kostele a o výslechu radního Mikuláše Doubravy*. Dobruška, KKD, červen 1966.

či ilegálního vyznávání víry svých otců. Již ve druhé a třetí generaci po třicetileté válce byla v tomto směru situace téměř stabilizovaná, s výjimkami tajného evangelictví, především ve vesnicích a odlehlejších samotách, kde neměla stávající moc trvalý a důsledný dohled.

V pobělohorském období se také pronikavě zhoršilo postavení města z hlediska jeho relativní samostatnosti. Ještě ve dvacátých letech 17. století přišla Dobruška za aktivní účast v protikatolickém povstání o všechna svoje privilegia. Ta jí byla sice v následujícím desetiletí vrácena výměnou za přestoupení ke katolickému náboženství, ale dřívější vážnosti a suverenity již město nedosáhlo. Ostatně, i onen přestup ke katolictví byl záležitostí ryze formální a ke skutečné konverzi došlo až v následujících generacích.

Přestože si zachovalo svoje centrální postavení dané v tomto regionu již samotnou geografickou polohou, stalo se město zcela závislým na opočenské vrchnosti. Ale i na samotném opočenském zámku došlo ke změnám. Na místo protestantských Trčků z Lípy, kteří vymřeli po meči a jejich majetek byl následně předmětem konfiskace, zakoupili zámek za poměrně směšný obnos Colloredové z Wallsee (v pozdější době aliančně spojeni s rodem Mansfeldů v rod Colloredo-Mansfeld). I oni však v následujících generacích pochopili, jak důležité je provádění uvážlivé hospodářské politiky na svých statcích. Veškerá důležitá ekonomická, ale i lokálně politická rozhodnutí však od těchto dob byla výlučnou záležitostí opočenské zámecké kanceláře.

Ne vždy šlo o rozhodnutí represivní, což dokazuje mj. i reakce na žádost královéhradeckého biskupa Košína o vypovězení židovských obyvatel z Dobrušky. V tichém souzvuku s dobrušskou městskou představeností opočenský zámecký pán tuto žádost diplomaticky odmítl a postaral se o její cestu do ztracena.⁴² Týkalo se to i některých dalších opatření, směřujících především k udržení a posílení ekonomické stability panství.

Tento záměr se také postupně dařilo naplňovat, i když dynamiky předbělohorského rozvoje dosaženo nebylo. K dalšímu podstatnému rozvoji hospodářství došlo až ve století následujícím v souvislosti s nástupem (i když poněkud opožděným) průmyslové revoluce a s ní spojeného kapitalistického podnikání.

Stabilizovaly se politicko-společenské poměry ve městě i na celém panství. V oblasti duchovní byla dokončena rekatolizace, i když ostrůvky tajných evangelíků

⁴² MACH, J. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: město Dobruška, 2002, s. 6.

úspěšně přežily až do tolerančního patentu.⁴³ Docházelo však k postupnému stále širšímu pronikání kněží úzce spojených s domácí českou společností, kteří sehráli nezastupitelnou úlohu v nastupujícím procesu tvorby sebeuvědomování novodobého českého národa.⁴⁴ Takoví kněží působili i v Dobrušce a našli zde pro svou vlasteneckou práci úrodné podhoubí.

Ke konci 18. století začíná dlouhý proces emancipace města od opočenské vrchnosti. Jeho prvním nesmělým, ale důležitým krůčkem bylo zřízení regulovaného magistrátu IV. třídy, ke kterému došlo v roce 1793.⁴⁵ Téhož roku zemřel bývalý dobrušský kaplan a kronikář P. Josef Spiroch, v jehož kronikářských zápiscích najdeme první stopy vlasteneckého uvědomění. Bez zajímavosti jistě není ani to, že prvním radním protokolistou byl zvolen František Vladislav Hek, jedna z vůdčích osobností národního vlasteneckého života v Podorlicku.

4.3 Demografický, hospodářský a společenský vývoj

4.3.1 Demografický vývoj města do druhé poloviny 19. století

Dobruška, stejně jako další středověká města, měla svůj demografický vývoj limitovaný celou řadou faktorů. Jedním z nich byl uzavřený charakter sídla a malá prostorová mobilita mezi městem a okolím, o vzdálenějších lokalitách nemluvě. Město bylo spíše uzavřeným organismem, jehož počet obyvatel se vyvíjel v rámci daném geografickým vymezením a limity danými hospodářskými potřebami vrchnosti.

K počátku 16. století odhaduje Flesar počet obyvatelstva něco kolem 700 osob.⁴⁶ V tomto počtu však není zahrnuta čeleď. Odhady počtu obyvatelstva ve starších dobách jsou vůbec poněkud zkreslené, mj. se na nich podepisuje i vysoká natalita spojená zároveň s vysokou dětskou mortalitou, již uvedené nezapočítávání čeledi a další variabilní faktory, které znemožňují dospět k přesnějším údajům.

Přesnější a důvěryhodnější údaje najdeme až v soupisu obyvatelstva podle víry z roku 1651, který můžeme považovat v podmínkách Dobrušky s trochou nadsázky za

⁴³ MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*. Praha: Verbum, 1999, s. 104.

⁴⁴ PETRÁČEK, T. *Národ a církev: role kněží a církve v národním obrození*. In: *Vlastenectví, církve a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z konference, Dobruška: město Dobruška, 2009, s. 46.

⁴⁵ MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: město Dobruška, 1994, s. 45.

⁴⁶ FLESAR, A. *Popis historicko-archeologicko-statistický okresu Opočenského*. Hradec Králové: nakl. vl. 1895, s. 129.

první sčítání lidu. Katolická církev usilující o návrat „zbloudilých duší“ poddaných usilovala, aby soupisy byly provedeny co nejpečlivěji a tvořily tak základ pro následnou systematickou rekatolizaci. Proto je zde počítáno i s čeledí a s většími dětmi. V tomto roce žilo v Dobrušce již 780 obyvatel.

I když se zdá, že nárůst za více než jedno a půl století je malý, skutečnost je jiná. Musíme vzít do úvahy historicko-demografický vývoj, který zejména v neklidné první polovině 17. století zaznamenával značné výkyvy promítající se do stavu populace. Šlo především o důsledky třicetileté války, která snížila stavy obyvatelstva v podorlických městečkách a vesnicích o jednu polovinu a v některých případech až o dvě třetiny předchozího stavu. Některé vesnice zanikly úplně. Bylo to jak přímým důsledkem válečných událostí, tak především vlivem nemocí, které přenášela válčící vojska obou stran, a hladomorů, které mnohdy následovaly po průtazích vojsk a rekvizicích potravin.

Přímé důsledky bojových operací, hladomorů a nemocí nebyly však jediným faktorem, který poznamenal značné výkyvy a zejména úbytky počtu obyvatel. V kraji pod Orlickými horami to bylo i vystěhovalectví kvůli víře, které značně oslabilo zdejší populaci. Pro ekonomiku podorlických panství to mělo důsledek o to zhoubnější, že do emigrace odcházela zejména elita venkovských společenství, ať již to byli mlynáři, specializovaní řemeslníci, špičkoví rolníci apod. Jejich náhrada byla sice možná populačním přírůstkem ostatních skupin obyvatelstva, nikoli však v oblasti hospodářské.

Ve druhé polovině 17. a ve století 18. zaznamenáváme však pozvolný přírůstek obyvatelstva a rány způsobené dřívějšími obdobími jsou pomalu zacelovány. Přelom 18. a 19. století je pak ve znamení rychlejšího populačního přírůstku především v důsledku uvolnění možností mobility, kdy město začalo absorbovat obyvatelstvo z okolních obcí a tento trend se v průběhu 19. a zejména pak 20. století prosazoval se stále sílící intenzitou.

Další přesnější údaje máme z počátku 19. století, kdy v roce 1827 měla Dobruška 2484 obyvatel. Roku 1843 zaznamenáváme 2547 obyvatel a číslo dále průběžně roste téměř až do konce uvedeného století. K určitému výkyvu směrem dolů a následné stagnaci dochází pak od předposledního desetiletí 19. století, kdy se počet obyvatel města blíží 3000.

Jiří Mach k tomu ve své studii zaměřené převážně sociologicky uvádí: „*Tato stagnace není ovšem nějakým specifikem Dobrušky. Hromadným stěhováním a vylidňováním byl v této době postižen celý region Orlických hor a Podorlicka. Jak*

dokládá Josef Pohl, byly emigrací nejvíce postiženy venkovské obce střední velikosti (od 250 do 1000 obyvatel) a obce větší (1000 až 2000 obyvatel). Menší úbytek zaznamenávají obce malé, v nichž počet obyvatel nepřesahuje 250. Města rovněž nemají žádný podstatný úbytek (až na řídké výjimky, mezi něž ovšem Dobruška nepatřila). Na druhé straně je však možno konstatovat, že kromě měst s vyšším stupněm industrializace, jako byl např. Náchod, nezaznamenáváme také téměř žádný populační vzrůst.“⁴⁷

Nejčastěji inklinovala malá města, mezi která řadíme i Dobrušku, ke stagnaci. Imigrace z horských obcí, které se v této době velmi radikálně vyliďňovaly, byla téměř vykompenzována emigrací do průmyslově vyspělejších oblastí, pokud ovšem nesměřovala přímo do nich.

Určitý výkyv v populačním vývoji znamenala cholerová epidemie ve čtyřicátých letech 19. století. V dalších obdobích dochází pak k postupnému nárůstu, i když jen ve velmi mírné podobě, jak dokládají následující čísla:

1843 – 2547 obyvatel;

1869 – 2750 obyvatel;

1880 – 2849 obyvatel;

1890 – 2782 obyvatel;

1900 – 2875 obyvatel;

1910 – 3298 obyvatel.⁴⁸

Jak je patrné, druhá polovina 19. století znamenala stabilizaci populačního vývoje, který dostal mírně stoupající tendenci. Výjimku tvořilo jen desetiletí 1880 – 1890, kde došlo k mírnému úbytku vlivem migrace. Šlo o migraci do velkých měst v důsledku prudce se rozvíjející industrializace, kdy Dobruška byla spíše na chvostu tohoto trendu, takže pracovních míst nepřibývalo takovým tempem, aby byl místní průmysl schopen absorbovat větší množství zaměstnanců.

Dobruška byla spíše maloměstem s tradiční ekonomickou strukturou, kde se průmyslová revoluce stala spíše teoretickou úvahou. Přes všechny snahy starosty Archleba a jeho spolupracovníků se nepodařilo přilákat potřebné investory, kteří zde nenacházeli základní a nutné předpoklady pro rozvoj průmyslového podnikání ve větším měřítku. Chyběly zde surovinové zdroje, chyběla i potřebná dopravní infrastruktura především

⁴⁷ MACH, J. *Změny v ekologické struktuře malého města v období rané kapitalistické industrializace*. Praha, 1973. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, s. 45-46.

⁴⁸ MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 185.

v podobě železnice, která by město spojovala se světem. Ta byla do Dobrušky přivedena až v roce 1908, a to jen jako lokální dráha z Opočna, což bylo rovněž velmi slabým impulsem pro případné podnikatele.

Stabilní demografická struktura, v jejímž stromu života převažovala produktivní část populace, však spoluvytvářela optimální podmínky pro rozvoj zájmových spolků, zejména kulturního zaměření. I to bylo pravděpodobně jednou ze základů, na níž rostl intenzivní spolkový život. Stabilita populační pak měla za následek stabilitu celého městského společenství, jeho silnější soudržnost a relativní vzájemnou toleranci jednotlivých zájmových skupin.

Druhá polovina 19. století je tak považována za určité zakladatelské období i co se týče spolkového života. Určité optimální prostředí pro tyto aktivity spoluvytvářela i demografická situace města a její stabilizace, kterou můžeme považovat za jeden z předpokladů úspěšného a progresivního kulturního vývoje, a to jak z aspektu kvalitativního, tak i kvantitativního.

4.3.2 Růst počtu obyvatel ve 20. století jako důsledek industrializace

Dvacáté století přineslo městu Dobrušce dlouho očekávanou industrializaci. I když její průběh nebyl tak intenzivní, jak by si představoval například dobrušský starosta Archleb, který pro její inicializaci vykonal mnohé, přece jen se město i region dočkalo rozvoje průmyslu, který přinesl následně rozvoj celé oblasti společenského života, ale i například i demografický růst města.

Již v závěru 19. století začaly v Dobrušce vznikat nové firmy, tentokrát ale oproti létům předchozím na principu průmyslového podnikání. Nešlo tedy již jen o jakési větší dílny, v nichž by byli shromážděni řemeslníci, ale o skutečné průmyslové podniky s dělbu práce mezi zaměstnanci a s jistou mírou automatizace výrobního procesu, která je pro takovýto způsob výroby charakteristická.

Jednou ze základních podmínek průmyslového rozvoje byl dostatek surovinových zdrojů, které by se nemusely dopravovat ze vzdálených míst, což by výrobu značně prodražovalo. V tomto ohledu se nabízela možnost navázat na tradiční řemeslnickou výrobu v podorlickém kraji, tedy výrobu textilní. Prvním podnikem tohoto druhu byla tkalcovna firmy Frohwein, která sem přišla z německého Elberfeldu. Nezůstala dlouho osamocena a po několika letech se k ní přidaly tkalcovny další. Podnikat v tomto oboru

začala například Josefa Novotná, která vybuodovala svou továrnu na okraji města v lokalitě Na Zastavilce.

Místní dobrušští podnikatelé začali v prvních desetiletích 20. století postupně vytlačovat zahraniční konkurenci až nakonec ovládli textilní podnikatelský prostor v místě zcela. Ti nejsilnější se začali orientovat na výrobu tkaných stuh, čímž založili dodnes trvající tradici. Odvážnými průkopníky se stali dobrušský lékárník Žižka a podnikatel Nemajer. Příběh jejich počátků je téměř romantický, protože první zkoušky s tkalcovskými žakárovými stavy prováděli v zadním traktu lékárny za téměř naprostého utajení před veřejností a zejména před konkurencí. Když však vyšli na podnikatelský trh, ukázaly se jejich schopnosti jako dominantní oproti jejich konkurentům. Sílicí tlak na koncentraci a zefektivnění stuhárenské výroby si nakonec vynutil fúzi těchto podnikatelských aktivit a vytvoření akciové společnosti Spojené továrny na stuhy, která v různých modifikacích přežila celé 20. století až do časů dnešních.

Jako další oblast vhodná pro podnikání se ukázala výroba zemědělských strojů. Technologický rozvoj na konci 19. a na počátku 20. století si vynutil prosazování progresivních způsobů zemědělské výroby. Tento trend vystihli i někteří dobrušští podnikatelé. Václav Slavík založil továrnu na výrobu zemědělských strojů. Z původní malé dílny se výrobná proměnila v podnik, který stačil saturovat potřeby celého okolí. Také další strojírenský podnik, firma Šeda, se orientoval na produkci zařízení, potřebných pro zemědělskou prvovýrobu.

Ani jeden z nově vznikajících podniků neměl však možnosti ani ambice přerůst ve skutečnou velkovýrobu. S ohledem na odbytiště, které se většinou omezovalo na okolní spádový region to ani nebylo možné. S vědomím těchto limitů se však všechny tyto firmy udržely a přečkaly – i když někdy s dost velkými šrámy – i hospodářskou krizi let třicátých.

Specifickou formu nových podnikatelských aktivit představovaly zasilatelské firmy. V této oblasti podnikání se angažovali především židovští obyvatelé, kterým druhá polovina 19. století přinesla úplné zrovnoprávnění s ostatní populací. Do Dobrušky se přistěhovali i židé z nedalekého Podbřezí, kteří se převážně zabývali obchodem s plátnem. To však na trzích postupně vytlačovaly levnější výrobky bavlněné, takže bývalí faktoři se začali zabývat textilním zasilatelstvím. Do této oblasti obchodního podnikání postupně pronikali i původně malí dobrušští obchodníci.

Ani jeden z nově vzniklých výrobních závodů nevyžadoval mimořádnou potřebu nové pracovní síly. Jejich požadavky plně stačila uspokojit dělnická populace z města a blízkého okolí. Rozvoj průmyslového podnikání byl spíše pozvolný, bez výraznějších kvalitativních skoků. Z toho vyplynulo i postupné zvyšování počtu obyvatel města. Výhodou představovalo, že zde nevznikaly sociálně separované čtvrti dělící obyvatelstvo na chudé a bohaté. Reziduum dřívějších časů nacházelo svůj výraz například ve vlastnictví domů na hlavním náměstí, které ve městě představovalo symbol příslušnosti k místní nobilitě. Až teprve v období první československé republiky začaly vyrůstat rodinné vily, reprezentující své majitele i navenek.

S rozvojem průmyslu ve městě nedošlo však k úpadku řemeslného podnikání. Řemesla naopak zaznamenávají určitou stabilizaci, stejně jako podnikání maloobchodní. Centrální postavení města v regionu představovalo dostatečný prostor pro odbyt včetně pokračování tradičních pravidelných týdenních trhů. Jediná změna, k níž však rovněž docházelo postupně, spočívala ve vytlačování zemědělské malovýroby u řemeslníků a zaměstnanců průmyslových závodů. Jako první byli v tomto ohledu na řadě obyvatelé domů na náměstí, kteří patřili k nejbohatším ve městě a mohli se spolehnout, že jejich specializace, ať již řemeslná, nebo podnikatelská, jim zaručuje dostatečnou základnu, takže se mohli bez doplňkového zemědělství klidně obejít. Pouze jako perlička, jež však ilustruje postupnou přeměnu města, působí usnesení městské rady, která v prvních letech dvacátého století nařizuje, aby z náměstí byly odstraněny pozůstatky hnojišť.⁴⁹

4.3.3 Stabilizace demografického vývoje v současnosti

Druhá polovina 20. století přinesla radikální změnu v demografickém rozvoji Dobrušky. Stejně jako v celé společnosti se i do života malého města promítly proměny životního stylu, včetně způsobu bydlení a organizace domácnosti. Z dříve vícegeneračních se stává jednogeneční rodina, která vyžaduje samostatné bydlení. Bytová nouze, která se v důsledku těchto změn (a nejen jich) vytvořila, stavěla před společnost naléhavost nové výstavby především bytových domů.

V Dobrušce se již v roce 1946 začaly stavět nové domy v dnešní Javorové ulici. Ještě v roce 1948 byly postaveny malé rodinné domky v ulici 1. máje, to však byly na dlouhou dobu poslední domy individuální bytové výstavby. Pak už následovaly pouze bytové domy, stavěné nejprve z cihel, v pozdějších desetiletích pak z panelů. Právě tyto

⁴⁹ MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 98.

objekty naprosto změnilы charakter vzhledu města a téměř smazaly jeho staletou jedinečnost.⁵⁰

V roce 1950 započala výstavba sídliště v Mírové ulici a o tři roky později začínají vyrůstat nové bytové domy na místě bývalých předměstských stodol v ulici Solnické. Tyto stavby ještě historický vzhled města nijak podstatně nenarušily.

Tvrđý zásah do něho znamenala výstavba nových bytových domů v lokalitě Budín, kde došlo ke zbourání staré historické zástavby z 18., 19. a počátku 20. století. Tato akce, která v podstatě zničila historické jádro města, se uskutečnila v roce 1969. „Bavorovská“⁵¹ mánie likvidace starých staveb zasáhla Dobrušku snad nejcitelněji v roce 1982, kdy byla asanována polovina domů na Šubertově náměstí a na jejich místě vyrostl čtyřpodlažní velký bytový dům, který pohledově tuto část historického jádra úplně zničil. Dílo zkázy pak dokonaly sedmipodlažní panelové domy sídliště Za Univerzitou z roku 1974 a v Laichterově a Orlické ulici z druhé poloviny osmdesátých let. Ty úplně setřely dřívější panorama města a vytvořily z Dobrušky tuctové nevzhledné panelákové dílo. Jen slabou náplastí urbanistického vzhledu města se stalo sídliště rodinných domků na Belvederu, které se od sedmdesátých let postupně rozšiřuje až dodnes.

Na druhé straně je třeba přiznat, že hromadná výstavba těchto domů znamenala vyřešení nejpodstatnějších problémů bytové nouze v Dobrušce. Do města přibyly nové mladé rodiny s dětmi, které pozměnily demografický strom života ve prospěch generací produktivního a předproduktivního věku. Postupně se podařilo řešit i nedostatek míst v předškolních zařazeních a ve školách, i když po určitou dobu jen formou dojíždění do detašovaných tříd ve zrušených školách sloučených obcí.

Rozvoj bytové výstavby přišel vhod i místním průmyslovým závodům, které neměly problémy s dostatkem pracovních sil. Jako vedlejší produkt však koncentrace obyvatel založila problémy, které neunesla restrukturalizace místní ekonomiky v letech devadesátých.

Obrat v trendu hromadné bytové výstavby přinesla až léta po Sametové revoluci. Jako poslední bylo dostavěno panelové sídliště v Orlické ulici a žádná další výstavba bytových domů nebyla již zahajována. Obec již potřebné prostředky pro tento typ výstavby neměla a developeři o malé město s podniky malé a střední velikosti zájem nejevili. Ukončení bytové výstavby nadlouho přerušilo i přirozený růst města.

⁵⁰ Tyto a následující údaje převzaty z citované publikace Václava Matouše.

⁵¹ Jedná se o výraz použitý v dobovém televizním seriálu Muž na radnici.

Restrukturalizace ekonomiky, zejména průmyslu, znamenala v prvních letech odliv pracovních sil, které ve městě nenalezly uplatnění. Zaměstnanci téměř všech typů profesí začali ve velké míře dojíždět za prací mimo Dobrušku, především do velkých měst, kam se posléze, bylo-li to v jejich možnostech, také stěhovali. Počet obyvatel tak od devadesátých let stagnuje, nebo dokonce zaznamenává pozvolný, i když nepatrný úbytek.

Jediný způsob výstavby, který mohla Dobruška nabídnout od devadesátých let minulého století, je individuální výstavba rodinných domků. Tato forma je však značně nákladná, a tím velmi těžko dostupná zejména pro mladé začínající rodiny. Navíc podstatně omezuje možnost ekonomické migrace za výhodnějším zaměstnáním.

Stagnující počet obyvatel znamená i postupně se zmenšující přirozený přírůstek populace. To vytváří určité problémy zejména pro budoucí vývoj. Městská samospráva tak musí ve výhledu řešit potřebu stále rostoucího okruhu osob postproduktivního věku, ale zároveň s tím, že v současnosti má porodnost ještě stoupající či alespoň setrvalý trend, daný především početnou generací tzv. Husákových dětí ze sedmdesátých a osmdesátých let minulého století.

Údaje z posledních dvou sčítání lidu však ukazují, že přes všechny peripetie dochází k postupné stabilizaci demografické struktury obyvatel města.⁵² Městská samospráva však nemůže počítat s rozšířenou reprodukcí, což je dáno především limitovaným počtem pracovních příležitostí. Spíše se v tomto směru projevuje úbytek obyvatelstva způsobený migrací za zaměstnáním.

Firmy, které působí ve městě, jsou spíše střední a malé velikosti. V posledních dvou desetiletích došlo k podstatné redukci pracovních příležitostí především u dvou dřívějších největších zaměstnavatelů, Grafitecu a Stuhu. Na druhé straně se úspěšně rozrostly některé nové firmy, jako například Servisbal nebo nábytkářská firma Jech. Úspěšný na trhu je i obnovený místní pivovar. Ani jeden z těchto závodů nemůže však nahradit dřívější velkou zaměstnanost, tím spíše, že zejména krize v závěru prvního desetiletí nového století ukázala, že možnosti jejich personálního růstu jsou v podstatě naplněny.

Střediskové postavení města i ve sféře ekonomické je příznivé pro rozvoj řemeslnických a obchodních podnikatelských aktivit, protože okruh potenciálních zákazníků zahrnuje celou spádovou oblast. Přesto pokusy o některé vysoce specializované obchodní nabídky byly neúspěšné, i vzhledem k vysoké mobilitě zákazníků, kteří spíše

⁵² Kronika města Dobrušky z let 1991, 2001 a 2011.

vyhledávají nepříliš vzdálené specializované obchody v Hradci Králové s nabídkou širšího sortimentu. Velkou konkurenci představuje i stále rostoucí objem obchodování na internetu.

Městská samospráva bude do budoucna stát před problémem stárnoucí demografické struktury, což se projeví zákonitě i ve změnách struktury zájmů obyvatelstva a spolků, v nichž se lidé sdružují. Demografická situace však může být také označena jako stabilizovaná a záleží spíše na rozvoji pracovních příležitostí, které by mohlo snížit na minimum nežádoucí odchod lidí v produktivním věku z města.

5 Historicko-politický vývoj spolků

5.1 Vznik spolků jako projev politické aktivizace

Druhá polovina šedesátých let 19. století přinesla dosud nevídané uvolnění politické atmosféry střeoevropského habsburského soustátí. Radikální oslabení centralistické politiky při rakousko-uherském vyrovnání znamenalo oslabení mocenských pozic panovníka, který již neměl síly ani prostředky k vytouženému absolutistickému centralismu. Změnu si vynucovaly i změny v hospodářské oblasti. Uvolnění politického a společenského života bylo tedy nutnou podmínkou nejen dalšího rozvoje, ale další existence monarchie vůbec.

Velmi umírněný spolkový zákon z roku 1852 již zdaleka nemohl stačit objektivním požadavkům doby a nové situace, v níž se císař František Josef I. a jeho vláda ocitli. Definitivně tak odzvonilo tuhému absolutismu a na pořad dne se dostalo téma proměny společnosti v moderněji pojatý státní systém.

15. listopadu 1867 byl vydán zákon 134/1867 ř. z., o spolkovém právu.⁵³ Jak uvádí Otto Urban, „*byl podstatnou revizí spolkového zákona z roku 1852, podle kterého směl spolek zahájit činnost jen tehdy, měl-li k tomu výslovné povolení. Tento zákon vycházel z opačného pojetí – za povolený byl pokládán každý spolek, jenž nebyl ve čtyřtýdenní zákonné lhůtě od ohlášení úředně zakázán.*“⁵⁴

Uvedený princip byl něčím dosud nevídaným, co dokonce o mnoho desetiletí předběhlo svou dobu. Srovnáme-li jej s ustanoveními zákonů zejména z druhé poloviny 20. století, byl neobyčejně demokratický a progresivní. Samozřejmě, že si nechával jakousi pojistku v podobě možného zákazu spolku, ale takováto ustanovení najdeme i v zákonech mnohem demokratičtějších států světa, než bylo Rakousko-Uhersko.

Uvedení tohoto zákona v platnost otevřelo možnost rozvoje občanské společnosti na mimořádně širokém základě. České národní společenství dostalo do rukou prostředek své organizace, základnu, na které mohlo dále rozvíjet své aktivity na kvalitativně mnohem vyšší úrovni, než tomu bylo doposud. Dostalo se tak z fáze národně uvědomovací do fáze formování skutečného politického národa.⁵⁵

⁵³ Zákon č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím.

⁵⁴ URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha, 1982, s. 222.

⁵⁵ HROCH, M. *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 16.

A národ, jako by tento impuls očekával, začal ustanovení tohoto zákona v plné míře využívat. Začalo období nevidané politické aktivity. Vedle velmi populárních poutí a mítinků na historických místech českých dějin se začaly téměř překotně rodit spolky nejrůznějšího obsahového zaměření. Vycházejí z předchozího vývoje, zakládaly se především spolky kulturní, zejména hudební. Smetanovské „v hudbě život Čechů“ nebylo ve druhé polovině 19. století rozhodně žádnou prázdnou frází. Hudba, navazující na tradice a vyrůstající z širokého zázemí, se stala jedním z důležitých prostředků vyjádření národních citů a příslušnosti k národu vůbec.

Spolky nevznikaly jen v Praze, naopak, nespočítatelná řada nových spolků se rodila ve venkovském prostředí. I zde však šlo o výraz silícího národního uvědomění. Spolkové aktivity nelze však interpretovat jako jakýsi latentní odpor vůči státu, nebo dokonce panovníkovi. Spolky byly vůči vládnoucí moci loajální, což si bylo dokonce možné i zkontrolovat, popřípadě vynutit příslušným zákazem. I tak se zde vytvářelo podhoubí pro další rozvoj politického národa, který se v průběhu druhé poloviny 19. a na počátku 20. století stal silou, která nakonec vydobyla státní samostatnost.

Spolky v této době představovaly zejména v podmínkách venkova reálnou sílu lokálního politického systému. Do jisté míry v komunální politice nahrazovaly dosud neexistující politické strany. Podílely se a úzce propojovaly s komunální politickou mocí. Tomuto fenoménu bude věnována pozornost v následujících částech práce.

5.2 Vývoj jednotlivých spolků do první světové války

5.2.1 Dobroš a Vlasta

Jedním z nejstarších dobrušských spolků, jehož vznik umožnilo uvolňování politické situace v Rakousku, byl mužský pěvecký spolek Dobroš. Vznikl již v roce 1861 z iniciativy několika místních občanů jako výraz rostoucí kulturní aktivity v místě. V podstatě navazoval na staré hudební tradice, jejichž počátky bychom mohli vystopovat někde i literátských bratrstev předbělohorského období a pokračování pak u chrámového sborového zpěvu doby barokní.

Ustavení pěveckého spolku mimo půdu církve umožňovalo provozování skladeb, které se svým zaměřením do kostelního prostředí nehodily. V tomto případě nešlo o žádný rozpor, protože členové Dobroše se zároveň angažovali ve sboru chrámovém. Mužský

pěvecký spolek Dobroš se stal na celé století stálící mezi dobrušskými spolky. Kontinuálně působil až do počátků druhé poloviny 20. století.

Personální základ Dobroše tvořili příslušníci řemeslnického stavu, jeho prvním sbormistrem a dirigentem se stal učitel a pozdější podnikatel Václav Viravský. Většina zpěváků měla již zkušenost se sborovým zpěvem z kůru kostela sv. Václava.

Již rok po založení spolku do něho vstoupil František Laichter, tehdejší starosta města. Velmi záhy získal ve spolku dominantní postavení a stal se také jeho prvním předsedou. I z toho je patrné, že zakládání spolků bylo záležitostí nejen zájmového sdružování, ale věci poměrně úzce spojenou s oblastí místní politiky.

Jedním z hlavních motivů zakládání kulturních spolků byl motiv vlastenecký. Šlo v podstatě o jediný legální způsob, kterým mohla česká vlastenecky naladěná společnost bojovat proti státnímu centralismu a snahám o potlačení národního života. Vlastenectví bylo v těchto dobách záležitostí výsostně politickou, i když v případě Dobrušky nešlo a ani nemohlo jít o národnostní konflikt uvnitř městské komunity, protože ta byla výhradně česká. Německé osídlení zahrnovalo až vesnice ve vlastním pásmu Orlických hor a v menší míře v Opočně v souvislosti především s úřednictvem a služebnictvem opočenské vrchnosti.

Vlasteneckou orientaci zdůrazňoval i název příslušného spolku. Mechanismus jeho výběru popisuje ve své studii Vladislav Balcar.⁵⁶

„Pojmenovávání spolků se dělo tehdy na popud velmi činného hudebního pracovníka Emanuela Meliše (15. 10. 1831 - 27. 6. 1916). Po prvním sjezdu v Praze doporučoval, aby zakládající spolky přijaly pro stručnost jména vázícího se k městu nebo okolí, v němž působí. Anebo aby použily jmen slovanských bůžků, knížat, vladyků, staroslávských pěvců, hudebníků, ale i hradů apod. Zvolená jména byla hlášena tehdy výboru „Hlaholu“ v Praze, který je evidoval a doporučoval názvy jiné v případech stejných označení. Po jeho ujištění byly nahlášeny ve Stanovách ke schválení místodržitelství. Dobrušťané volili nejbližší pojmenování odvozené od svého města či hradu. To se také objevilo na oznámeních pro veřejnost i v hostinci „U Koruny“ čp. 33, kde se v roce 1863 začalo zkoušet.“⁵⁷

⁵⁶ Vladislav Balcar byl kronikářem řady dobrušských spolků. Obrázek č. 1 v příloze.

⁵⁷ BALCAR, V. *Zpěvácký spolek Dobroš*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388, s. 4.

Oficiální ustavení spolku trvalo poměrně dosti dlouhou dobu. V roce 1865 musel spolek nahlásit na hejtmanství složení výboru pro své zřízení. Předsedou byl zvolen starosta města František Laichter, dirigentem a ředitelem zpěvu učitel Václav Viravský, pokladníkem obchodník Antonín Krauser a členem učitel Jan Findejs. Ten sestavil a napsal první Stanovy spolku, aby mohl být řádně zapsán na hejtmanství mezi všechny činné spolky.

Samotné založení však ještě odsunuly události prusko-rakouského válečného konfliktu, který probíhal v bezprostředním sousedství města a dotkl se života v něm pobytem vojsk, nejprve rakouských, posléze pak pruských. Až 30. července byly dotvořeny a odevzdány hejtmanství v Novém Městě nad Metují ke schválení stanovy spolku. Po úpravě na základě drobných připomínek byly nakonec následujícího roku stanovy schváleny a spolek mohl začít oficiálně působit.

V následujících letech a desetiletích vystupoval spolek Dobroš při nejrůznějších příležitostech včetně reprezentativních, čímž nepřímo, ale zřejmě o to účinněji naplňoval nevyslovenou společenskou a politickou zakázku svého předsedy, starosty města Laichtera.

V osmdesátých letech 19. století procházel spolek hlubokou krizí. Členové se nescházeli, nenacvičovalo se ani nevystupovalo, počet členů klesal. V té době se již začínal rozhořívat boj o mocenské pozice ve městě mezi dosavadním vedením Laichterovým a nově nastupující skupinou Josefa Archleba. Toho by šlo charakterizovat jako podnikatele gründerského typu, nekompromisního až agresivního, který usiloval o vytvoření co nejlepších podmínek pro zakládání a rozvoj průmyslových podniků ve městě.

Z politického souboje vyšel Archleb jako vítěz a nový starosta města v roce 1886. Následně pak odešel František Laichter i z funkce předsedy zpěváckého spolku Dobroš a z veřejného života vůbec. V následujících letech pak již plní sbor společenskou zakázku Archlebova vedení města. Jednou z prvních politických akcí, kterých se spolek zúčastnil, bylo vystoupení na slavnostním večeru na počest sedmdesátých narozenin Františka Ladislava Riegra, čestného občana Dobrušky, který byl uspořádán starostou Archlebem.

V dalších letech se pak Dobroš podílel na kulturních programech, které doplňovaly Archlebem organizované krajské hospodářské a průmyslové výstavy, či na slavnostním svěcení základního kamene nové školní budovy. Tehdy bylo vedení spolku už naprosto

loajální vůči novému vedení města a v tomto trendu pokračovalo i po následných změnách v rozhodujících funkcích lokální politiky.

Vlastenecké zaměření spolku prolíná celou jeho historií. Nevymizelo ani v dobách pozdějších, kdy dochází k určitým mezigeneračním konfliktům, které měly za následek početní oslabení Dobroše a přechodný úpadek jeho aktivity. Výbor spolku vydal 10. října roku 1900 dokonce provolání k „Velectěnému obyvatelstvu města Dobrušky“, v němž si na nezájem mladé generace trpce stěžuje.

„...nastala doba blazeovanosti, sprostého materialismu a požitkářství, která ani za mák není příznivá snahám ideálním, ethickým. Naše mládež, jež obyčejně velice snadno podléhá vlivům veřejnosti, bohužel nezpívá již a zpívá-li, tedy jen velice skrovná její část, většina holduje raději rozmanitým sportům, při nichž kynou snad vábnější, smyslnější požitky.... většina seladonů mezi mládeží zpívá sice také - v obcích venkovských písničky od zpěváků jarmarečních koupené a v městech pak odrhovačky ze šantánů a těm podobných produkcí.... smutné úkazy ty jako jinde po celé vlasti, tak i v městě našem se jeví a proto jednota naše, pamětliva účelu stanovami vytknutého, vedená vědomím, že zpěv jedním z nejdůležitějších a nejmenších prostředků výchovy národa v jeho nejširších vrstvách, že jest nejušlechtilejší zábavou veškerých tříd obecnstva od nejprostších k nevyzpytanějším a že horlivě jeho pěstování jest jednou z nejzáslužnějších činností národních... hodlá všemožně zabraňovat ztrátě a úpadku písně národní... zve všecky kdož ve zpěvu se vyznají, dále odrostlejší mládež naši, aby i ona svými jarými silami a vzletným nadšením náš sbor rozmnožila a k novým činům povzbudila....“⁵⁸

Krizi se však podařilo úspěšně překonat a Dobroš znovu začal účinkovat na veřejných vystoupeních včetně těch, která byla vyhraněně politicky orientována, jako například každoroční vzpomínkové oslavy Mistra Jana Husa, o jejichž protirakouské orientaci (byť latentní) nemohlo být pochyb.

Dobroš získal poměrně záhy svůj ženský protějšek v podobě ženského pěveckého spolku Vlasta, který byl založen v roce 1881. Vlasty zpívaly jak samostatně, tak i společně s Dobrošem. I ony byly provázány na nitky lokální politiky, protože podstatné slovo zde měla Marie Laichterová, manželka starosty města.

⁵⁸ BALCAR, V. *Zpěvácký spolek Dobroš*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388, s. 20-21.

5.2.2 Sbor dobrovolných hasičů

Jedním ze spolků, bez něhož se od druhé poloviny 19. století neobešlo žádné město ani vesnice, byl sbor dobrovolný hasičů. V Dobrušce tohoto času bylo jeho založení pocíťováno jako zvláště potřebné, protože město postihl dokonce dvakrát (1806 a 1866) obrovský požár.

Hasičský sbor vznikl z iniciativy obchodníka Antonína Krausera a jako jeden z mála působil napříč politickým stranictvím. Potřebnost takového spolku byla zřejmě natolik naléhavá, že překonala i některé místní politické rivality.

Sbor dobrovolných hasičů v Dobrušce byl založen v roce 1874, tedy v době, kdy se ještě město plně nevzpamatovalo z následků posledního ničivého požáru. Úsilím Antonína Krausera se podařilo sehnat dostatečný počet členů a městská samospráva pomohla i zakoupením hasičské stříkačky za peníze obce. Prvním starostou sboru se stal Antonín Krauser.

O přízeň hasičského sboru se ucházeli i místní političtí činitelé a významní měšťané vůbec. Jedním ze zakládajících členů byl například místní děkan Josef Domašínský, lékárník a podnikatel Žižka, podnikatelé a obchodníci. Podporovateli sboru byli také starostové města, a to ve všech obdobích, i členové městské rady a zastupitelstva. Dochované fotografie svědčí o tom, jak rád se s místními hasiči nechával fotografovat například starosta města Josef Archleb.⁵⁹

Sbor se záhy zapojil do veřejné činnosti. Jeho prvním vystoupením bylo cvičení na dobrušském náměstí v létě 1875. Mělo být původně již na počátku léta, ale v tomto termínu se neuskutečnilo. „První slavnostní vystoupení sboru určeno – jak tehda bylo zvykem – o božím těle. Den před tím seřadili hasiči všechny voznice s koši před radnicí v jedné řadě proti statui a na každém křídle byla pěkně ověncena stříkačka. Hasiči stáli celou noc na stráž, ale z parády sešlo pro veliký déšť.“⁶⁰

Na slávu si dobrušští hasiči museli ještě pár týdnů počkat, o to však byla efektnější. „*Na frontě zdi radnice proti hostinci „u Labutě“ dostali se hasiči do oken prvního poschodí a odtud na střechnu. Z oken skákali někteří do nastavené plachty – a spouštěny byly různé věci.*“⁶¹

⁵⁹ Dobrušští hasiči se starostou Josefem Archlebem. Obrázek č. 2 v příloze.

⁶⁰ Památník vydaný k oslavě padesátiletého trvání sboru dobrovolných hasičů v Dobrušce. *Po padesáti letech*. Dobruška 1924, s. 14.

⁶¹ Tamtéž, s. 14-15.

5.2.3 Sokol

Bezesporu jedním z nejvýznamnějších spolků v novodobých českých dějinách vůbec byl Sokol. „Pěstování duchovní a tělesné kultury bylo chápáno vždy současně jako projev národně politický, jako výraz životaschopnosti a oprávněnosti existence české národní společnosti.“⁶² Zásada o zdravé a silné duši ve zdravém a silném těle v něm nacházela své nejvlastnější ztvárnění. Národní vlastenecké myšlenky objevily tuto oblast jako jednu z těch důležitých, kterým ještě nebyla věnována potřebná pozornost. Svou roli zde sehrála i skutečnost, že sokolské organizace měly být českou národní odpovědí na organizování obdobných tělovýchovných spolků německých. Iniciativa Tyrše, Fügnera a jejich spolupracovníků vyvrcholila ustavením Sokola v roce 1862.

Po více než dvou desetiletích našla sokolská myšlenka své následovníky i v severovýchodních Čechách. Protože však šlo a aktivitu přece jen do těch dob poněkud neobvyklou, prosazovala se přece jen o poznání pomaleji a složitěji než tomu bylo u jiných projevů vlasteneckého života. V Dobrušce samotné je její nástup datován až v souvislosti s bojem o mocenské postavení v městské samosprávě, který se na počátku druhé poloviny osmdesátých let 19. století odehrál mezi dosavadním starostou Laichterem a jeho politickým konkurentem Archlebem.

Byl to právě Archleb a jeho příznivci, kteří o založení Sokola v Dobrušce usilovali. Podařilo se mu získat vlivné místní občany, zejména obchodníky, ale nechyběl ani lékárník, učitel či několik řemeslníků, kteří patřili k místní elitě. 24. 6. 1886 byla svolána valná hromada, na níž byla za účasti 24 zájemců „Tělocvičná jednota Sokol v Dobrušce“ ustanovena. Prvním starostou byl zvolen Josef Vondra – obchodník. Dne 26. 8. 1886 byla Tělocvičná jednota Sokol Dobruška po schválení stanov zapsána do spolkového rejstříku. Sokol v Dobrušce začal takřka okamžitě vyvíjet velmi aktivní činnost. Jednou z jeho vedoucích osobností byl na postu místopředsedy i Josef Archleb.⁶³

Sokol byl spolkem nejen tělovýchovným, ale provozoval i nejrůznější kulturní a společenské aktivity. Patřily mezi ně i taneční zábavy, výlety, ostatně i samotné sokolské cvičení bývalo zpravidla spojeno se zpěvem, hudbou nebo recitací. Náplň takovýchto akcí bývala někdy až téměř vypjatě nacionalistická, o čemž svědčí například i telegram, který

⁶² URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 230.

⁶³ TJ Sokol Dobruška. Trochu historie. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.sokoldobruska.cz/trochu-historie/>

dobrušští sokolové obdrželi ke svému prvnímu vystoupení:⁶⁴ „Mladistvé bratrské jednotě vaší na ohroženém území naší vlasti milené přejeme zmohtnutí a zdaru.“⁶⁵

Vlastenecká orientace spolku byla zdůrazňována při každé příležitosti. Najdeme ji i v jednatelské zprávě učitele Františka Moravce z roku 1885, jež končí provoláním zvýrazněným příslušným patosem: „Bud’me pravými Sokoly. Hlasme se vždy a všude co věrní synové k naší matce Čechii. Hlásejme na každém místě, že jsme upřímní synové vlasti, hajme vždy svatá práva národa českého, zjednávejme všude průchod naší krásné a lahodné české řeči.“⁶⁶

Sokol byl také spolkem, v němž rakousko-uherské úřady rozpoznaly nebezpečného protivníka, zejména s ohledem na prvky brannosti ve výchově jeho členů, a tak bývala jeho vystoupení nezřídka zakazována. O to přitažlivější byl pak zvláště pro mladou generaci. V souvislosti s trvajícími místními politickými rozpory došlo také v Sokole k určitému štěpení, které však bylo v následujících letech překonáno. Členství v Sokole se stalo jedním ze znaků společenské prestiže a počet členů postupně rostl. Společně s dalšími místními spolky se sokolové velkou měrou podíleli i na rozvoji místního kulturního života.

Sokol v Dobrušce se stal v prvních desetiletích 20. století jedním z nejdůležitějších místních spolků a členství v něm, byť i jen pasivní, nezbytností pro příslušnost k místní elitě. Po vypuknutí první světové války se také Sokol víceméně otevřeně postavil na protivládní pozice, což nakonec vedlo k jeho úřednímu zákazu a 23. listopadu 1915 byla Tělocvičná jednota Sokol rozpuštěna pro „bratrské smýšlení k Rusku a Srbsku“. Starosta jednoty Josef Petřík svolal výbor jednoty naposledy dne 16. ledna 1916, když před tím učinil opatření, aby zachránil sokolské jmění v částce 15 000 korun před konfiskací.⁶⁷

5.2.4 Okrašlovací spolek

„Maje na mysli rozkvět našeho staroslavného města, sezval p. Jos. Archleb dne 11. února 1886 uvědomělé občany ke schůzi, kde jim vyložil toho potřebu, by u nás okrašlovací spolek zařízen byl. V následující schůzi dne 25. února zvolen zařizující výbor, který sestavil stanovy, jež výnosem vys. c. k. místodržitelství ze dne 26. května 1886, čís.

⁶⁴ Sokolské cvičení v Dobrušce v roce 1894. Obrázek č. 3 v příloze.

⁶⁵ BALCAR, V. *Zevrubné dějiny dobrušského Sokola*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388, s. 5.

⁶⁶ Tamtéž, s. 5.

⁶⁷ TJ Sokol Dobruška. Trochu historie. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW:<http://www.sokoldobruska.cz/trochu-historie/>

38887 potvrzeny byly.“⁶⁸ Uvedený citát je z první výroční zprávy spolku, jehož jedním z prvních úkolů bylo založení městského parku u kapličky sv. Jana Nepomuckého, na místě bývalého popraviště.

Okrašlovací spolek vznikl z přímé iniciativy starosty města Josefa Archleba, jemuž byl také náležitou oporou při výkonu starostenského úřadu. Městský park, spolkem založený, se stal dějištěm obou hospodářských a průmyslových výstav, nejprestižnějších akcí, které Josef Archleb jako starosta města uspořádal. Ve výroční zprávě z roku 1890 se tím také mohl spolek náležitě pochlubit.

*„S potěšením uvádíme v popředí hospodářskou a průmyslovou výstavu, která s nevšedním zdarem a skvělým úspěchem ve dnech od 25. srpna do 8. září 1889 k návrhu a za osvědčeného řízení veleváženého starosty pana J. Archleba pořádána byla. V těchto dnech, kdy imposantní výstavní budova dokončení celého plánu parku korunovala, zažil okrašlovací spolek tohoto zadostučinění a té radosti, že podnikl dílo šlechtné, důstojné uvědomělého obyvatelstva Dobrušky. Skutečnost jest, že právě park dodal výstavě důstojnost a pomohl pak povznést tuto nad všední výjevy tohoto druhu; což také všeobecně od tisíců navštěvovatelů s obdivem uznáno bylo. Nebylo to zajisté naposled, co tyto útulné sady hostily navštěvovatele celého okolí a i vzdálenější ciziny; proto lze očekávat, že poskytne ono naše dílo příležitost k dalšímu zvelebení a povznesení našeho drahého města.“*⁶⁹ Očekávání spolku bylo naplněno již v roce 1892, kdy se uskutečnila v městském parku druhá krajinská hospodářská a průmyslová výstava. O rok později odevzdal spolek své největší dílo – městské sady – do majetku a správy města Dobrušky.

Okrašlovací spolek působil i v dalších letech a vytvořil například parčík na Belvederu. Zasloužil se také o drobné úpravy životního prostředí ve městě. Zanikl až po druhé světové válce v souvislosti s centralizací a postupným útlumem veškerého spolkového života po nástupu komunistické moci.

5.2.5 Čtenářská beseda Mutina

Dalším z dobrušských spolků druhé poloviny 19. století byla čtenářská beseda Mutina. Spolek měl vlastenecko-vzdělávací zaměření a jak je patrné z názvu, kladl silný

⁶⁸ První výroční zpráva okrašlovacího spolku v Dobrušce, 1887, archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/159.

⁶⁹ Čtvrtá výroční zpráva okrašlovacího spolku v Dobrušce, 1890, archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/159.

důraz na sounáležitost s místními tradicemi.⁷⁰ Podnět k jeho založení dal tehdejší starosta Dobrušky František Laichter již v roce 1871 a definitivně byl spolek ustaven v roce následujícím. Jména zakládajících členů se téměř shodují se jmény členů zpěváckého spolku Dobroš. Mutina se tak stal další oporou mocenské konstrukce starosty Laichtera, který se také stal prvním předsedou spolku.

Společná činnost se zpěváckým spolkem trvala necelý rok. Po počátečním nadšení došlo k útlumu aktivity a spolek stagnoval až do roku 1880. Teprve v tomto roce byla činnost čtenářské besedy obnovena, a to značně velkoryse. Kromě nákupu knih začala odebírat i řadu časopisů: Pokrok, Politik, Listy průmyslné, Humoristické listy, Lumír, Opavský týdeník a Hospodářské listy. Další periodika pak zapůjčovali jednotliví členové; šlo o časopisy Dalibor, Květy a Osvěta. Každý ročník odebíraných časopisů byl následně svázán. Knihy a časopisy byly pořizovány jednak z členských příspěvků, jednak z pořádání nejrůznějších akcí jako byly taneční věnečky, koncerty, zábavné večery apod.

V osmdesátých letech obsahovala knihovna čtenářského spolku Mutina více než tři stovky knih, převážně zábavné beletrie, ale nechyběly ani publikace vědecké, či básnické sbírky. Odebíráno bylo 25 časopisů. Česká spisovatelská tvorba byla zastoupena díly Karolíny Světlé, Boženy Němcové, Vítězslava Háška, Svatopluka Čecha, Jana Nerudy, Aloise Jiráska, Václava Beneše Třebízského, Jakuba Arbesa, Václava Klimenta Klicpery, Josefa Kajetána Tyla; v překladech byli zastoupeni Krajcevský, Turgeněv, Lermontov, Verne, Sandová, Scott a další.

Důraz na vzdělávací činnost byl orientován takřka výhradně až ve vypjatě vlasteneckém duchu. Tento trend se projevoval i při pořádání akcí pro veřejnost, které očividně měly podpořit popularitu starosty Laichtera a jeho lokální mocenské skupiny.

S Laichterovým pádem v roce 1886 byly spojeny i následné změny ve výboru spolku. Odešel jeho dosavadní předseda František Laichter a někteří z jeho přátel. Novým předsedou byl zvolen politicky neutrální děkan Antonín Flesar. V této době zaznamenává čtenářská beseda Mutina jeden z vrcholů své činnosti. Má již 116 členů a rozšiřuje svoje aktivity o vzdělávací přednášky. Vedle cestopisných a historických (včetně regionálně historických přednášených především děkanem a historikem Flesarem) nechybí ani přednášky o nových poznacích vědy a techniky, což bylo v souladu s trendem nově nastoupivšího starosty Archleba.

⁷⁰ Mutina z Dobrušky byl prvním známým feudálním pánem města. V roce 1320 vydal měšťanům listinu, kterou je zbavoval roboty a přiznával městu některé další výsady.

Ten se sice v činnosti čtenářské besedy osobně neangažoval, měl zde však v novém vedení pevnou oporu. Znovu byla také obnovena a zintenzivněna spolupráce s pěveckými spolky Vlasta a Dobroš.

S přicházejícím přelomem století činnost spolku postupně ochabovala a jeho aktivity byly přebírány jinými subjekty nebo dokonce zanikaly. K útlumu došlo i v důsledku první světové války. Čtenářská beseda Mutina pak zanikla otevřením Osvětového domu v roce 1932, který převzal všechny její dosavadní aktivity. K oficiálnímu právnímu zániku pak došlo 19. listopadu 1946.

5.2.6 Spolek divadelních ochotníků

Jedním z nejpoblárnějších dobrušských spolků byl vždy spolek divadelních ochotníků. Jeho počátky můžeme vystopovat již někdy okolo roku 1837,⁷¹ kdy hrál, ale prozatím bez jakéhokoliv právního zakotvení. Ve čtyřicátých letech 19. století byl nad českými divadelními ochotnickými představeními všeobecně nasazen zostřený dohled, což se v plné míře týkalo i ochotníků dobrušských. Hrál se tedy případ od případu, bez potřebného organizačního rámce.

V dobrušské divadelní historii je za rok oficiálního zahájení považováno datum 1833, kdy bylo sehráno první představení školní.⁷² Protokol prvního pokusu o ustavení dobrušského divadelního spolku z roku 1863 shrnuje dosavadní historii a další perspektivu dobrušských ochotníků následovně.⁷³

„Ochotnické divadlo v Dobrušce má pouze původ od dobrodinců všeobecných, zvláště ale od bývalého magistrátu a tehdejšího duchovenstva v Dobrušce, pak od školních dítek, kteréžto divadlo se nejprve ve zdejší městské škole umístilo a divadelní představení poprvé dne 8. srpna 1833 k účtě podobizny J. V. císaře Františka I. od p. Jana Heislera úředníka a rodáka dobrušského darovaného, konala.

Od té doby až dosud bylo vždy od ochotníků a dobrodinců podporováno až dosud v tom dobrém stavu udržováno, však, ale potud žádného úředně stvrzeného ředitele nemělo.

⁷¹ ZAHRADNÍK, Z. *Divadlo Podorlicka*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní kulturní středisko Rychnov nad Kněžnou, 1983, s. 13.

⁷² Plakát na nejstarší dochovanou divadelní hru v Dobrušce z roku 1833. Obrázek č. 5 v příloze.

⁷³ Státní okresní archiv Rychnov n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, Kniha protokolů městské rady, NEX. 664, 29. srpna 1863.

Nynější ochotníci přednesli žádost, by pro udržení budoucího pořádku a jednoty jmenované divadlo městská představenost pod svoji ochranu přijala a dle dobrého zdání a potřeby povždy svojí úřední mocí nad pořádkem a vývinem ku podpoře dobročinných účelů a zvláště místních chudých bděla a volbu ředitele tohoto divadla jakož i celou správu jeho potvrzovala, neb každá věc, má-li stálost a zdaru míti, musí nějakému řediteli pracovnímu podléhati.

Vrchní dohlídka nad divadlem přináleží vším právem městské představenosti, což ta sama nahlédnouc, divadlo pod veškerou dohlídku ochotně i s jejími ustanovenými správami k zdaru a k mravnému povznesení a vzdělání mládeže napomáhati bude.

*Dnešního dne má býti první volba ředitelstva divadelního v městské představenosti vykonána a zvolené zastupitelstvo se má uvolit vždy pod dohlídkou městské představenosti a vždy jen dle vespolného dorozumění a návrhů řídit, k čemuž též pro budoucnost svoje stanovy zříditi se zavazují a dle nich pak nynější tak i budoucí divadelní oudové řídit zavázati se mají.*⁷⁴

Spolek divadelních ochotníků tak již od samého počátku pracoval pod dohledem městské samosprávy. Zmíněné stanovy byly v následujících letech zpracovány a v roce 1869 pak schváleny jak c. k. místodržitelstvím v Praze, tak i okresním hejtmanstvím v Novém Městě nad Metují, s výslovnou připomínkou, že každé jednotlivé divadelní představení musí být ještě samostatně zvlášť povolováno.

Zesílený dohled nad divadlem vyplýval z jeho vysoké účinnosti jako tehdy jednoho z mála prostředků, které byly schopné velmi účinně vytvářet a formovat veřejné mínění. V tomto ohledu však nemusely mít c. a k. úřady o dobrušské ochotníky žádné obavy. Divadelníci měli na svém repertoáru hry, které rozhodně nikterak stabilitu státu neohrožovaly. Také provázání na komunální elity bylo velmi silné. Mezi ochotníky nacházíme vážené městské řemeslníky, obchodníky a hostinské (kteří také k provozování představení zapůjčovali prostory), objevuje se zde i jméno P. Jana Řeháka ve funkci divadelního režiséra.

V osmdesátých letech 19. století se objevují také hry s vyhraněně vlasteneckou tematikou (např. Šamberkův Josef Kajetán Tyl, či Šubertovi Probuzeňci), což ovšem nebylo v rozporu s vlastenecky až nacionalisticky naladěnou městskou samosprávou. V té

⁷⁴ KÁŠ, J. *Kronika divadla ochotnického v městě Dobrušce*. Rukopis. Archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/282, s. 2-3.

době také dobrušští divadelní ochotníci spolupracují s místním rodákem, ředitelem Národního divadla Františkem Adolfem Šubertem. V čele divadelního spolku stanul přímo tehdejší starosta Archleb, který v roce 1887 organizuje velkolepé oslavy padesátiletého trvání spolku. Jako zlatý hřeb je hráno Šubertovo drama Jan Výrava za osobní účasti autora. O Šubertovi se dochovala dokonce pochvalná zmínka, že byl „vždy velmi přátelsky dobrušským ochotníkům nakloněn a nejen radou, ale i skutky a hmotně naše divadlo podpořil.“⁷⁵

Pro další rozvoj dobrušského ochotnického divadelnictví měla velký význam druhá krajinská hospodářská a průmyslová výstava v roce 1892. Výstavní pavilon, který byl postaven v městském parku, byl v následujícím roce dán k dispozici dobrušskému divadelnímu spolku. Slavnostní otevření nové divadelní budovy došlo dne 18. června 1893 příznačně úspěšným Šamberkovým J. K. Tylem. Budova sice zůstávala v majetku města, ale uzavřená smlouva byla pro ochotnický spolek výhodnější, než kdyby objekt sám vlastnil, včetně přímé materiální podpory ze strany městské samosprávy. Pro dobrušské ochotníky to znamenalo do dalších let pevnou materiální jistotu, dokonce i v dobách, kdy spolek na určitý čas přerušil svoji činnost. Po jejím obnovení byla vždy budova v městském parku opět k dispozici. Ostatně, jako kulturní dům slouží objekt doposud a divadlo se zde hrálo až do roku 2012, kdy byla pro tento druh kultury rekonstruována a modernizována budova kina.

Podrobněji uvedené spolky samozřejmě nebyly jedinými. Činnost zde vyvíjela celá řada dalších, především kulturních. Některé z nich byly odnožemi jiných organizací. Byl to například tělovýchovný spolek Orel, který působil pod přímým vlivem katolické církve, stejně jako Křesťanská jednota svatého Václava, nebo dělnické spolky ovlivňované a leckdy přímo formované rodící se sociálně demokratickou stranou, jako byla Dělnická tělocvičná jednota nebo Dělnický cyklistický spolek Let.

Odborně zaměřen byl Spolek strojmistrů a zřízců průmyslu textilního, bývalé vojáky sdružovala Jednota vojenských vysloužilců. Zejména ta byla svými okázalými slavnostmi předmětem pozornosti místní nobility, která se zde při těchto příležitostech mohla sama prezentovat na veřejnosti.

⁷⁵ KÁŠ, J. *Kronika divadla ochotnického v městě Dobrušce*. Rukopis. Archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/282, s. 33.

5.3 Vývoj spolků v první polovině 20. století

5.3.1 Dobroš a Vlasta

Konec první světové války znamenal i všeobecné obnovení spolkového života ve městě. Ale ani v samotném průběhu války nezůstaly spolky bez aktivní činnosti. Čím více se blížila porážka Rakousko-Uherska a jeho německého spojence, tím demonstrativněji a vlastenečtěji spolky vystupovaly. Příkladem toho může být i výlet pěveckých sborů Vlasty a Dobroše do Hronova, který následoval krátce po jmenování Aloise Jiráska čestným občanem Dobrušky.

Kronikářský zápis k této události uvádí:⁷⁶ „Vyšlo se s „Vlastou“ ráno pěšky do Krčina a odtud dál vlakem. Proslýchala se nouze mistra Jiráska, takže Vlasty dovezly darem Mistrovi máslo, mouku a jinou aprovisaci. Před jeho vilou, po zastavení průvodu slavnosti, vystoupil Dobroš s VĚNEM a po něm Vlasta ČESKÝM ŽENÁM. U rodného domku zazpívala paní R. Beková sólo z Libušiny věštby a Dobroš KDE DOMOV MŮJ. Také na veselici byla na žádost Mistra zazpívána skladba KŘIŽÁCI NA MOŘI. Koncert sklidil velkou pochvalu Mistra, v referátu v Náchodských listech z 30. 8. 1918 se mj. píše: ...vzorná kázeň obou sborů a umělecké, hudební uvědomění jednotlivých členů staví naše hosty v popředí zpěvackých spolků českého severovýchodu... Mistr Jirásek děkoval celému sboru i všem hostům dobrušským a končil: A tak děkuji vám všem ze srdce za váš krásný zpěv, já tuto nejstarší a zároveň nejmladší dobrušský občan.“ Oba spolky samozřejmě nechyběly ani u vystoupení 28. října při oficiálním vyhlášení vzniku Československé republiky.⁷⁷

Stejně tak i v meziválečném období se zpěvacké spolky Vlasta a Dobroš silně angažovaly v programech a vystoupeních na akcích s politickým podtextem, ať již celonárodním nebo pouze lokálním. V jejich výborech zasedli tehdejší přední občané města, úzce spjatí s jeho hospodářským i politickým životem. Tomu odpovídal i repertoár, který byl silně vlastenecky zaměřen. Vystupovalo se na nejrůznějších přehlídkách, na župních akcích (sbory byly členy Bendlovy pěvecké župy) a po překonání určité krize, když se ujal vedení sboru MUDr. Hirsch, se sbory těšily ještě větší podpoře městské samosprávy. V osobách řady členů byly sbory přímo spojeny s vedením města a propojeny

⁷⁶ BALCAR, V. *Zpěvacký spolek Dobroš*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/338, s. 51-52.

⁷⁷ Členové spolku Vlasta a Dobroš za první republiky. Obrázek č. 4 v příloze.

i s dalšími spolky v místě. Řada vystoupení se konala i pod přímou záštitou městské rady. Členem Dobroše byl i starosta města z let 1923 – 1929 a 1931 – 1939 Josef Vaněk.

Druhá polovina třicátých let znamenala přímou angažovanost v kulturních akcích, které měly jednoznačně politické zaměření. Snad nejvýrazněji to dokumentuje účast na velké výstavě severovýchodních Čech NÁCHOD 1938 dne 26. června 1938. Vysoce emotivní vyznění tohoto vystoupení dokumentuje kronika sborů následovně.

„Zahájení výstavy obstarala župa Bendlova a Náchodská filharmonie státní hymnou a připravily přednesem mohutný vlastenecký motiv a manifestační náladu tisíce zúčastněných lidí. Na výstavě byla hudební expozice, kdy vystavovaly historické dokumenty mj. i dobrušské jednoty Vlasta a Dobroš. Vystoupení bylo velkým úspěchem dobrušských zpěváků, dirigenta a autora v jedné osobě a velké uznání jeho prvního souboru Bendlovy župy. Sbormistr po skončení koncertu, kdy odmávl poslední gesto rukama, se neudržel a bezprostředně celému sboru zatleskal. Bylo to jeho velké uznání. Uznání projevené náhle vytrysklým silným projevem vlastenectví. Bylo to ale také veřejné přiznání odporu proti „křižákům na moři“, proti narůstající německé hegemonii v našem pohraničí.“⁷⁸

5.3.2 Dobrušská filharmonie

Významným přínosem pro kulturní život města bylo založení a působení Filharmonického sdružení v roce 1907. Dobrušské Filharmonické sdružení koncertovalo po celou dobu první republiky. V jeho repertoáru byly především skladby českých autorů. Sdružení přežívalo i po dobu okupace. Jeho labutí písni se stalo účinkování v Bendlově opeře V studni v březnu roku 1944. Potom již nikde Filharmonické sdružení nevystupovalo. Oficiálně pak zaniklo 20. listopadu 1946.

Filharmonické sdružení formovalo hudební vkus místního publika a jeho koncerty se staly dostaveníčky místní smetánky. Proto se také těšilo podpoře městské samosprávy, i když přímé personální propojení mezi ní a spolkem neexistovalo.⁷⁹

⁷⁸ BALCAR, V. *Zpěvácký spolek Dobroš*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/338, s. 81-82.

⁷⁹ MACH, J. *Hudební tradice dobrušska do roku 1948*. Rukopis referátu na konferenci Hudební tradice Podorlicka. Archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce. Sign. VII/72, s. 6.

5.3.3 Sbor dobrovolných hasičů

Hasičský sbor zůstal i nadále jedním z nejvýznamnějších spolků v Dobrušce. Měnilo se však jeho postavení a zejména funkce ve struktuře funkcí místních spolků. V náplni hasičských aktivit převažuje primární poslání, tj. ochrana životů a majetků lidí před požáry a povodněmi. V paměti nejstarších obyvatel města stále ještě přežívaly vzpomínky na hrůzný požár v roce 1866 a tato zkušenost byla ve vyprávěních i v některých tiskovinách, které město vydávalo, předávána i generacím následujícím.⁸⁰ O požáru se psalo v hasičských brožurách vydávaných k nejrůznějším jubileím.⁸¹ Je proto pochopitelné, že tyto funkce hasičského sboru zůstávaly trvale dominantními, i když hasiči organizovali rovněž nejrůznější aktivity například v oblasti společenského a kulturního života. Ty však byly zaměřeny povětšinou na získávání finančních prostředků pro hlavní činnost.

Společenské a kulturní aktivity postupně přejala celá řada dalších spolků, u nichž šlo v této oblasti o funkci primární. Z toho pak vyplývala trvalá vážnost hasičů v očích spoluobčanů, ale zároveň méně viditelné postavení z hlediska místních celebrit, u nichž rozhodně nezaznamenáváme tak vysoký zájem o účast na hasičských akcích jako tomu bylo v obdobích předchozích. Přetrvávaly však ještě čestné funkce, do kterých byli jmenováni představitelé městské samosprávy, i když již nepožívaly takové popularity jako dříve.

Jiná však byla situace ve vesnicích v okolí Dobrušky, které jsou dnes její součástí. V období první republiky i zde začaly rychle vznikat sbory dobrovolných hasičů. V nich, stejně jako dříve ve městě samotném, neplnili hasiči pouze úlohu ochránců lidských životů a majetků před požáry či velkou vodou. Zejména na vesnicích zastávaly hasičské sbory funkci mnohdy jediného nositele místního kulturního života. Hasiči pořádali taneční zábavy, tehdy populární výlety, divadelní představení.⁸² Tuto svou funkci si hasičské spolky podržely ve vesnickém prostředí až do dnešních dob. I tady bývaly velmi úzce spojeny s představiteli místních samospráv a nebyly vzácné ani případy, že se funkce starosty obce a starosty hasičského sboru spojovaly v jedné osobě.

⁸⁰ Velmi rozšířená byla například pohlednice s Archlebovou fotografií vyhořelého města, o požáru se psalo v hasičských brožurách vydávaných k nejrůznějším jubileím.

⁸¹ Památník vydaný k oslavě padesátiletého trvání sboru dobrovolných hasičů v Dobrušce. *Po padesáti letech*. Dobruška, 1924.

⁸² MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 113.

5.3.4 Sokol

První světová válka si vyžádala životy třinácti členů dobrušského Sokola. Bezprostředně po jejím skončení a vyhlášení samostatného státu se místní sokolové aktivně zapojili do politického dění. Sokol jako branná organizace byl pověřován udržováním pořádku i v jednotlivých okresech a místech. Tehdejší náčelník dobrušského Sokola Josef Ježek byl pověřen vykonáváním velitelské moci v Dobrušce a okolí, a to až do začátku prosince 1918, kdy byly mocenské poměry v této oblasti již plně konsolidovány.

Sokol se pozvolna začal vracet ke své obvyklé činnosti. V roce 1919 se ještě 60 členů Sokola z Dobrušky a Opočna přihlásilo jako dobrovolníci k bojům proti maďarským bolševikům.

Poválečný příliv členů do Sokola byl nevídaný, zejména u mládeže. Již v roce 1919 se přihlásilo přes sto žáků a stejný počet žákyň, ale i 90 mužů a 30 žen. I v meziválečném období se Sokol v Dobrušce těšil přízni místní samosprávy a většina jejích členů byla zároveň členy tohoto spolku. Sokolové pořádali nejen veřejná cvičení, ale věnovali se i organizování tanečních večírků, společenských zábav, přednášek a koncertů. Nesměli také chybět na žádné z oslav, které pořádalo město a jeho samospráva. Také v těchto případech šlo o oslavy s vlasteneckým zaměřením, které pokračovalo z dob dřívějších. V roce 1922 začal Sokol v Dobrušce provozovat vlastní kino.⁸³

V roce 1925 měla dobrušská sokolská jednota již 172 mužů a 83 žen. Sokolové se rozhodli postavit pro své aktivity vlastní budovu. Stavba sokolovny započala slavnostním položením základního kamene dne 20. června 1926 a neméně slavnostní otevření se konalo již 19. června 1927.⁸⁴ Sokol byl trvale dominantním mezi všemi ostatními dobrušskými spolky, a to po celé období trvání první československé republiky.

Sokol měl vlastní správu sokolovny, výbor řízený pozdějším starostou města Hugem Matyášem a sedm samosprávných odborů. Vedle hospodářského najdeme mezi těmito odbory i biografický (pečoval o provoz kina), zábavní, dramatický (Sokol hrál vlastní divadelní představení), tenisový, loutkový (v sokolovně se hrála loutková představení a sokolské loutky vytvořil vynikající řezbářský mistr Jindřich Adámek)

⁸³ TJ Sokol Dobruška. Trochu historie. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.sokoldobruska.cz/trochu-historie/>

⁸⁴ Tamtéž.

a pěvecký a hudební. Všechny tyto odbory vyvíjely aktivní činnost až do zákazu spolku nacistickými okupanty.

5.3.5 Spolky divadelních ochotníků

S příchodem první československé republiky došlo i ke vzkříšení ochotnického divadla ve městě. A to v měřítku daleko širším než tomu bylo před první světovou válkou. Divadelní činnost provozovaly i spolky, jejichž hlavní zaměření bylo úplně jiné.⁸⁵

Vedle ochotnického spolku, který divadlo provozoval primárně a nesl jméno slavného rodáka Františka Adolfa Šuberta, hrála divadla například i církve. Při katolické farnosti působila Divadelní jednota svatého Václava⁸⁶, při nově vzniklé Církvi československé bylo založeno dětské divadlo.

Své dramatické odbory měly i tělovýchovné organizace Sokol a Orel. Při obou také hrály loutkářské soubory. Z hlediska dramaturgie se však tyto skupiny příliš nelišily. Většinou se hrály nenáročné frašky či tehdy populární operetní žánr. Zdá se, že kromě naplnění hereckých ambic samotných aktérů bylo cílem divadelních aktivit spolků zejména naplnění spolkových pokladen.

Ve třicátých letech bylo v Dobrušce založeno i dělnické divadlo, personálně úzce propojené s levicovými politickými stranami, zejména se stranou komunistickou. Jeho repertoár byl poněkud odlišný od jiných divadelních spolků, přesto však byl nucen přizpůsobovat se vkusu místního publika, takže i v tomto spolku byly uváděny hry lehčího žánru. Směr tohoto spolku příznačně charakterizovala již první uvedená hra, Voskocova a Werichova Balada z hadrů.⁸⁷ Dělnické divadlo však nepřežilo déle než několik premiér.

Divadlo bylo i nadále považováno za jeden z nejvýznamnějších projevů místní kultury a jako takové se těšilo značné prestiži. Širší paleta divadelních spolků by zdánlivě napovídala větší konkurenci v této oblasti. Překvapivý pohled se nám naskytne, když se blíže podíváme na to, kdo v těchto spolcích účinkoval. Snad kromě příslušníků zmíněných církví najdeme ve jmenovitém obsazení divadelních rolí stále jedny a tytéž herce. Stejná jména se však občas objevují i v obou církevních divadlech. Ochotničtí herci si zřejmě nedělali příliš těžkou hlavu z toho, za jaký spolek zrovna hrají, a jejich touhou bylo v první řadě si zahrát. Vzájemná tolerance představitelů jednotlivých spolků byla tedy očividně

⁸⁵ Viz např. výčet divadelních spolků v Dobrušce v inventáři archivní sbírky dobrušského vlastivědného muzea, který zahrnuje osm spolků, po nichž se dochovaly archiválie.

⁸⁶ Ta sice hrála už před první světovou válkou, ale plně rozvinula svou činnost až v období první republiky.

⁸⁷ Plakát na představení Dělnického divadla Balada z hadrů z roku 1936. Obrázek č. 6 v příloze.

značně vysoká, což možná vyplývalo i z toho, že lidí, kteří chtěli a uměli hrát divadlo, bylo přece jen určité omezené množství. I když v dobách první republiky na rozdíl od století předchozího bylo již herectví považováno za sice poněkud dobrodružné, ale přece jen atraktivní a počestné povolání se stále vzrůstající společenskou prestiží.

5.3.6 Svaz junáků-skautů

Jednou z organizací, která je přímo bytostně spjata především s obdobím první republiky, je Svaz junáků-skautů. Myšlenky o větším sepětí s přírodou našly úrodnou půdu zejména u mládeže. Nermalou roli hrálo jistě i dobrodružství, kterým byly akce spolku prodchnuty. Nespornou předností byla z hlediska celospolečenského i mravní výchova mladé generace, kladoucí důraz na čestnost, nezištnost a další obdobné hodnoty, zvýrazňované i novým státem, především pak nespornou vysokou morální autoritou prezidenta Masaryka.

V Dobrušce samotné vzniká místní organizace později, zřejmě až ve třicátých letech, zato však s o to větší razancí. Vedle tělovýchovných spolků je nejradikálněji se prosazujícím spolkem pracujícím s mladou generací. Její úspěšnost spočívala především ve velmi sofistikovaném systému aktivit, který byl pro děti a mládež velmi přitažlivým. Vědomí vysoké sounáležitosti se spolkem a jeho idejemi, které se podařilo u dětí vypěstovat, byly nesporným přínosem i pro celou společnost.

Svaz junáků-skautů se však neomezoval jen na vlastní činnost s mládeží. Pořádal i některé akce pro širší populaci, zejména společenské zábavy, plesy apod., jejichž smyslem bylo jednak uvést skautský spolek ve větší známost, jednak získat z výtěžku prostředky na další činnost. Skauti byli také častým adresátem mecenášských příspěvků místních podnikatelů a těšili se i vysoké podpoře samosprávy. Místní mocenská elita v nich viděla i jednu z cest ke svému zviditelnění v pozitivním světle a jednu z cest ke zvýšení i osobní popularity a vážnosti mezi spoluobčany. I když provázanost mezi skautskou organizací a místní samosprávou nebyla přímá, v celé škále zprostředkovaných forem byla velmi intenzivní.

5.3.7 Muzejní spolek

Jedním z vlasteneckých projevů, které měl své hmotné ztvárnění, bylo zakládání regionálních muzeí. Již od závěru 19. století začala vznikat muzea i v menších městech a zlatou dobou pro jejich vznik bylo období první republiky. V místních a regionálních

muzeích nacházely svůj výraz a zároveň pokračování vlastenecké tradice, v meziválečném období silně zvýrazňované.

Dobruška byla sice městem po celou dobu své existence výhradně českým, ale jazykové a národnostní rozhraní s německy mluvící menšinou se nacházelo jen nedaleko a téměř celé Orlické hory již byly osídleny obyvatelstvem německým. Až do 19. století nedocházelo k žádným antagonistickým či dokonce konfliktním situacím. Tento stav se však změnil v průběhu sebeuvědomování českého národa a stupňoval se po celé meziválečné období, aby vyvrcholil v závěru války a těsně po ní odsunem německého etnika.

Založení muzea zde tedy mělo živnou půdu v národním uvědomění místních obyvatel, ale předcházely mu, a to dlouhodobě, i jiné podněty. Především šlo o zájem o národní a místní dějiny, jehož protagonisty byly osobnosti nad jiné vlivné – především místní duchovní. První knižně vydané dějiny města Dobrušky napsal děkan Josef Mnohoslav Roštlapil⁸⁸ a téměř vzápětí toto téma rozvedl ve své práci další dobrušský děkan Antonín Flesar.⁸⁹

Zájem o vlastní minulost měl kořeny i v pracích místních kronikářů, ať již spolkových nebo soukromých.⁹⁰ V neposlední řadě byli nadšenými propagátory poznávání místních dějin i učitelé.⁹¹

Iniciativní osobností byl v tomto směru především Václav Malý, poštmistr a starosta města v letech 1929 – 1931. Byl jedním ze zakladatelů muzejního spolku, jehož cílem bylo vybudování a otevření muzea, které by mělo nejen místní, ale i regionální význam.

Po dlouhých letech příprav a sběru materiálu bylo muzeum v roce 1931 slavnostně otevřeno a shromážděné sbírky prezentovány veřejnosti. V dobrušské kronice je tato událost popsána velmi barvitě a z tohoto popisu vyplývá, že práce muzejního spolku a založení muzea samotného se odehrávalo v úzké součinnosti a spíše pod jakýmsi vedením městské samosprávy.

⁸⁸ ROŠTLAPIL, J. M. *Paměti města Dobrušky a panství opočenského*. Praha: J. Otto, 1887.

⁸⁹ FLESAR, A. *Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského*. Hradec Králové: nakl. vvl. 1895.

⁹⁰ Byli to například Alois Beer, Antonín Schwarz, Jan Honěk, Václav Křeček a další. Jejich medailónky jsou publikovány v práci Jiřího Macha a Václava Matouše *Osobnosti dobrušské historie*, Dobruška: městské muzeum, 2005.

⁹¹ Například František Pišl, který byl zároveň městským kronikářem.

„Dne 19. července 1931 otevřeno bylo v Dobrušce okresní museum. Před 9. hodinou shromáždili se v zasedací síni městské radnice členové městské rady, obecního zastupitelstva, zástupci místních spolků, starostové okolních obcí a četní hosté. Vrchní poštovní p. Václav Malý, starosta města a předseda musejní komise, uvítal přítomné, vylíčil pak vznik myšlenky na zřízení musea, postup prací až do dnešního dne, poděkoval městské radě za zapůjčení místností, členům musejní komise za dosavadní práci, dárcům předmětů i těm, kteří předměty do musea zapůjčili, a žádal za další přízeň a podporu musea.“⁹² Tento zápis dostatečně ilustruje nejužší vazbu mezi spolkem a městskou samosprávou, jakou si lze vůbec představit. V tomto případě lze mluvit ani ne tak o spolupráci jako spíše o úplné závislosti spolku na městské radě, resp. osobě starosty města, který byl zároveň předsedou spolku. V tomto případě to nepochybně přispělo ke zdárnému výsledku spolkového snažení.

5.4 Spolky v období totalitních režimů

5.4.1 Likvidace spolků v období nacistické okupace

Spolková činnost ve městě začala upadat již v době pomnichovské. Celonárodní zklamání z faktické likvidace samostatného státu, morální kocovina z kapitulace a ztráta perspektiv vedla k ochabnutí či úplnému útlumu řady nejrůznějších aktivit, které nacházely svůj výraz zejména ve spolkovém životě. Po zastavení činnosti KSČ likviduje i Dělnická tělocvičná jednota v Dobrušce a zbylí členové přecházejí do Sokola.

Nacistická okupace českých zemí byla již jen dovršením předchozího neutěšeného vývoje. Po vyhlášení tzv. Protektorátu Čechy a Morava dochází k zabírání tělocvičen německým vojskem, je zabavován majetek tělovýchovných spolků a celá tělocvičná činnost se přesouvá do přírody. Rozmáhá se tábornictví a neorganizovaný trempink.

Okupační úřady usilovaly o převzetí úplné kontroly nad veškerým životem ve zmrzačeném státě, tedy i nad spolky. Dne 31. března bylo vydáno nařízení, jímž se měnil spolčovací zákon. Všechny spolky byly povinny se do 3. května přihlásit na okresních úřadech, jinak automaticky zanikly. Bylo vytvořeno Národní souručenství, které mělo plnit roli ústředního a zastřešujícího spolku plně pod kontrolou protektorátní vlády, která v tomto směru jen slepě plnila příkazy okupačních úřadů.

⁹² Státní okresní archiv v Rychnově n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, Pamětnice města Dobrušky, sign. 54, kn. č. 4, s. 132.

Řada spolků a jejich členů se postupně začala zapojovat do odbojové činnosti. To se v plné míře týkalo zejména Sokola, jehož činnost byla po částečném rozkrytí ilegálních struktur zastavena. Stalo se tak výnosem říšského protektora, v němž se pravilo: „Od počátku války možno pozorovat, že ve spolku Sokol a jeho složkách nabývají stále více vrchu ony živly, které zamýšlejí přenést odpor k Říši do všech jeho odborů. Mezi osobami, které byly zatčeny při likvidaci jednotlivých skupin odporu, nachází se značný počet vedoucích činovníků Sokola. Protektorátní úřady zajistí majetek, který budiž sepsán pro každý spolek zvlášť.“ Příkaz byl téhož dne, respektive v noci z 12. na 13. dubna 1941 realizován i v Dobrušce.⁹³ Šest členů dobrušského Sokola položilo v protifašistickém boji své životy, další pak byli vězněni.

Krátkou dobu vyvíjela činnost ještě tělovýchovná organizace Orel, ale i ta byla v září 1942 rozpuštěna. Zastavena byla i činnost Junáka, Masarykovy letecké ligy, Československého červeného kříže a dalších celostátně organizovaných spolků. Přežít se podařilo jen spolkům, které měly pouze místní působnost, jako bylo například Filharmonické sdružení, Vlasta a Dobroš apod. I jejich činnost byla však pod ostrým dozorem. Přesto se však například v březnu 1944 podařilo pod vedením Dr. Hirsche-Choltického uvést Bloudkovu operu V studni, po níž byla zazpívána Česká píseň. I touto formou dávali lidé najevo svůj odpor vůči nacismu a okupaci naší země.

Snahou okupantů i domácích úřadů bylo získat kontrolu i nad spolkovou činností v Protektorátu. K tomu mělo sloužit i Národní souručenství. Povinná účast v něm zahrnuje téměř 98 % občanů města, ale skutečný vliv tato organizace ani principy, na nichž byla vybudována, neměla. V roce 1942 zahájilo svou činnost Kuratorium pro výchovu mládeže. Jeho smysl, který spočíval ve vytváření konformní mladé generace, však nebyl nikdy naplněn. Pod zástěrkou organizace probíhaly aktivity, které měly velmi blízko například k zakázanému Junáku, Sokolu a dalším spolkům. Vlastní ideové působení se však v podmínkách místa nikdy nerealizovalo.

V období nacistické okupace byly v podstatě likvidovány všechny struktury, tedy i vazby mezi samosprávnými orgány a spolky. Pokud lze o samosprávě vůbec mluvit, omezila se jen na řešení víceméně technických problémů daného místa, aniž by mohla jakýmkoli způsobem zasahovat do politických aktivit. Stejně tak byl téměř likvidován spolkový život a přeživší spolky se mohly omezit jen na pořádání některých vybraných,

⁹³ Státní okresní archiv v Rychnově n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, kn. č. 195, s. 97.

novému režimu neškodných akcí. Tato situace trvala beze změny až do porážky Německa a obnovení československého státu.

5.5 Krátké období obnovy spolkového života

Konec druhé světové války a porážka Německa, které po šest let dusilo v tzv. Protektorátu Čechy a Morava český národní život, přinesl vlnu obrovské radosti. Projevila se i ve spolkovém životě. Jako by chtěly dohnat všechno, co v minulých letech nesměly, začaly spolky téměř horečně obnovovat svoji činnost a rozvíjet své aktivity. V nastalé euforii poněkud uniklo, že se dominantní silou ve státě stává komunistická strana, s níž pozvolna a nenápadně začínají do všech oblastí pronikat prvky totalitního způsobu vládnutí.

Vysokou aktivitu projevovaly zejména ty spolky, které byly za okupace zakázány. Šlo především o Sokol a Svaz junáků-skautů. Obnovily se místní organizace a spolky začaly velmi aktivně působit zejména na mládež. Ideje, na nichž byly tyto spolky založeny, nebyly však v souladu s idejemi nastupujícího komunismu. V prvních poválečných letech se však KSČ, ale i národní výbory, jež jí byly většinou ovládnuty, dosti střežily, aby daly najevo své skutečné záměry. A tak i v Dobrušce stejně jako v mnoha jiných místech, komunisté spíše usilovali o to, aby v těchto spolcích získali vliv, popřípadě je úplně ovládli. To se jim v uvedených organizacích však podařilo až po únorovém puči roku 1948.

Výrazný vliv získali komunisté v oblasti kultury. Nově založený Svaz československé mládeže vyvíjel činnost již jednoznačně pod jejich taktovkou. I v Dobrušce najdeme na postech místních funkcionářů buď přímo členy KSČ, nebo alespoň sympatizující, kteří do této strany vstoupili ještě před rokem 1948, nejpozději pak v tomto roce.

Pod rozhodujícím vlivem komunistů se odehrály nejdůležitější kulturní události, jako bylo například uvedení hudebně literárního pásma *Z rozvátých mračen*, reflektujícího dobu nacistické okupace, ovšem pod silnou interpretační optikou komunistickou. Pásmo mělo velký ohlas a nutno mu přiznat i značnou uměleckou úroveň. Mj. se na něm podílel i hudební skladatel Radim Drejsl, který se měl za krátkou dobu několika málo let stát uměleckým vedoucím Armádního uměleckého souboru.

Svou činnost ale znovu rozvinuly i další spolky, které byly povýtce apolitické, jako například pěvecké sbory Vlasta a Dobroš, či spolek divadelních ochotníků, sbory dobrovolných hasičů ve městě samotném i obcích, které se postupně k Dobrušce přičleňovaly.

Tvrdý zásah do spolkového života představovaly únorové události roku 1948, zejména pak ustavování akčních výborů Národní fronty, které začaly provádět rozsáhlé personální čistky i ve spolcích. Nejvýrazněji na tuto čistku doplatil místní Sokol, z jehož vedení nezbyl doslova kámen na kameni. Snaha být papežštější než papež⁹⁴ vedla nakonec k tomu, že řada sokolských pracovníků byla akčními výbory vyšších stupňů rehabilitována a navrácena do vedení spolku.

Období, které následovalo po únoru 1948 je časem, v němž zcela zaniká samostatnost a postupně i iniciativa spolků. Pokud vůbec chtěly existovat, musely přijmout pravidla nové moci. Tělovýchovné spolky se začlenily do Československého svazu tělesné výchovy, mládežnické do Svazu Československé mládeže atp., to vše pod tvrdou kontrolou a přímým řízením komunistické strany. Spolky, které měly jen místní působnost, byly začleněny do místní Národní fronty, kulturní spolky pak později do nově vzniklého závodního klubu, který spadal pod řízení komunistických odborů.⁹⁵

5.6 Likvidace spolků po únoru 1948 a první dvacetiletí totality

12. července 1951 přijalo Národní shromáždění Československé republiky zákon č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních.⁹⁶ Tento zákon výrazně omezoval a ve své podstatě likvidoval svobodu spolčovacích a shromažďovacích. Srovnáme-li jej s ustanoveními zákona bývalého Rakousko-Uherska, jeví se zákonodárství monarchie jako mnohem demokratičtější než zákony komunistického státu, který si dával do své charakteristiky přívlastky lidový a demokratický.

Hned v prvním paragrafu stanovuje, že spolky mohou sloužit jen „k upevnění lidově demokratického zřízení a k podpoře úsilí o výstavbu socialismu“. Předem tak

⁹⁴ V Dobrušce byli komunisté na převrat dobře připraveni a ustavili akční výbor ve městě jako jeden z prvních v celé Československé republice. Vzpomínali na to bývalí komunističtí funkcionáři, jejichž svědectví je dochováno v elektronickém archivu Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. 8/vzpomínky pamětníků/historie KSČ v Dobrušce.

⁹⁵ KUBEČKOVÁ, K. *Proměny hudebního života na Dobrušsku v letech 1948-1989*. Rukopis referátu na Konferenci Hudební tradice dobrušského regionu, archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. VII/72, s. 6.

⁹⁶ Československo. Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.

vylučuje vznik a existenci jakýchkoliv spolků, které by nebyly konformní ke stávajícímu politickému režimu.⁹⁷ V praxi to pak přineslo likvidaci spolků typu Svazu junáků-skautů, Sokola, či většiny spolků spjatých s církvemi, zejména katolickou.

Druhý odstavec druhého paragrafu stanovuje přímý dozor komunistického státu nad vznikem spolků. „Ke vzniku organizace je třeba schválení organizačního řádu. Organizační řád schvaluje okresní národní výbor sídla organizace; přesahuje-li výtčený obvod činnosti organizace území okresu anebo neshoduje-li se organizační řád se schváleným vzorným organizačním řádem, schvaluje organizační řád krajský národní výbor. Přesahuje-li výtčený obvod činnosti organizace území kraje, schvaluje organizační řád ministerstvo vnitra.“⁹⁸ Důsledkem tohoto ustanovení bylo apriorní rozhodování o tom, které spolky mohou či nemohou vůbec existovat. Nikde není ani zmínka o možnosti odvolání v případě negativního vyjádření, nikde není ani zmínka o možnosti soudního přezkumu rozhodnutí státního orgánu. V podstatě vše tedy leželo v rukou příslušných úředníků, kteří byli jen prodlouženou rukou komunistického mocenského mechanismu.

Jeden z jejích hlavních principů byl zakotven hned v paragrafu následujícím. „Zásadou výstavby organizací je demokratický centralismus.“⁹⁹ Jde o princip, který umožňoval snadnou a účinnou centrální kontrolu veškerého spolkového dění. V podstatě pak stačilo ovládat centrum příslušného spolku a direktivy směrem k nižším stupňům už obstaral spolek sám. To bylo postupně umocněno ještě tzv. nomenklaturou, tedy prosazováním (a v podstatě dosazováním) komunistům oddaným nebo jim alespoň neodporujícím lidem do vedoucích funkcí jednotlivých spolků. Dělo se tak nejen na ústřední, ale i na základní úrovni a pochopitelně u všech spolků, které měly jen místní působnost. V tomto směru účinně působila i Národní fronta, v níž musely být všechny spolky povinně zapojeny a která jejich aktivity rovněž ovlivňovala a v personálních záležitostech podle pokynů orgánů KSČ rovněž rozhodovala.

Velmi pokrytecký je paragraf čtvrtý, a to v obou svých odstavcích. „Stát pečuje o rozvoj organizací, vytváří příznivé podmínky pro jejich činnost a růst a dbá, aby život v nich se vyvíjel v souladu s ústavou a se zásadami lidově demokratického zřízení.“¹⁰⁰ Tuto péči provádějí národní výbory; řídí ji, pokud jde o obecné otázky činnosti organizací,

⁹⁷ Československo. Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních § 1.

⁹⁸ Tamtéž, § 2, odst. 2.

⁹⁹ Tamtéž, § 3, odst. 2.

¹⁰⁰ Tamtéž, § 4, odst. 1.

ministerstvo vnitra, jinak ústřední úřady příslušné podle úkolů organizací.¹⁰¹ Pod slovem „péče“ se skrývá jednoznačně direktivní řízení veškeré spolkové činnosti a druhý odstavec upravuje jen to, který stupeň státní moci toto řízení realizuje.

Paragraf šestý mluví o právu shromažďovacím, ale v jedné větě dodává omezení, které toto právo fakticky likviduje. „Ve shodě se zájmy pracujícího lidu je občanům zaručen výkon shromažďovacího práva, pokud se jím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.“¹⁰² O tom, co je či není ohrožením tohoto řádu, rozhodoval zase jen příslušný mocenský úřad. Kontrolní činnost mocenských orgánů doplňoval ještě paragraf desátý. „Krajské národní výbory ukládají spolkům povinnost, aby předkládaly informace potřebné k posouzení jejich činnosti.“¹⁰³

A konečně, o tom, co bude se spolky stávajícími, především s těmi, které se do komunistického řádu nehodily, rozhodl paragraf devátý.

„Spolky vzniklé před 1. říjnem 1951 (dále jen "spolky"), které vyvíjejí svou činnost ve shodě se zájmy pracujícího lidu, se mohou přeměnit v organizace nebo do nich včlenit; spolek se může přeměnit též v jiný vhodný útvar nebo do něho včlenit. Způsob přeměny nebo včlenění spolků, jakož i zánik zbylých spolků a způsob, jak bude naloženo s jejich majetkem, upraví ministerstvo vnitra v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady obecným právním předpisem.“¹⁰⁴

„K rozchodu spolku stačí usnesení představenstva (výboru).“¹⁰⁵ K likvidaci nežádoucího spolku tak mohlo dojít pohodlnou mocenskou úřední cestou, bez ohledu na mínění členů příslušné organizace.

Tento zákon byl jedním z nejhorších možných řešení práva spolčovacího a shromažďovacího, ale zároveň je z hlediska historického jedinečným dokladem charakteru totalitního zřízení.

Nově nastoupivší komunistická moc chtěla mít pod kontrolou všechno dění až do nejposlednějších detailů. Tak začala silně ovlivňovat i repertoár pěveckých spolků. Aby vůbec mohly dále existovat, byly pěvecké sbory nuceny přizpůsobit výběr skladeb požadavkům komunistické ideologie a kulturní politiky. „Zájem o osud spolku za

¹⁰¹ Československo. Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních, § 4, odst. 2.

¹⁰² Tamtéž, § 6.

¹⁰³ Tamtéž, § 10, odst. 2.

¹⁰⁴ Tamtéž, § 9, odst. 1.

¹⁰⁵ Tamtéž, § 9, odst. 2.

přítvrzující ideologie komunistů doléhající na výběr písní a sborů přece jenom zvítězil nad úplnou netečností.¹⁰⁶

Ani to však nepomohlo pro udržení samostatnosti spolků. V duchu komunistické totalitní centralizace byly jako spolky lidové tvořivosti začleněny pod nově se tvořící odborářské kulturní zařízení, Místní klub ROH, (společné kulturní zařízení dobrušských závodů), později závodní klub ROH. 27. února 1951 bylo za přítomnosti 13 Dobrošů doporučeno valné hromadě navrhnout vstup do nově tvořeného Místního klubu ROH v Dobrušce se zachováním názvu jako pěvecké odbory ROH, přečten organizační řád klubu a také návrh na sloučení obou jednot (tj. Dobroše a Vlasty) do této nové organizace. Spolky se musely dohodnout, neboť by jinak zanikly.¹⁰⁷

Činnost pěveckých sborů Vlasta a Dobroš pokračovala tedy i za nepříliš příznivých podmínek nového společenského řádu. Sborový zpěv jako fenomén však postupně ztrácel na své atraktivnosti, až v podobě Dobroše v roce 1972 nenávratně odešel. Ženský pěvecký sbor Vlasta však dokázal překonat i tuto generační krizi a přes bezpočet peripetií pokračoval ve své činnosti. Jeho postavení v místním společenství bylo však odlišné od období předchozí demokratické společnosti, kdy bylo členství v takovýchto spolcích výrazem určité společenské prestiže.

Obdobně jak Vlasta a Dobroš byly do nového odborářského kulturního zařízení včleněny i další spolky, pokud ovšem úplně nezanikly, jako třeba spolky spojené s církvemi. Závodní klub ROH se zejména ve druhé polovině padesátých let, kdy se začaly projevovat mírné náznaky určitého uvolnění politické atmosféry, postupně rozrůstal o další kulturní aktivity. Objevily se kroužky fotografů, filmařů, již od první poloviny padesátých let byla obnovena činnost loutkářů pod novým názvem Svět loutek. Po určitou dobu ještě působil i Osvětový dům, ale nakonec přešly všechny kulturní aktivity do závodního klubu. Spolupráce s národním výborem byla tak značně omezená. O spolcích v pravém smyslu slova nelze v této době vůbec mluvit.

Přesto však existovaly některé kulturní aktivity, které se vymykaly svou kvalitou i žánrovým zaměřením „budovatelské“ době. Šlo například o nově vzniklý taneční orchestr. Protože samozřejmě nemohl být samostatným spolkem, působil pod závodním klubem. Hrál moderní taneční hudbu, v níž se stále více prosazovalo swingové pojetí.

¹⁰⁶ BALCAR, V. *Zpěvácký spolek Dobroš*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/338, s. 102.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 104.

Soubor se tak dost podstatně lišil od jiných souborů tohoto typu, což mu v některých ohledech přinášelo určité problémy. Protože však této hudbě ti, kteří měli dohled nad kulturou, příliš nerozuměli a zřizovatel se za soubor postavil, mohl svou činnost dál rozvíjet. Vedle něj samozřejmě hrály i tradiční dechové kapely, které vystupovaly i při politických akcích jako např. prvomájových oslavách, apod.

Chuť do další aktivity si nedali vzít divadelní ochotníci. Jistá pauza zde byla, zřejmě proto, že se jim nechtělo pouštět se do nejrůznějších budovatelských sovětských her. Ještě ve druhé polovině čtyřicátých let si však s chutí zahráli v Janu Výravovi, který byl v masovém obsazení několika desítek herců jak v hlavních rolích, tak i statistů uváděn při příležitosti Šubertových oslav. Protože šlo o akci nejen místního, ale dokonce nadregionálního významu, těšila se podpoře městské samosprávy. Ta však netrvala dlouho, oslavy buržoazního dramatika se zřejmě příliš nehodily do nových koncepcí kulturního života.

Zatímco soubor F. A. Šubert, začleněný do nově vzniklého závodního klubu, v podstatě živořil, objevil se na jevištních prknech nový divadelní spolek. Nesl název Pokrok a jeho protagonisty byli především příslušníci armády, přesněji zaměstnanci Vojenského topografického ústavu, který do Dobrušky přesídlil v roce 1951. Pokrok působil jen několik let a jeho repertoár odpovídal době, v níž vznikl. V dalších letech se pak vojenští ochotníci přičlenili k souboru F. A. Šubert, kde byli vítanou posilou. I místní obyvatelé začali vojenské i civilní zaměstnance Vojenského topografického ústavu poměrně brzy přijímat jako starousedlíky.

Tehdy velmi populární forma estrády našla své příznivce i v Dobrušce. V roce 1956 založilo několik mladých mužů a žen estrádní soubor ESO.¹⁰⁸ Aktivita nově vzniklého souboru záhy začala přerůstat jen estrádní vystoupení a stále více zasahovala do oblasti divadelní. První hrou, kterou soubor sehrál, byla Brdečkova parodie Limonádový Joe.¹⁰⁹ Personální složení ESA se však příliš nelíbilo mocenským orgánům. Soubor však vystupoval v tomto směru dostatečně opatrně, takže jeho působení nebylo přerušeno, i když bylo pod dosti přísnou kontrolou.

V téměř stejné situaci jako spolky kulturního zaměření, byly i spolky sportovní. Jejich působení se mohlo odehrávat jen v rámci jednotného Československého svazu tělesné výchovy, kam přešel i majetek spolků dosavadních, zejména pak dobušská budova

¹⁰⁸ ČÁP, V. *Kronika ESA*. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/210.

¹⁰⁹ Plakát na představení divadelní hry Limonádový Joe, souborem ESA. Obrázek č. 7 v příloze.

sokolovny, která v té době sloužila jako jediná pro provozování sálových sportů. I když sportovní aktivity nebyly v padesátých letech na příliš vysoké úrovni (snad s výjimkou národní házené), přesto se podařilo sportovní oddíly udržet a „přežít“ nejkritičtější období.

Zglajchšaltovány byly i nejrůznější spolky mládežnické. Zatímco skauti a nejrůznější spolky církevní zanikly úplně, mohly v omezené míře existovat některé další aktivity, od nichž však začala být v nově vzniklém Československém svazu mládeže¹¹⁰ vyžadována politická náplň. Svaz se tak stal pouhým přívěskem komunistických organizací, jimž zcela a beze zbytku podléhal.

5.7 Obnovování aktivit v šedesátých letech

Uvolnění politické atmosféry v letech šedesátých našlo svůj odraz i na venkově. Nejde jen o samotné události roku 1968, ale i o léta, jež mu předcházela. Kritika politických procesů a s ní spojené částečné rehabilitace postižených znejistily komunistické předáky na všech úrovních, tedy i na místních. Postupně ochaboval tuhý dohled i nad spolkovým životem, i když o obnově dřívější spolkové svobody nemohlo být ani řeči. V podstatě nikdo také nevystoupil s požadavkem rozšíření svobody spolčovací a shromažďovací, ani s požadavkem zrušení či alespoň úpravy restriktivního zákona z roku 1951.

Přesto se však začaly postupně prosazovat některé aktivity, které přes existenci tohoto zákona a zejména s využitím ochabnutí potlačovacích mechanismů přinášely zkvalitnění spolkového života. Jeho báze byla však někde jinde než v předchozích obdobích demokratického společenského systému.

Projevilo se to zejména u spolků (či lépe řečeno souborů) s kulturní náplní. Dobrušské divadelní soubory postupně fúzovaly do souboru F. A. Šubert, určitou samostatnou linii si udržel ještě po krátkou dobu přece jen svým zaměřením poněkud odlišný soubor ESO. Na repertoáru se začaly objevovat zejména veselohry, ale hry české klasiky, které dosud hrány ve větším měřítku nebyly. Zasloužily se o to některé výrazné místní osobnosti, především Karel Procházka. Dřívější lidovecký poslanec a posléze politický vězeň se mohl opět zapojit do veřejného života a jeho přínos místní kultuře začal být záhy silně patrný. Režiroval i náročnější hry, například Nušičovu *Paní ministrovou*

¹¹⁰ V Dobrušce byl založen 9. října 1948. Viz MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška, 1994, s. 141.

nebo dokonce Ze života hmyzu bratří Čapků. V podtextu těchto inscenací zaznívala i velmi kultivovaná kritika nesvobody a totalitních poměrů. Tato kritika byla však natolik obratná, že ji represivní orgány nemohly postihnout. Ostatně s rostoucím uvolňováním poměrů v celé společnosti na to ani neměly dostatek prostoru a času.

Doslova explozi spolkového života přinesly změny roku 1968. Uvolněná atmosféra a otevření dosud zakázaných možností znamenaly obnovení některých tradičních spolků, které byly buď úplně zakázané, nebo se staly součástí zglajchšaltovaných struktur. To se týkalo především pokusu o obnovu činnosti Sokola, který však nebyl dokončen, a dokonané obnovy Svazu junáků-skautů¹¹¹. Naopak fakticky skončila činnost Československého svazu mládeže, když se plně projevila jeho umělá mocensky živená existence a naprostá nepřitažlivost pro mladou generaci.

Vznikaly však i organizace nové. Zřejmě nevýznamnější z nich byl Klub přátel Dobrušky a okolí, navazující na dávné tradice okrašlovacích spolků.¹¹² Tento spolek se stal občanskou iniciativou, přicházející s mnoha podněty pro zkvalitnění životního prostředí ve městě a lepší péči o místní památky. Jeho členové se také vlastní prací o záchranu některých z těchto památek (zejména židovského hřbitova) osobně zasloužili. Svým personálním složením však tento spolek nemohl vyhovět kritériím později nastoupivšího normalizačního období a postupně byla jeho činnost utlumována až k úplné likvidaci.

O vztahu mezi spolky roku osmašedesátého a národním výborem lze mluvit jen v rovině formální. Sportovní a kulturní spolky byly přes veškeré pokusy o osamostatnění stále pod plným vlivem svých centrálních organizací, které však vytvořily daleko širší prostor pro jejich volnější rozvoj. Měly však dostatek především ekonomických nástrojů, které znemožňovaly širokou autonomii místního spolkového života. Užší spolupráce se vyvinula jen mezi národním výborem a zmíněným Klubem přátel Dobrušky a okolí. Z počáteční podpory však stále ubývalo a nakonec se spolek stal jen nechtěným přívažkem, který nezapadal do jednotné spolkové struktury doby normalizační a postupně zanikl.

5.8 Spolky v období tzv. normalizace

Období tzv. normalizace přineslo velmi tvrdou kuratelů nad veškerou spolkovou činností. V první řadě byli ze spolků vyloučeni lidé, kteří byli protagonisty reformního

¹¹¹ Činnost byla obnovena 14. dubna 1968. Viz MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška, 1994, s. 151.

¹¹² Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, Klub přátel Dobrušky a okolí, sign. XIII/164.

hnutí roku 1968, a to i na místní úrovni¹¹³. Spolky, které by takovýto postup odmítly, byly bez výjimky zakázány.

Napomohla k tomu celá řada zákonných opatření, výrazně omezujících, spíše však úplně likvidujících svobodu slova a shromažďování. Pro spolkovou oblast znamenal úplnou pohromu zejména zákon 146/1971 Sb., který zaváděl úplnou kontrolu veškerých kulturních akcí a aktivit. Byla zavedena tvrdá cenzura, každá i sebemenší kulturní akce musela být předem povolena, každá, byť sebebezvýznamnější tiskovina včetně například plakátů na taneční zábavy musela projít schvalovacím řízením. Zákon 68/1951 Sb. byl tak jen upraven a zostřen pro nové podmínky, které nastaly ve společnosti po jejím znovuovládnutí komunistickou totalitní mocí.

Byly rozpuštěny spolky, které obnovila uvolněná politická atmosféra let šedesátých, především pak roku 1968. Po krátkém jepičím životě tak zaniká dobrušská organizace Svazu junáků-skautů¹¹⁴ a mnozí její funkcionáři jsou postihováni i v občanském životě a zaměstnání. Jen s velkými obtížemi byl zachován Klub přátel Dobrušky a okolí. I jeho v podstatě politicky naprosto neškodná aktivita v oblasti místní památkové péče restaurované komunistické moci vadila. V dalších letech došlo k postupnému omezování a nakonec i úplné likvidaci i tohoto místního spolku, který pro město vykonal mnoho užitečné práce.

Obnovena byla státní, resp. stranická kontrola i u všech ostatních kulturních, sportovních a zájmových organizací. Prostředkem k tomu byl již v minulosti efektivní systém Národní fronty, která plně realizovala funkci jakési převodové páky centrální moci. Plně byl obnoven i systém nomenklatury a předběžného stranického schvalování vedoucích funkcionářů i místních spolků.

Činnost mnohých spolků tak byla minimalizována a utlumena natolik, že většina z nich pouze přežívala a plnila jen své nejzákladnější existenční funkce. V řadách členů spolků převládla apatie a lhostejnost k věcem veřejným, ostatně stejně jako v celé společnosti. V tomto kontextu se jen velmi těžko dá posuzovat vzájemná vazba mezi spolky a místní samosprávou, jejíž praktické pravomoci byly spíše jen iluzí. I ona byla součástí centralistického mechanismu vládnutí a její reálný vliv na komunální politiku byl

¹¹³ Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, elektronický archiv, sign. 3, kroniky, Kronika rodu Matoušů, nestr., zápis k roku 1970.

¹¹⁴ 18. prosince 1970 byla začleněna do Pionýra. Viz MATOUŠ, V. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška, 1994, s. 153.

velmi omezený, spíše se blížíci nule. Rozhodovaly se jen nepodstatné a okrajové záležitosti, všechno důležité bylo soustředěno do vyšších stupňů státní správy a samozřejmě pod velmi ostrým dozorem a faktickým řízením orgánů komunistické strany.

Snad jediným spolkem, jehož činnost poněkud vystupovala ze zóny šedého průměru a apatického podřízení se, byli divadelní ochotníci. Na počátku normalizačního období zde působil jeden divadelní spolek nesoucí jméno F. A. Šuberta. Pochopitelně, že i repertoár tohoto spolku musel být konformní vůči vládnoucí moci. V prvních letech však využívali herci všech možností, kterými mohli reagovat na stávající politický marasmus. Jako žánrový prostředek k tomu zvolili pohádky, které právě svým jednoznačným pojmenováváním zla a dobra poskytovaly prostor pro „druhoplánovou“, tedy skrytou společenskou kritiku, jež nemohla být ventilována jinými cestami. Ochotnické pohádky tak byly hojně navštěvovány i dospělým publikem, což nakonec logicky vedlo k tomu, že jejich další provozování bylo znemožněno. Nešlo přitom o žádný akt úředního zákazu, žádaného cíle bylo dosaženo formou nátlaku na zřizovatele (závodní klub) a do jisté míry i autocenzurou samotných divadelníků, kteří se obávali úplného zákazu své činnosti.¹¹⁵

Autocenzura spolupůsobila ostatně v celé společnosti a stala se jedním z neúčinnějších nástrojů jejího ovládnutí v celém dvacetiletém normalizačním období. V sedmdesátých letech se tak dostává do popředí jen mírná komunální satira, např. v podobě Švandrlíkovy hry Honorace z pastoušky. O to více však působilo „kouzlo nechtěného“, kdy i některé výroky z klasických her Jiráskových nabývaly v současných souvislostech zejména ironického významu vůči mocenským strukturám.¹¹⁶

V sedmdesátých letech se objevil nový divadelní soubor – Divadélko na štaflích. Jeho členy byli mladí lidé, kteří realizovali nejprve recitační a hudební pásma, později i autorské hry. Ačkoliv se zdánlivě věnovaly naprosto nepolitické problematice, nechyběly v nich ironické až satirické poznámky k dobové realitě. Jejich sofistikovanost však byla příčinou, že byly v podstatě nenapadnutelné. Podpoře místních mocenských orgánů se však soubor v žádném případě netěšil.¹¹⁷

K postupnému nenápadnému uvolňování dochází v průběhu osmdesátých let, kdy se ukazuje, že politika „tvrdé ruky“ se již mívá svým účinkem. Jako ilustrace fungování

¹¹⁵ Na několika místech na tuto dobu vzpomíná Vladislav Balcar. Vlastivědné muzeum v Dobrušce, elektronický archiv. Kronika spolku F. A. Šubert, CD ROM 114.

¹¹⁶ MACH, J. *Vzpomínky divadelní*. Rukopis, nestránkováno, v majetku autora, použito s jeho svolením.

¹¹⁷ Vlastivědné muzeum v Dobrušce, elektronický archiv, vzpomínky Václava Věrného, zakládajícího člena Divadélka na štaflích, sign. 8.

mocenské struktury v místních podmínkách může sloužit uvedení muzikálu *Zvonokosy* dobrušským ochotnickým divadelním souborem.

Hra byla běžně v repertoáru Hudebního divadla v Karlíně, nicméně provinčním politikům nebylo vůbec po chuti, že by ji měli hrát i ochotníci. Velmi oprávněně se zejména okresní politické struktury obávaly aktuálních časových narážek, které by zesměšňovaly jejich vážnost. Proto kladly uvedení hry sice nenápadné a povětšinou skryté a zprostředkované, ale o to účinnější překážky. Nakonec docílily toho, že cestou DILIE, která jediná mohla toto představení zakázat z důvodů nepolitických, přišlo oznámení, že jde o tzv. devizově vázanou hru, na jejíž zaplacení nedisponuje ochranná autorská organizace potřebnými konvertibilními finančními prostředky. Aby zákaz byl skutečně účinný, přišel jen několik dní před premiérou.

Zasáhl však sám autor muzikálového zpracování Petr Markov, na jehož vyžádání uvolnila paní Chevallierová autorská práva pro dobrušské ochotníky, čímž padla poslední překážka jejího uvedení. Zrodil se tak jeden z prvních politických debaklů okresních mocenských orgánů, který měl v místě i okolí značný ohlas.¹¹⁸

Pro pochopení fungování mocenských struktur je důležité, že všechny pokyny, směřující k regulaci spolkových aktivit, měly pouze ústní formu. Směřovaly ze stranických mocenských center všech úrovní přes další orgány státní moci až k vedoucím spolků samotných, nebo jejich zřizovatelům. Orgány komunistické strany tak navenek nebyly v daných kauzách vůbec zaangažovány. Před očima současníků však nebyl způsob fungování tohoto systému ničím utajeným. Jeho rozpad se začínal s postupujícím rozpadem celého komunistického totalitního státu projevovat stále intenzivněji, nicméně jeho definitivní brzký konec nikdo ze zúčastněných netušil.¹¹⁹

¹¹⁸ MACH, J. *Střípky z minulosti Podorlicka*. Liberec: Bor, 2010, s. 176-182.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 179.

6 Samospráva a spolky v současnosti

6.1 Rozvoj občanské společnosti a spolkového života

6.1.1 Změna postavení spolků po roce 1990

Politické a společenské změny, které odstartovaly listopadové události roku 1989, se promítly do všech oblastí života státu, ale i každého jednotlivce. Nejde samozřejmě jen o změny v legislativě, jež umožnily zahájení procesu demokratizace společnosti. Ty byly jistě jedním z nezbytných předpokladů k celé sérii proměn dalších. Jednou z nejdůležitějších (ne-li vůbec nejdůležitější) byly změny v postojích a myšlení lidí, kteří stejně jako všechno okolo nich museli projít rozhodující proměnou.

Přechod od totalitní k demokratické společnosti je záležitostí dlouhodobou a zejména lidskému myšlení trvá tato proměna nejdéle. Lidé, kteří si navykli na určitý způsob života, na určitý způsob jednání a reagování, mění své stereotypy jen velmi pomalu a obtížně. Pozůstatky těchto stereotypů ve svých reziduích přetrvávají ještě po desetiletí a jejich konečné odstranění a vystřídání způsobem myšlení a postoji demokratickými je spíše otázkou generací. Vystihl to ostatně již za první republiky T. G. Masaryk, který odhadoval dobu vytváření nové demokratické společnosti na padesát let. Předpokládal ovšem padesát let poklidného vývoje, což nebylo první republice dopřáno.

Ani vývoj po roce 1989, resp. 1990, nebyl zcela prost nejrůznějších peripetií, zákrutů a slepých uliček, které cestu k demokratické společnosti komplikovaly a dosud komplikují. Stačí si připomenout ne příliš povedenou kupónovou privatizaci, která umožnila rozkrádání majetku ve velkém, naprosto nedemokratické rozdělení státu, nebo někdy stále ještě přetrvávající společenskou atmosféru definovanou prezidentem Havlem jako „blbá nálada“.

Lze mít však za to, že společnost, která se ubírá neprošlapanými a nevyzkoušenými cestami, nemůže být budována bez chyb a omylů. Málokteré společenské změny v českých dějinách se to týká tak bezprostředně, jako právě společnosti polistopadové. To se samozřejmě promítlo i do života spolkového, který můžeme považovat za jeden z velmi důležitých pilířů nového demokratického uspořádání.

Již počáteční revoluční euforie z otevření možností společenských změn byla doprovázena prvními snahami o aktivizaci spolkového života. Vůbec prvním spolkem ve městě, který začal rozvíjet svoji činnost, byla Společnost za veselejší Dobrušku, spíše

recesistický spolek mladých, jehož počátky bychom mohli vysledovat již v neformální skupině, která se scházela v dobách agónie totalitní společnosti.¹²⁰ Spolek pořádal veřejné happeningy, průvody městem, podílel se i na prvním majálesu v roce 1990. Nikdy však nedospěl do fáze institucionalizace (což bylo ostatně dáno samotnou jeho podstatou) a s opadnutím revoluční a porevoluční euforie zanikl úplně.

Jako nejdůležitější výsledek revolučních změn v této oblasti se jeví proces obnovy samostatnosti spolků. Tato cesta byla zahájena již v prvních polistopadových týdnech, i když zatím ještě nebyla legislativně ošetřena. Listina základních lidských práv a svobod byla na samém začátku ledna 1991 schválena Federálním shromážděním ČSFR (ústavní zákon – součást Československého ústavního pořádku). Po rozbití Československa vlastními politiky byla listina převzata usnesením předsednictva ČNR do ústavního pořádku zbytkové ČR. K vytvoření legislativního rámce tak postačilo usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., ze dne 19. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky.¹²¹ Tímto aktem byla dána dostatečná právní záruka prosazení svobody shromažďovací a společovací a de facto padly všechny dosud omezující zábrany v podobě zákonů z doby totality, které byly následně postupně rušeny či nahrazovány zákony demokratickými. Spolky se staly opět plnoprávnou součástí života společnosti, ale zároveň součástí, která si své místo musela ještě najít a prosadit.

Osamostatnění spolků mělo nejen svůj líc, ale i svůj rub. Nepochybným a dominujícím pozitivem bylo, že spolky mohly o své činnosti, o všech svých aktivitách rozhodovat samostatně, bez diktátu státních orgánů či nadřazených složek v rámci své organizace nebo Národní fronty, která v revolučním kvasu takřka samovolně zanikla, nejrychleji zřejmě na úrovni obcí.

Život spolků v totalitní společnosti byl však v jistém ohledu životem pohodlným, především co se týká materiálního zabezpečení. I když nebylo na valné úrovni, stát se o spolky svým způsobem (a také v rámci svých omezených možností) staral a nebyly nuceny si na svou činnost vydělávat vlastním úsilím. Osamostatnění spolků znamenalo, že

¹²⁰ PTÁČEK, J. *Kronika sametové revoluce v Dobrušce*. Dobruška: Kulturní kalendář Dobruška, 12/1990.

¹²¹ Česko. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky.

tyto jistoty (jakkoliv pochybné) nenávratně končí a stavělo před spolkové funkcionáře dosud nepoznané problémy.

Otázka samostatnosti a odpovědnosti za tuto samostatnost je ostatně otázkou, která se dotkla daleko širšího okruhu činnosti společnosti včetně ekonomické. Ne vždy si dokázali odpovědní lidé, kteří stáli v čele příslušných institucí, s touto novou skutečností dobře poradit.

Zřejmě nejcitelněji se získání samostatnosti dotklo spolků v oblasti kulturní, které vlastně z právního hlediska ztratily materiální a prostorové zázemí, které měly jako součást závodního klubu. Dokonce i sama tato instituce právně zanikla a byla převedena pod městskou samosprávu. Díky tomuto opatření mohly především divadelní soubory nadále rozvíjet svou činnost, protože městská samospráva jim užívané prostory poskytla bezplatně.¹²²

Opačné problémy nastaly dobrušskému Sokolu, jemuž byl spolu se samostatností navrácen i majetek, zabavený komunistickou mocí po únorovém puči roku 1948.¹²³ Hlavní součástí tohoto majetku byla budova sokolovny s přílehlými hřišti. Před Sokolem tak stál nový problém, jak se vypořádat s nároky na údržbu a opravy tohoto komplexu. Tato záležitost ostatně není plně dořešena dodnes.

6.2 Transformace spolkového života v demokratické společnosti

6.2.1 Spolky jako samostatné právní subjekty

Spolky začaly po roce 1989 vznikat z velké části spontánní aktivitou občanů. Jejich právní rámec byl po dlouhou dobu neurčitý, později se ustavovaly jako občanská sdružení.¹²⁴ Ta existovala až do vydání nového zákona, upravujícího spolkovou činnost s platností od roku 2014. Až od roku 2006 začala být vedena v Evidenci nestátních neziskových organizací. Tato evidence však již kolem roku 2010 přestala být aktualizována, takže v celé oblasti nastal téměř právní chaos.

Neurčitost právního zakotvení spolků otevírala dveře k podvodům nejružnějšího druhu, především v oblasti daňové. O nápravu v tomto směru usiluje zejména nový

¹²² Kronika města Dobrušky z let 1990 – 1995.

¹²³ BALCAR, V. *Zevrubné dějiny dobrušského Sokola*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388.

¹²⁴ Podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.

občanský zákoník, který zrušil zákon č. 83/1990 Sb. a činnost spolků upravil v paragrafech 214 – 302.¹²⁵

Spolky se tak staly právními subjekty se všemi k tomu náležejícími právy, ale i odpovědností za svou činnost. Z pohledu fungování mechanismu společnosti, včetně společenství komunálních, se staly rovnoprávnými spolutvůrci zejména kulturního, sportovního a společenského života v jednotlivých místech, bez jejichž fungování si nelze existenci těchto místních komunit vůbec představit. Místní samosprávy jsou si této skutečnosti plně vědomy a spolkové činnosti a její podpoře věnují více či méně odpovídající pozornost.

6.2.2 Volba dvou cest – návrat nebo nový směr?

Velmi složité rozhodování o dalším směřování své existence stálo před spolky, které byly činné před obdobím komunistické totality a po roce 1989 obnovily svou činnost. V podstatě měly na výběr dvě možné cesty. První představoval návrat k původním hodnotám, ale někdy i metodám činnosti předúnorové, druhou nový začátek s „čistým stolem“. Oba způsoby měly své přednosti, ale i svá rizika.

Návrat k původním hodnotám se zdál být na první pohled cestou ideální. Navázat tam, kde komunistická moc násilně přervala a na dlouhou dobu ukončila původní směřování spolků, se zdál být dobrou volbou, zejména u spolků s letitou tradicí. V Dobrušce mezi nimi vynikal zejména Sokol. Nosnými myšlenkami byly například vlastenectví, Tyršovy ideály zdravého a fyzicky zdatného národa apod. Rizikem takovýchto návratů se však mohlo stát nerespektování celého předchozího čtyřicetiletého vývoje, v němž vyrostly nové generace, pro něž tyto ideály nebyly středem jejich životů.

Druhou modelovou cestu představoval přístup, který by naopak nehlásal návrat k původním myšlenkám, ale začal znovu s plným respektováním stávající momentální situace. Jde o model ideální, který ve své čisté formě nebyl u spolků ve městě nikdy uplatněn, některé jeho prvky však byly respektovány, jak bude ukázáno v dalších pasážích této práce.

6.2.3 Materiální problémy

Nová svoboda byla však také spojena s novou odpovědností. Zatímco se v dobách komunistické totality spolky (resp. sportovní oddíly, kulturní soubory apod.) nemusely

¹²⁵ Česko. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

příliš zabývat hospodářským zabezpečením svých aktivit, vyvstal nyní tento problém v celém svém rozsahu a někdy se stal i jednou z hlavních náplní činnosti spolků vůbec.

Hrozilo, že spolky přijdou o své materiální zázemí v podobě prostor, v nichž svou činnost rozvíjely a nenávratně pryč byl i dosavadní způsob financování spolkových aktivit z kapes zřizovatelů. V tomto směru na tom byly o něco lépe některé spolky zájmové, které pro své aktivity buď nepotřebovaly prostory vůbec, nebo jen krátkodobě. Jako příklad lze uvést například včelaře, turisty a obdobné spolky.

Ohrožena byla zejména činnost spolků kulturních a částečně i sportovních. Uvážlivým a vstřícným přístupem místní samosprávy bylo však faktické likvidaci z těchto příčin zabráněno a spolková činnost ve městě se mohla dále rozvíjet, i když hledání stabilního modelu jejího financování není beze zbytku vyřešeno ani dnes.¹²⁶

6.2.4 Počátky a základy spolupráce s městskou samosprávou

Spolková činnost měla ve městě hluboké historické kořeny, na něž bylo možné navázat. Ale nejen to. Patřila vždycky k jakýmsi „vizitkám“ města, bylo úzce spjato s jeho samotnou existencí v moderních dějinách. Být členem, nebo alespoň podporovatelem některého ze spolků patřilo vždy k atributům členství v městském zastupitelstvu, městské radě, nebo i k zastávání postů nejvyšších, tedy starostenských či místostarostenských.

Na tuto tradici navázala i nová městská samospráva, zvolená poprvé svobodně v roce 1990, ale i všechny samosprávy další.¹²⁷ Tato kontinuita byla o to snadnější, že například již první porevoluční starosta Vladimír Zrzavý byl již dříve velmi aktivním divadelním ochotníkem a angažoval se i v dalších spolcích. Také jeho zástupce Josef Dohnanský hrál dlouhá léta ochotnické divadlo. Zajímavé je, že ani zvolení do funkcí v městské samosprávě jim v dalším aktivním ochotničení nezabránilo.¹²⁸

Byly to právě tyto první samosprávy, kterým se podařilo stabilizovat zejména kulturní, ale i sportovní aktivity ve městě, a to jejich plnou podporou, včetně podpory finanční a materiální. Další představitelé města měli v tomto směru na co navázat a nemuseli řešit situace, jež by byly tak krizové, že by ohrožovaly samotnou existenci sportovních či kulturních spolků v Dobrušce.¹²⁹

¹²⁶ Rozhovor s Petrem Tojnarem, současným starostou Dobrušky.

¹²⁷ Starosta Oldřich Klobas byl aktivním členem Českého mysliveckého svazu, Petr Tojnar funkcionářem mezinárodní i národní organizace skibobistů.

¹²⁸ Rozhovor s Vladimírem Zrzavým, bývalým starostou Dobrušky.

¹²⁹ Rozhovor s Oldřichem Klobasem, bývalým starostou Dobrušky.

6.3 Významné spolky ve městě po roce 1990

6.3.1 Vlasta

K oživení činnosti došlo po roce 1990 v nejstarším dobrušském spolku, ženském pěveckém sboru Vlasta. Po několik let byly činěny i pokusy obnovit jeho mužský protějšek Dobroš. V tomto směru se významně angažoval Vladislav Balcar. Přes jeho velmi usilovnou snahu se mu nepodařilo sehnat dostatečný počet zájemců o mužský sborový zpěv, který byl v té době již dávno překonaným žánrem. Mladí zpěváci, kteří by měli předpoklady, se orientovali na moderní hudební žánry a sborový zpěv je nelákal a dřívější členové Dobroše již dílem nežili, dílem již tuto aktivitu nemohli pro vysoký věk provozovat. Přes několikeré opakované pokusy se mužský sborový zpěv vzkřísit nepodařilo.

U ženského spolku Vlasta tomu bylo jinak. Spolek, i když se značnými obtížemi a leckdy na samotném pokraji své existence, překonal kritická léta normalizační. Hlavní bylo, že v něm sice pomalu a postupně, ale přece jen docházelo ke generační obměně. K zásadnímu přelomu došlo pak po osamostatnění spolku. Jeho vedení převzala mladší generace a dařilo se i získávání nových zpěvaček v mladších věkových kategoriích a pomohla mu i užší vazba na chrámový sbor při děkanském kostele sv. Václava v Dobrušce. Spolek postupně našel své místo ve struktuře kulturních aktivit města a mohl se prezentovat například při nejrůznějších celoměstských slavnostních akcích i na samostatných koncertech.

Ženský pěvecký sbor Vlasta je tak vhodně využíván a zároveň je recipročně městskou samosprávou podporován. Patří mezi spolky, které se dokázaly přizpůsobit novým situacím a pružně na ně zareagovat, přesto, že obor činnosti je na první pohled poněkud archaický. Vhodným výběrem a aktivním vyhledáváním příležitostí k veřejnému vystupování se tak sbor stal jakýmsi „rodinným stříbrem“ městské kultury a její trvalou součástí.

6.3.2 Spolek divadelních ochotníků

Oblast ochotnického divadla se stala jednou z nejpodporovanějších ve městě, přesto však prošla několika peripetemi a hledáním místa ve struktuře městského kulturního života. Již od počátku porevolučního období se těšila značné podpoře městské samosprávy, jejíž vedoucí funkcionáři byli sami aktivními členy divadelního souboru F. A. Šubert.

Osamostatnění divadelního spolku neznamenal v tomto případě vážné ekonomické problémy.

Od divadelního spolku F. A. Šubert se oddělila skupina ochotníků pod vedením Václava Čápa, jehož divadelní aktivity sahají až do dob souboru ESO v padesátých letech. Nově vzniklý spolek nesl jméno svého zakladatele a režiséra a repertoárově se zaměřil především na operety, muzikály a veselohry se zpěvy. Vystoupení se těšila značné popularitě, a to nejen v Dobrušce samotné a okolních místech, ale soubor zajížděl na zájezdová představení po celých Čechách. I když Václav Čáp byl prvním porevolučním předsedou kulturní komise městské samosprávy, neměl tento spolek s vedením města úzké kontakty, což bylo možná dáno i skutečností, že byl v podstatě ekonomicky samostatný. Přesto i on dostával městské dotace a požíval i další výhody, především bezplatné poskytování prostor pro zkoušení. Spolek pokračuje v činnosti i po úmrtí svého tvůrce v roce 2011.¹³⁰

Tradiční divadlo hrál soubor F. A. Šubert. Jeho herecký potenciál však postupně stárnul a nedocházelo k přirozené výměně generací. S generačním problémem se spolek ostatně potýká stále. Přesto se mu podařilo sehrát několik úspěšných představení, která byla prezentována nejen ve městě, ale i širokém okolí.

Třetí divadelní spolek, Divadélko na štaflích, po roce 1989 v podstatě utlumil svou činnost. Jako by s odchodem totalitní společnosti, která byla objektem jeho více či méně skrývané ironie, ztratil motivaci. Uvedl pouze jednu aktualizovanou autorskou hru, jinak se soustředil pouze na pořádání každoročních divadelních plesů se zajímavým programem sestávajícím z řady nejrůznějších scének.

Místní samospráva vždy vytvářela pro ochotnické divadlo co možná nejpříznivější podmínky. Dobrušští ochotníci mohli bezplatně zkoušet v prostorách kulturního domu a hrát na jeho jevišti, přičemž podstatná část výnosu šla do spolkové pokladny. To se týkalo jak spolku F. A. Šubert, tak spolku Čáp. Ochotníci se těšili i osobní podpoře všech porevolučních starostů města, i když již nikdo další po Vladimíru Zrzavém nebyl přímo členem některého ze souborů.¹³¹

Významnou změnu znamenala pro dobrušské ochotnické divadlo, ale i pro dobrušskou kulturu vůbec rekonstrukce 70mm kina na víceúčelové společenské centrum v roce 2010. Jeviště bylo vybaveno moderní technikou včetně osvětlovacího parku, byly

¹³⁰ Tyto a následující informace jsou čerpány z přehledů akcí uveřejňovaných v Dobrušském zpravodaji.

¹³¹ Vladimír Zrzavý, ochotník a první starosta města zvolený po roce 1989. Obrázek č. 8 v příloze.

vybudovány odpovídající herecké šatny a divadelní soubory tak mohly začít hrát v podmínkách pro ochotníky téměř nadstandardních. Místní i regionální soubory se mohou prezentovat nejen příležitostně, ale i na každoročních přehlídkách amatérských souborů Šubertova Dobruška, které jsou plně zaštiťovány městskou samosprávou.¹³²

6.3.3 Sbory dobrovolných hasičů

Osamostatnily se i sbory dobrovolných hasičů. Působí nejen ve městě samotném, ale i v dříve samostatných obcích, které jsou dnes administrativní součástí Dobrušky. Dobrovolných hasičských sborů působí na území města celkem devět a mají některé vzájemné odlišnosti. Zatímco sbor ve městě samotném se soustřeďuje víceméně na nejzákladnější náplň, rozsah činnosti vesnických sborů je mnohem širší.

Přímo obcemi jsou podle § 29 zákona č. 133/1985 Sb. o požární ochraně zřizovány jednotky Sboru dobrovolných hasičů, které mají specifické postavení a jejich hlavní úkol spočívá v zasahování při požárech a jiných živelných pohromách. Obec se také stará o vybavení sborů a zabezpečování jejich materiálních a finančních potřeb.¹³³

Hasičské sbory ve sloučených obcích navazují na aktivity sborů dobrovolných hasičů v minulosti, kdy byly někdy i výhradním nositelem kulturních, sportovních a společenských aktivit v místě své působnosti. Hasiči pořádají nejen tradiční taneční zábavy (tam, kde jsou pro to prostorové podmínky), ale angažují se v širším měřítku. Například jeden z nejméně aktivních sborů v Křovicích pořádá i přednášky nejruznějšího zaměření a má i vlastní fotbalové mužstvo. Hasičské sbory se také účastní a organizují soutěže v požárním sportu a starají o výchovu mladé hasičské generace.

Podpora městské samosprávy je směrem k hasičským sborům rozsáhlejší, než jí ukládá citovaný zákon. Ve zmíněných Křovicích byla komplexně rekonstruována hasičská zbrojnice, v níž vznikly nové prostory pro místní kulturní pořady a nejruznější společenská setkávání. Rekonstruovány byly i hasičské zbrojnice v dalších sloučených obcích Domašín, Mělčany a Běstvině.¹³⁴ Představitelé městské samosprávy jsou v úzkém kontaktu s funkcionáři hasičských sborů a mají tak bezprostřední informace o potřebách a plánech

¹³² Rozhovor s Petrem Lříčářem, současným místostarostou města Dobrušky.

¹³³ Česko. Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně.

¹³⁴ Zpráva o volebním období 2006-2010 a 2010-2014 v Dobrušce. Dobruška, 2010 a 2014, části věnované investiční výstavbě a opravám.

těchto sborů. V tomto smyslu bylo navázáno na stav předcházející direktivnímu řízení v dobách komunistické totality.¹³⁵

6.3.4 Sokol a další sportovní spolky

Jedním z větších spolků ve městě je Tělovýchovná jednota Sokol, která zastřešuje činnost 6 oddílů: badmintonu, kulturistiky, loutkové scény, národní házené, věrné gardy a zdravotního cvičení.¹³⁶ Převážná většina z nich se věnuje sportovní činnosti na různých soutěžních úrovních. Sokol disponuje budovou sokolovny s přilehlým areálem. Sokol má ze všech sportovních spolků nejdelší tradici, která sahá až do předminulého století. Z těchto tradic také vyrůstá jinak poněkud neorganické přičlenění loutkové scény, která je určitou reminiscencí na doby, kdy Sokol provozoval i kulturní a společenské aktivity.¹³⁷

V průběhu dvaceti let od Sametové revoluce se dobrušský Sokol dostal do nemalých materiálních potíží spojených s nákladným provozem a údržbou budovy sokolovny, na niž neměl potřebné prostředky. Také prvotní poněkud nerealistické tendence k návratu k prvorepublikovým formám a metodám práce i určitá rigidní izolovanost od současných tendencí ve sportu vedly k oslabení sokolského hnutí v posledním desetiletí minulého a prvním desetiletí nového století. Od Sokola se tak odtrhlo několik sportovních oddílů, které založily vlastní samostatnou spolkovou existenci.¹³⁸

Městská samospráva všechny sportovní spolky podporuje, i když ne všechny může s ohledem na finanční prostředky, jimiž na tyto účely disponuje, plně uspokojit. Za téměř symbolické částky jim pronajímá městská sportoviště, mezi něž patří především všesportovní stadion a krytý bazén s otevřeným koupalištěm. Zvláštní postavení má nyní v tomto systému podpora budova sokolovny, kterou má město ve výpůjčce a za niž ze svých prostředků kryje náklady potřebné na údržbu a provoz budovy. Zároveň však plánuje na volební období 2014 – 2018 výstavbu nové sportovní haly u Základní školy v Pulické ulici.¹³⁹ Již dříve vyrostla jako přístavba další sportovní hala u Základní školy Františka

¹³⁵ Rozhovor s Petrem Tojnarem, současným starostou Dobrušky.

¹³⁶ TJ Sokol Dobruška. Oddíly. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.sokoldobruska.cz/oddily/>

¹³⁷ BALCAR, V. *Zevrubné dějiny dobrušského Sokola*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388.

¹³⁸ Rozhovor se současným jednatelem Tělocvičné jednoty Sokol v Dobrušce, Jiřím Bednářem.

¹³⁹ Výstavba sportovní haly byla součástí téměř všech volebních programů stran kandidujících do městského zastupitelstva. *Senátní a komunální volby 2014*. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, , sign. I/9.

Kupky. Ta však svými parametry nevyhovuje potřebám soutěžních utkání některých sálových sportů.¹⁴⁰

Město také každoročně oceňuje nejlepší sportovce. Jde o slavnostní akt v reprezentačních prostorách malého sálu Společenského centra-Kina 70 a mezi oceněnými se objevují i sportovci, kteří v celonárodní reprezentaci dosahují vynikajících výsledků včetně titulů mistrů světa. Celkově má sport ve městě velmi početnou základnu a je mu i ze strany městské samosprávy věnována trvale vysoká pozornost a podpora.¹⁴¹

¹⁴⁰ Rozhovor s Petrem Tojnarem, současným starostou města Dobrušky.

¹⁴¹ Rozhovor s Petrem Poláčkem, vedoucím Kulturních a sportovních zařízení města Dobrušky.

6.4 Samospráva a její spolupráce se spolky

6.4.1 Vazba spolků a politických stran a městské samosprávy

Spolky a spolkový život hrály v novodobé historii státu, jednotlivých jeho regionů i obcí vždy velmi důležitou roli. Byly jakýmsi katalyzátorem politického prostředí a zároveň prostředníkem, jehož pomocí se mohly zejména do myslí občanů prosazovat ideje a směřování, které by ve své ryze politické podobě neměly příliš naději na přijetí.

V demokratické společnosti, a to již od její kolébky v časech rakousko-uherského mocnářství, byly spolky vždy mocnou společenskou silou, o jejíž přízeň se ucházeli všichni, kdo se chtěli prosadit v politickém světě. Jestliže to platí a platilo v politice celostátní či celonárodní, tím více to platí v politice komunální. Právě v ní jsou jednotlivé spolky a jejich členstvo přímými nositeli politické moci v důležitých vlivových sférách. Jsou to právě ony, jež mohou být prostředkem cesty k mocenským pozicím v konkrétním lokálním společenství.¹⁴² V nich a jejich prostřednictvím se mohou budoucí političtí protagonisté dostávat do povědomí veřejnosti jako nositelé pozitivních trendů, které stojí za to mít v čele.

Výjimkou byla v minulosti období obou totalit, a to jak nacistické, tak komunistické. V oné první, kdy probíhal boj o samotnou existenci národního společenství, nebylo pro spolky jako spolutvůrce komunálních mocenských struktur místo vůbec. Ale přesto ty, které přežívaly a působily zejména v místech, tedy bez návaznosti na centrální struktury, sehrály nezastupitelnou úlohu. Jejich prostřednictvím a v jejich aktivitě byla udržována národní hrdost a povědomí příslušnosti k národu vůbec. V konkrétním případě Dobrušky si stačí připomenout třeba jen pěvecká vystoupení Vlasty a Dobroše s repertoárem národní hudby, který většinou nechávali okupanti bez povšimnutí, jenž však dodával sílu a vůli vytrvat a přežít příslušníkům utlačovaného národa.

Totalita komunistická pochopila důležitost a moc spolkových aktivit a neoponechala v tomto směru nic náhodě. Od prvních týdnů po únorovém puči 1948 usilovala o ovládnutí těchto spolků, o jejich začlenění do systému totalitní společnosti ovládané z jednoho mocenského centra. Ty spolky, které se již svou podstatou vymykaly možností tohoto schématu, byly bez milosti zlikvidovány. V obou kapitolách komunistické vlády, ať již to

¹⁴² Zajímavým způsobem je tento mechanismus beletristicky popsán v románu Josefa Laichtera *Sychrova éra*, který se zabývá právě mocenskými boji v Dobrušce ve druhé polovině 19. století. LAICHTER, J. *Sychrova éra*, 1. - 3. Díl. Praha, 1892.

byla léta padesátá nebo normalizační doba sedmdesátých a osmdesátých let, uplatňovala vláda jedné strany svou neomezenou moc a spolky jí sloužily jen jako převodní páky jejích záměrů a cílů. Krátkou dobu výjimek představují jen léta šedesátá, zejména pak uvolnění mocenskopolitických poměrů v letech 1968 a částečně ještě i 1969. V ostatní dobu pak spolky jako politický činitel sloužily zejména v oblasti kulturní k jakémusi „tichému vzdoru“ v podobě jinotajů a druhoplánových narážek, které u diváků a posluchačů dopadaly na mimořádně úrodnou půdu a pomáhaly tak překonávat traumata a neútesnost doby.

Renesance demokratické společnosti po roce 1989 přinesla i rehabilitaci postavení spolků zejména v komunálních společenstvích. I když v jiné historické rovině, spolky se staly znovu důležitým faktorem komunální politiky ve smyslu správy a organizace věcí veřejných, důležitým prostředníkem k prosazování a realizaci zájmů místní politiky.

Jak bylo na konkrétních příkladech ukázáno, i v podmínkách Dobrušky začaly tuto svou roli plnit spolky již velmi záhy. S rozvíjejícím se demokratickým systémem, přes všechny chyby a slepé uličky, jimiž společnost procházela, se postavení spolků v místních komunitách trvale prosazovalo. Velmi brzy to pochopila i místní zastupitelstva a spolky začala brát jako své partnery, jako někoho, bez něhož by rozvoj místa nebyl vůbec možný. Přímá účast aktivních členů a funkcionářů významných spolků nejrůznějšího zaměření je toho nejhmatatelnějším důkazem.

6.4.2 Dotazníkové šetření způsobů spolupráce a podpory spolků samosprávou

Pro dokreslení postavení spolků v současné městské komunitě a jejich vztahů k městské samosprávě byla v této práci zvolena metoda dotazníkového šetření. Dotazník nemůže pochopitelně sloužit k postižení všech aspektů vztahu mezi městskou samosprávou a spolky. Nešlo v něm v žádném případě o nějakou statistiku, nejsou zjišťovány ani případné korelace mezi jednotlivými zkoumanými prvky, protože počet spolků, které byly předmětem šetření, je pro statistické zpracování nevýznamný a statistické závěry by byly neprokazatelné.

Smyslem šetření bylo především zmapování vztahových vazeb mezi spolky a městskou samosprávou a pohledu spolků na spolupráci s ní. Zároveň ale dává toto šetření určitý obrázek o struktuře aktivních a rozhodujících spolků ve městě a jejich variabilitě. Odpovídá i na strukturu spolků z hlediska doby jejich vzniku, početnosti členstva a tím

i důležitosti spolku v dané lokalitě, na zaměření spolkových aktivit v místě i na příspěvek spolků ke kulturnímu, sportovnímu a společenskému životu města Dobrušky.

Mimo jiné také s ohledem na technické a organizační možnosti nebyly osloveny beze zbytku všechny spolky, které ve městě a ve sloučených obcích působí. Vynechány byly některé spolky, jejichž aktivity se vůbec nedotýkají širší veřejnosti, která je ani nemá ve svém povědomí. Vynechány byly i spolky vyhraněně profesního či politického nebo politizujícího zaměření, protože nekorespondují se záměrem této diplomové práce.

Okruh oslovených spolků byl konzultován s pracovníky místní samosprávy a s městským kronikářem Mgr. Jiřím Machem, který má o jednotlivých spolcích a jejich aktivitách poměrně podrobný přehled.¹⁴³ Rovněž výběru posloužila i publicita spolků v místních sdělovacích prostředcích včetně internetových stránek.

Z této selekce nakonec vyplynulo 26 spolků, které byly obeslány dotazníkem. Návratnost byla stoprocentní, což samo o sobě může být jednou z indicií vztahu spolků k místní samosprávě. Výsledky šetření, byly v sumarizované podobě dány rovněž k dispozici a dalšímu případnému využití místním samosprávným orgánům. Dotazníky samy byly anonymní a anonymita byla zachována i v tomto případě. Nejen, že nikdo z těch, kdo dotazníky vyplňoval, je nepodepisoval a neuváděl své jméno, ale předány nebyly ani jednotlivé dotazníky za spolky. Princip anonymity byl zdůrazněn i při jejich rozesílání. S velkou pravděpodobností lze předpokládat, že byly vyplňovány bez předpojatosti.

Struktura dobušských spolků z hlediska období jejich vzniku velmi silně koreluje s celkovým společenským vývojem. Jak vyplývá i z předchozího textu této diplomové práce, jen málo spolků založených před obdobím obou totalit, dokázalo nepříznivé časy přežít. Z celkového počtu 26 dotazovaných spolků bylo před rokem 1950 založeno jen 5. Šlo především o spolky hasičské, Sokol, ženský pěvecký spolek Vlasta a částečně i divadelní ochotníci. Úplnou kontinuitu můžeme zaznamenat jen u hasičů, což vyplývá z jejich primárního poslání, které respektovaly i oba totalitní systémy, a spolku Vlasta, který nejednou balancoval na pokraji zániku, ale podařilo se mu překonat nejen nepřízeň doby, ale i generační problémy. U ochotnických spolků lze mluvit o kontinuitě jen s určitou rezervou, protože často měnily své názvy, nakrátko i zanikaly.

¹⁴³ Rozhovor s Jiřím Machem, ředitelem Vlastivědného muzea v Dobrušce.

Za téměř čtyři desítky let mezi roky 1950 a 1989 vznikly pouze dva spolky, což svědčí i o určitém nezájmu občanů o společenskou angažovanost a věci veřejné, které ostatně nemohli stejně nijak účinně ovlivňovat. Doslova spolkovou explozi zaznamenalo první desetiletí po Sametové revoluci. V této době vzniklo 14 spolků. Číslo je však ovlivněno i rozpadem jednotné tělovýchovné organizace, protože některé sportovní oddíly se rozhodly pro osamostatnění. Pětici spolků vzniklých po roce 2000 lze považovat za doklad určité stabilizace v této oblasti. Jednotlivé sféry společenského, sportovního a kulturního života jsou již spolky, které provozují tyto činnosti, zřejmě již do větší míry satureovány.

Absolutní většina spolků patří počtem členů mezi malé. Více jak sto členů mají jen některé spolky sportovního zaměření. Svědčí to o velké rozrůzněnosti zájmů a široké paletě aktivit, kterou spolkový život ve městě nabízí.

Vyšší součet než 26 u spolků podle typů vyplývá z toho, že některé spolky se samy zařazují k více účelům. Například u hasičského spolku v Křovicích jde o náplň nejen zájmovou, ale i kulturní a sportovní. Spolek provozuje vedle sportu požárního i vlastní fotbalové mužstvo a pořádá i řadu kulturních a společenských akcí v lokalitě své působnosti.

Většina spolků má však náplň sportovní a zájmovou. Méně je spolků kulturních, což by se mohlo zdát poněkud anomální ve městě s tak bohatým kulturním životem a staletými kulturními tradicemi. I tak je počet kulturních spolků dostatečný a žánrově pokrývají velmi širokou oblast kulturních aktivit. Spíše jako příklad za všechny ostatní se ve zkoumaném vzorku objevilo i jedno sdružení rodičů a přátel školy. I když jde o spolek velmi specifický, jehož členská základna je proměnlivá v čase podle toho, jak děti přicházejí a odcházejí ze školních lavic, i tyto spolky pořádají některé aktivity pro širokou veřejnost (jde zejména o plesy).

Sdružení rodičů a přátel školy jsou také jedinými spolky, které (i s ohledem na své zvláštní postavení a poslání) nedostávají od městské samosprávy příspěvky na své aktivity. Všechny ostatní spolky jsou městem podporovány i přímo financemi. Podle toho, jak atraktivní je činnost spolku pro místní podnikatele (případně jsou-li osobně jejich členy), přispívají i oni na spolkovou činnost. Finanční prostředky získávají místní spolky i z nejrůznějších grantů a jsou-li začleněny do některé celostátní organizace, dostávají podporu i od svých ústředí. Specifiku zde opět představují rodičovská sdružení, která jsou

financována především z příspěvků rodičů a z výtěžků vlastní činnosti (především z pořádání plesů).

Příspěvky od samosprávy a nejrůznější další dotace představují v hospodaření spolků velmi podstatnou položku. Jen čtyři spolky uvedly, že pokrývají méně než 20 % jejich rozpočtů. U dalších pěti to činí 20 – 50 % a zbytek, tedy šetnáct spolků uvádí, že tyto finance pokrývají více než 50 % jejich potřeb. U některých spolků to činí dokonce více než 80 %.

Neméně důležité jsou jiné materiální způsoby podpory, které městská samospráva spolkům poskytuje. Z nich pak na prvním místě figuruje zapůjčování městských prostor a zařízení buď úplně zdarma, nebo za nízkou, někdy i jen symbolickou cenu. To je pro činnost spolků nesmírně důležité, protože kdyby měly platit ekonomické pronájmy, s největší pravděpodobností by své aktivity nemohly provozovat vůbec. Úplně závislé na tomto způsobu podpory jsou například spolky divadelních ochotníků, které mohou využívat zařízení nově rekonstruovaného Společenského centra-Kina 70 zcela zdarma, a to nejen pro hraní samotných představení, ale i pro zkoušky. Menší spolky zájmové mohou využívat prostor Spolkového domu-Rýdlovy vily za symbolické nájemné, které jim zpravidla téměř nebo dokonce úplně pokrývají finanční dotace městské samosprávy. Obdobně jsou zapůjčovány i prostory sportovních a tělovýchovných zařízení, do jejichž udržování město investuje nemalé prostředky, které by se v pokladnách sportovních spolků zcela určitě nenašly.

Zvláštní postavení má v tomto směru sokolovna. Stavba z dvacátých let minulého století, ačkoliv již v mnoha parametrech nevyhovuje současným potřebám sportu a tělovýchovy, tvoří stále jeden z hlavních prostorů pro provozování této činnosti. Po obnovení samostatného postavení ji Sokol získal zpět do svého majetku. Budova je však provozně mimořádně náročná (zejména energeticky) a vyžaduje stále více prostředků i na svou údržbu. Pro Sokol se stala tato situace již neřešitelnou. Městská samospráva proto rozhodla vyjít vstříc požadavkům Sokola a převzít tuto budovu do výpůjčky. Město tedy na sebe vzalo veškerou starost o placení energií a dalších nákladů spojených s provozem sokolovny aniž by došlo k újmě možností jejího využívání sportovními oddíly Sokola. Další perspektiva objektu bude předmětem hledání nových možností, které by umožnily zachování dnes už historicky cenné stavby a zároveň nastolily řešení ekonomicky šetrnějšího způsobu jejího užívání.

Dalším způsobem podpory spolků ze strany městské samosprávy je přebírání záštity nad jejich akcemi. Nejde v tomto směru jen o něco ryze formálního. Městská samospráva poskytuje ceny na nejrůznější soutěže a z hlediska prestiže spolků jde i o vyjádření postoje samosprávy k jejich činnosti. Osobní účast představitelů města je i symbolickým vyjádřením postoje městské samosprávy ke spolkům a jejich aktivitám, které považuje za důležité a nezastupitelný přínos pro život města.

Důležitá je i nejrůznější pomoc technického charakteru, kterou městská samospráva poskytuje spolkům při pořádání konkrétních akcí. Týká se to jak zařízení, kterým město disponuje (např. stany, lavičky, zvuková aparatura apod.), tak i samotných pracovníků městských technických služeb, kteří vše potřebné připravují. I tato pomoc je poskytována většinou bezplatně.¹⁴⁴

Jako určitou recipocitu za tuto pomoc pořádají spolky akce a vyvíjejí činnosti, které slouží všem obyvatelům města. Jsou to například otevřené sportovní soutěže dětí, veřejná vystoupení, kulturní a společenské akce, dětské tábory a celá řada dalších aktivit. Výrazným způsobem tak spolky přispívají k obohacení sportovního, kulturního a společenského života ve městě.

O kvalitě spolupráce mezi spolky a městskou samosprávou svědčí i to, jakým způsobem tuto spolupráci samotné spolky hodnotí. Na škále spokojenosti byly v odpovědích vyznačeny jen tři možnosti, všechny v kladné části škály. Jako bezvýhradnou označilo tuto spokojenost deset spolků, téměř bezvýhradnou třináct a jen částečnou tři z dotazovaných spolků. Úplnou ani částečnou nespokojenost nevyjádřil žádný a podstatné je, že ani žádný ze spolků neoznačil možnost, že žádná spolupráce neexistuje. Svědčí to o dlouhodobé a systematické spolupráci obou stran.

Celkově lze z výsledků dotazníkového šetření vyvodit, že se město o spolky, které na jeho teritoriu působí, dobře stará a že si je vědomo jejich důležitosti pro spokojený život obyvatel.

Informace z výsledků šetření mohou být v některých případech použity i pro městskou samosprávu. I když většinou ukazují na spokojenost, přece jen by mohly posloužit i ke zkvalitňování spolupráce samosprávy se spolky, především v oblasti komunikace.

¹⁴⁴ Rozhovor s Petrem Štěpánem, vedoucím Technických služeb města Dobrušky.

7 Závěr

Sledujeme-li vývojovou linii vztahu spolků a spolkového života k městské samosprávě, můžeme vystopovat několik obecnějších závěrů. Obecné jsou v korelaci se zkoumanou lokalitou, jakékoli závěry v širším měřítku lze brát jen jako analogie a vývody v tomto směru mohou být jen více či méně intuitivní. Přesto i obecnější studie zabývající se novodobými dějinami našeho státu a národa, jsou s těmito závěry v souhlasu, i když jednoznačnost tvrzení je nutné korigovat s ohledem na místní specifika.

Vztah místní samosprávy a spolků se v čase mění v přímé závislosti na typu řízení a organizace společnosti. V rodících se demokratických poměrech Rakousko-Uherska můžeme najít skutečnou kolébku spolkového života, který byl jedním z nejdůležitějších atributů těchto poměrů. Tato skutečnost se plně promítala i do poměrů v maloměstské Dobrušce, i když zde dochází k určité časové prodlevě. Postupně však i zde došlo k formování nové občanské společnosti s vyšší participací lidí na jejím chodu.

Spolek jako nový sociální fenomén byl záhy rozpoznán jako jedna z možností ovlivňování veřejného mínění v místě a jako jedna z forem pronikání do řídicích struktur maloměstské komunity. Pro lidi, kteří v těchto strukturách již měli své pevné místo, přinášel další možnost získávání nebo zvyšování osobní popularity. Odtud tedy můžeme odvozovat původ oblíbených fotografií pánů starostů se členy jednotlivých spolků, či jejich účast na spolkových akcích. Spolky také byly určitou oporou mocenských postů v místní samosprávě a činnost na vedoucích spolkových postech mohla být i stupněm pronikání do místních samosprávných struktur.

Tento trend nabyl svých nových kvalit v období meziválečného samostatného státu. Občanské sebevědomí velice vzrostlo a účast na spolkovém životě se stala jedním z jeho atributů. Spolkový život vůbec se v demokratických poměrech stal trvalou formou realizace občanské společnosti. Bez spolkových aktivit si lze jen stěží představit fungování místních komunit. Sport, kultura, společenský život – to všechno by bylo bez dobrého fungování spolků naprosto nemyslitelné. Byly to právě spolky, které přinášely do maloměstského prostředí nové myšlenky, nové formy vnitřní existence samostatného demokratického státu.

Tento vývoj zastavily obě totality minulého století. Zatímco první, nacistická, představovala otevřeně represivní režim, který naprosto programově potlačoval veškeré

formy národního života, tedy i života spolkového¹⁴⁵, druhá totalita byla skrytější a rafinovanější.

Komunisté, kteří sami sebe označovali za nositele nejlepších národních tradic, nemohli a dokonce ani nechtěli spolkový život likvidovat úplně. Bez skrupulí zakázali po převzetí moci ty spolky, jejichž ideové zaměření bylo spjato s dřívější demokratickou společností. Ostatní spolky mohly existovat i nadále, ale jen jako „převodní páky“ státního a společenského mechanismu, jehož ústředním motorem byla komunistická strana, respektive její centrální vedení. I zde byl zachován „vůdcovský“ princip, kdy na nejvyššího stranického vůdce navazovali vůdcové na všech nižších úrovních včetně komunální.

Spolky a jejich aktivity dostaly náplň, která byla absolutně odlišná od předchozího demokratického období. Proto také ztratily své dřívější postavení opory a spolupracovníka místních mocenských struktur. Ostatně i tyto struktury v podstatě ztratily svou reálnou moc a staly se jen pouhými součástkami v mechanismu uplatňování centrální moci a centralistického způsobu řízení.

Krátkodobou výjimkou se stalo období šedesátých let, především roků 1968 a 1969, kdy došlo k pokusu o renesanci spolkového života. Ten byl však v zárodku udušen novým obdobím normalizační jednotvárnosti a bezvýraznosti, které mělo trvat další dvacetiletí. Přesto, že nelze potlačování skutečného spolkového života v této době srovnávat s tvrdými perzekucemi let padesátých, rozdíly nalezneme spíše jen v použitých metodách a razanci jejich uplatňování. Ve druhém desetiletí této periody začínáme zaznamenávat neklamné známky rozkladu celého tohoto systému, který se ve snaze konzervovat daný stav dostal do určité křeče, která popírala používané metody a nakonec i samotné jeho existenční oprávnění. I v podmínkách Dobrušky zaznamenáváme stále čtenější příklady skrytého, ale otevřenějšího odporu vůči tuposti místních a regionálních mocenských stranických a státních struktur, především v oblasti ochotnického divadelnictví.

Radikální přeměnu všech oblastí společnosti, tedy i spolkového života, přinesl závěr roku 1989 a zejména pak rok 1990, v němž se realizovaly téměř všechny rozhodující společenské přeměny. Pro spolky a jejich aktivity to představovalo úplně novou kvalitu práce. Zatímco v některých případech se pokoušely restaurovat stav před nástupem totalitních režimů (a dostávaly se tím do slepých uliček a neřešitelných situací), většinou hledaly nové cesty. Šlo především o plné uplatnění samostatného rozhodování

¹⁴⁵ Cílem byla konečná likvidace české populace coby národa, jak se nepokrytě vyjádřil ve svém známém nástupním projevu Reinhard Heydrich.

o spolkových aktivitách, tedy o způsob, který byl téměř pro všechny žijící generace něčím nevyzkoušeným. Mnohé se realizovalo i za cenu četných omylů a chyb, mnohé hledání trvá dosud a je v podstatě cestou, kterou spolky řeší základní otázky a nejvlastnější způsoby nejen své činnosti, ale i samotné existence.

Také postavení spolků ve struktuře místní komunity je odlišné od všech předchozích období. Jako v každé demokratické společnosti však představují důležitou komponentu místního života, komponentu, bez níž by jeho existence nebyla vůbec možná. Sama podstata demokratického způsobu řízení věcí veřejných si vyžaduje, aby jejich jednotlivé části byly jednak autonomní, jednak velmi úzce kooperující.

Částečně to potvrzují i výsledky dotazníkového šetření, které bylo prováděno pro účely této práce. Všechny spolky potvrdily svou poměrně dosti úzkou vazbu na místní samosprávu a její činnost. Podpora, které se jim z této strany dostává, má dvojí charakter. Jednak je přínosem pro spolkovou činnost samotnou, jednak i na druhé straně rozvíjí a rozšiřuje možnosti aktivit samosprávy. Tímto způsobem rozevírá prostor pro uspokojování nejrůznějších potřeb občanů, které by jinak městská samospráva mohla zajišťovat pouze s dalším profesionálním aparátem, případně by je nezajišťovala vůbec. Jde v tomto smyslu především o aktivity v oblasti sportu, kultury a nejrůznější aktivity zájmové. Všechny jsou zase přínosem pro život ve městě a jejich výsledky prospívají daleko většímu okruhu obyvatel, než tvoří samotná členská základna těchto spolků.

Pomoc městské samosprávy nespočívá v suplování spolkových aktivit, ale zejména ve vytváření podmínek pro jejich existenci a rozvoj. Jde to jednak o podporu materiální, především v podobě nejrůznějšího propůjčování městských prostor (ať již za symbolickou cenu, nebo zdarma), jednak o přímou finanční podporu spolků formou nejrůznějších příspěvků a dotací. V některých případech může jít i o spolupřátelství jednotlivých akcí.

Neméně zanedbatelná je i podpora nemateriální. V tomto případě jde především o ocenění výsledků práce spolků, které může mít nejrůznější formu; od pozornosti věnované jejich činnosti mediálními prostředky, které má město k dispozici (v Dobrušce jde konkrétně o dva měsíčníky a místní televizní vysílání) až po oficiálnější formu, jakou je například každoroční vyhodnocování nejlepších sportovců města. Do této oblasti koneckonců patří i nejrůznější ceny věnované do soutěží a přehlídek, ať již ve sportu nebo i jiných oblastech.

Aktivní podíl občanů na všech sférách života města je tak základní formou utváření místních mocenských struktur, ale nejenom tím. Je to jeden ze základních způsobů existence občanské společnosti vůbec. Bez spolkových aktivit, bez jejich podílu na celkovém životě města, si fungování tohoto organismu nelze vůbec představit. Vstřícnost městské samosprávy a jejích orgánů vůči místním spolkům není tedy záležitostí jakési blahovolné benevolence, ale nezbytným předpokladem fungování takového lokálního společenství.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné dokumenty

Monografie

BALÍK, Stanislav. Metodologie výzkumu komunální politiky. In: FIALA, Petr a Maxmilián, STRMISKA. *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody*. 1. vyd. Brno: ISPO - CDK, 2005. S. 163 – 175, 13 s. ISBN: 80-7325-074-8.

BROKL, Lubomír a kol. *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha: SLON, 1997. 210 s. ISBN: 80-858-5048-6.

ČÁŇOVÁ, Eliška. K problematice povstání roku 1628 na trčkovských panstvích v Podorlicku. In: *Orlické hory a Podorlicko 6*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv a Muzeum Orlických hor, 1974. 95 s.

ČERMÁK, Daniel, VOBECKÁ, Jana a kol. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: SLON, 2012. 182 s. ISBN: 978-80-7419-067-4.

FELCMAN, Ondřej a kol. *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku*. Praha: Lidové noviny, 2010. 832 s. ISBN: 978-80-7422-106-4.

FLESAR, Antonín. *Popis historicko-archeologicko-statistický okresu Opočenského*. Hradec Králové: nákl. vl., 1895 (Bisk. kniht.). 264 s.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 200 s. ISBN: 80-7106-298-7.

JOHANIDES, Josef. *František Vladislav Hek - F. L. Věk: (stručný životopis)*. Dobruška: Město Dobruška, 2009. 33 s. ISBN 978-80-254-6543-1.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. 447 s. ISBN: 80-204-0145-8.

KOŠTÁL, Miloslav. Od počátků do třicetileté války. In: *Křesťanství v Podorlicku*. Dobruška-Rychnov n. Kn., 2000. 311 s.

KUČEROVÁ, Eva. Panorama. In: MACH, Jiří. *Cesty poutníků*. Hlinné: SEN, 2013. Str. 3-28. 138 s. ISBN: 978-80-86483-47-4.

LAICHTER, Josef. *Sychrova éra, 1. - 3. díl*. Praha: J. Otto, 1892. 304, 345, 365 s.

MACH, Jiří, FRÝDA, Josef, MATOUŠ, Václav. *Dobrušská privilegia*. Dobruška: Město Dobruška, 2010. 79 s. ISBN 978-80-254-6906-4.

MACH, Jiří. Kříž a kalich. In: *Křesťanství v Podorlicku*. Rychnov nad Kněžnou: Státní okresní archiv, Dobruška: Městské muzeum, 2000. 311 s. ISBN: 80-901757-7-5.

MACH, Jiří. *Strípky z minulosti Podorlicka*. Liberec: Bor, 2010. 232 s. ISBN: 978-80-86807-32-4.

MACH, Jiří. Vlastenectví v regionálních církevních kronikách. In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Dobruška: Město Dobruška, 2009. 165 s. ISBN: 978-80-254-5633-0.

MATOUŠ, Václav. *Ortel podle práva*. Dobruška: Město Dobruška, 1997. 72 s. ISBN: 80-86076-01-6.

MATOUŠ, Václav, MACH, Jiří. *Kronika válek v Podorlicku*, 1. - 3. díl. Dobruška: Město Dobruška, 2007. 86 s. ISBN: 978-80-254-1197-1.

MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994. 230 s. ISBN: 978-80-254-9812-5.

MATOUŠ, Václav, MACH, Jiří. *Osobnosti dobrušské historie*. Dobruška: Město Dobruška, 2005. 96 s. ISBN: 978-80-239-6258-1.

MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*, 2. vydání. Praha: Verbum, 2013. 304 s. ISBN: 978-80-9039-204-5.

PETRÁČEK, Tomáš. Národ a církev: role kněží a církve v národním obrození, In: *Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z konference. Dobruška: Město Dobruška, 2009. 168 s.

ROŠTLAPIL, Josef, Mnohoslav. *Paměti města Dobrušky a panství opočenské*. Praha: J. Otto, Dobruška, 1887. 76 s.

SALAMON, Lester. M., ANHEIER, Helmut. K. (1992). In: *Search of the Nonprofit Sector I: The Questions of Definitions*. Voluntas 3 (2): 125-151.

SKOVAJSA, Marek a kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, 2010. 376 s. ISBN 978-80-7367-681-0.

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. *České dějiny 1/5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha, 1938, 920 s.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Z nouze o spasení, (Česká emigrace v 18. století do Pruského Slezska)*. Praha: Kalich, 1992. 182 s. ISBN: 80-7072-948-1.

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita. *Jak potůček v jezeře*. Praha: Kalich, 2009. 424 s. ISBN: 978-80-7017-112-7.

ŠUBERT, František, Adolf. *U nás v Dobrušce*. Praha: Emil Šolc, 1916. 103 s.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha: Svoboda, 1982. 690 s.

Kroniky a příspěvky ve sborníku.

BALCAR, Vladislav. *Zevrubné dějiny dobrušského Sokola*. Rukopis. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388. 188 s.

BALCAR, Vladislav. *Zpěvácký spolek Dobroš*. Rukopis, archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIV/388. 111 s.

CVRČEK, Josef. *O sedání ouřadu pospolu v kostele a o výsledku radního Mikuláše Doubravy*. Dobruška: Kulturní kalendář Dobrušky, červen 1966.

ČÁP, V. *Kronika ESA*. Archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/210.

HEJCMAN, Josef. *Kronika naší vesnice*. Praha: Robert Hencl, 1935. 148 s.

KÁŠ, Josef. *Kronika divadla ochotnického v městě Dobrušce*. Rukopis. Archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/282. 33 s.

KUBEČKOVÁ, Kateřina. *Proměny hudebního života na Dobrušsku v letech 1948-1989*. Rukopis referátu na Konferenci Hudební tradice dobrušského regionu, archivní sbírka vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. VII/72, s. 6

MACH, Jiří a kol. *Dobrušská radnice*. Dobruška: město Dobruška, 2009. 36 s.

MACH, Jiří a kol. *Dobrušsko ve středověku*. Dobruška: Vlastivědné muzeum Dobruška, 2010. 52 s.

MACH, Jiří. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: Město Dobruška, 2002. 40 s.

MACH, Jiří. *Změny v ekologické struktuře malého města v období rané kapitalistické industrializace*. Praha, 1973. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. 72 s.

MACH, Jiří. *Hudební tradice dobrušska do roku 1948*. Rukopis referátu na konferenci Hudební tradice Podorlicka. Archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce. Sign. VII/72, s. 6.

MACH, Jiří. *Vzpomínky divadelní*. Rukopis, nestránkováno, v majetku autora, použito s jeho svolením.

MATOUŠ, Václav. *Selské povstání 1628*. Dobruška: Městské muzeum, 1998. 28 s.

MUSIL, František. *K problematice kolonizace Podorlicka*. Orlický vlastivědný zpravodaj 1/1994, str. 14- 21.

PTÁČEK, Josef. *Kronika sametové revoluce v Dobrušce*. Dobruška, Kulturní kalendář Dobruška, 12/1990.

ZAHRADNÍK, Zdeněk. *Divadlo Podorlicka*. Okresní kulturní středisko Rychnov nad Kněžnou, 1983, 104 s.

První výroční zpráva okrašlovacího spolku v Dobrušce, 1887, archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/159.

Čtvrtá výroční zpráva okrašlovacího spolku v Dobrušce, 1890, archivní sbírka Vlastivědného muzea v Dobrušce, sign. XIII/159.

Kronika města Dobrušky z let 1990 - 1995, 2001 a 2011.

Památník vydaný k oslavě padesátiletého trvání sboru dobrovolných hasičů v Dobrušce. *Po padesáti letech*. Dobruška 1924.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond Archiv města Dobrušky, Kniha protokolů městské rady, NEx. 664, 29. srpna 1863.

Státní okresní archiv Rychnov n. Kn., fond Archiv města Dobrušky, inv. č. 1.

Zpráva o volebním období 2006-2010 v Dobrušce. Dobruška: město Dobruška, 2010. 47s.

Zpráva o volebním období 2010-2014 v Dobrušce. Dobruška: město Dobruška, 2014. 56 s.

Zákony

Zákon č. 134/1867 ř. z., ze dne 15. listopadu 1867 o právě spolčovacím.

Československo. Zákon č. 68/1951 Sb., ze dne 12. července 1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních.

Česko. Zákon č. 133/1985 Sb., ze dne 17. prosince 1985 o požární ochraně.

Československo. Zákon č. 83/1990 Sb., ze dne 27. března 1990 o sdružování občanů.

Kodifikoval ji již ústavní zákon Federálního shromáždění č. 294/1990 Sb. A nové uspořádání bylo formulováno v zákonu České národní rady č. 367/1990 o obcích.

Česko. Zákon č. 367/1990 Sb., ze dne 4. září 1990 o obcích (obecní zřízení).

Československo. Ústavní zákon, předpis č. 1/1991 Sb., ze dne 9. ledna 1991, kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění ČSFR.

Česko. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., ze dne 19. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky.

Česko. Zákon č. 89/2012 Sb., ze dne 3. února 2012 občanský zákoník.

Rozhovory

Rozhovor s bývalým starostou města Dobrušky, Vladimírem Zrzavým (1990 – 1998). V Dobrušce 6. prosince 2014.

Rozhovor s Oldřichem Klobasem, bývalým starostou města Dobrušky (1998 – 2006). V Dobrušce dne 22. listopadu 2014.

Rozhovor s Petrem Tojnarem, současným starostou města Dobrušky (2006 – do současnosti). V Dobrušce dne 24. ledna 2015.

Rozhovor s Petrem Lříčářem, současným místostarostou města Dobrušky (2006 – do současnosti). V Dobrušce dne 7. prosince 2014.

Rozhovor s Petrem Poláčkem, vedoucím Kulturních a sportovních zařízení města Dobrušky. V Dobrušce dne 10. ledna 2015.

Rozhovor s Petrem Štěpánem, vedoucím Technických služeb města Dobrušky. V Dobrušce dne 14. prosince 2014.

Rozhovor s Jiřím Bednářem, současným jednatelem Tělocvičné jednoty Sokol. V Dobrušce dne 7. prosince 2014.

Rozhovor s Jiřím Machem, ředitelem Vlastivědného muzea v Dobrušce. V Dobrušce dne 11. října 2014.

Internetové zdroje

TJ Sokol Dobruška. Trochu historie. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.sokoldobruska.cz/trochu-historie/>

TJ Sokol Dobruška. Oddíly. [online] [2014-12-01]. Dostupný z WWW: <http://www.sokoldobruska.cz/oddily/>

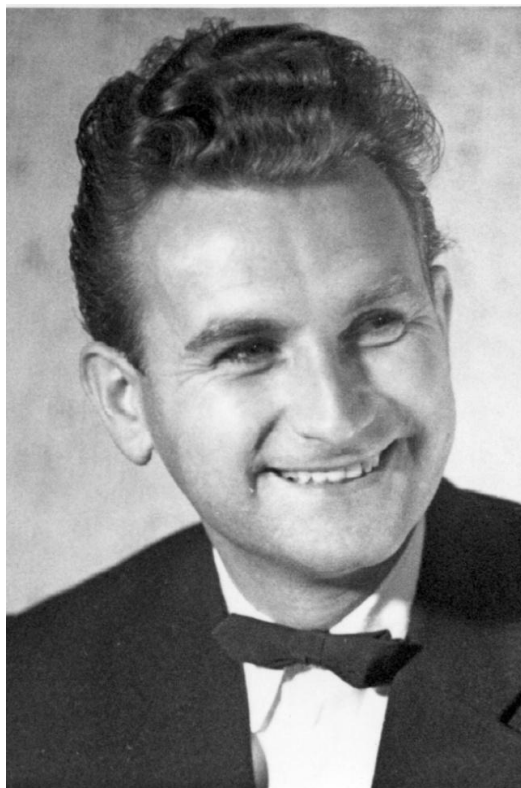
Příloha č. 1:

Dotazník zasláný spolkům. Seznam otázek:

1. Název vašeho spolku:
2. Uveďte alespoň přibližně, od kterého roku váš spolek v Dobrušce působí:
3. Kolik má váš spolek členů:
4. Jakého typu je váš spolek:
 - Sportovní
 - Kulturní
 - Zájmový
 - Profesní
 - Jiný
5. Dostáváte finanční prostředky na svou činnost od městské samosprávy:
 - Ano
 - Ne
6. Které další subjekty přispívají na vaši činnost:
7. Vyjádřete procentuelně, jak velkou část činnosti vašeho spolku pokrývají veškeré dotace:
8. Jaké další výhody poskytuje městská samospráva:
 - Zapůjčování prostor a zařízení bezplatně
 - Zapůjčování prostor a zařízení za nízkou cenu
 - Přebírání záštity nad akcemi
 - Nejrůznější pomoc prostřednictvím technických služeb
 - Jiné (pokud možno konkretizujte)
9. Jaké akce organizuje váš spolek pro veřejnost:
10. Vyjádřete míru spokojenosti se spoluprací s městskou samosprávou na této škále:
 - Velmi spokojen
 - Spokojen
 - Částečně spokojen
 - Spíše nespokojen
 - Velmi nespokojen
 - Žádná spolupráce není

Obrázky:

Obrázek č. 1: Vladislav Balcar – kronikář dobrušských spolků

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 2: Hasiči se starostou Josefem Archlebem

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 3: Sokolské cvičení v roce 1894

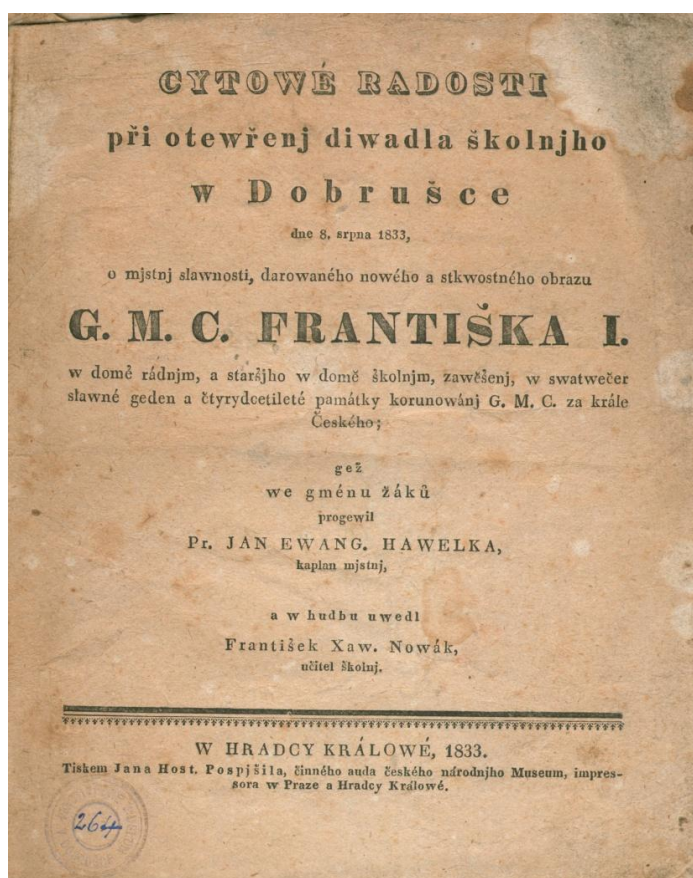
Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 4: Členové souborů Vlasta a Dobroš za první republiky

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 5: Plakát na nejstarší dochovanou divadelní hru v Dobrušce roku 1838

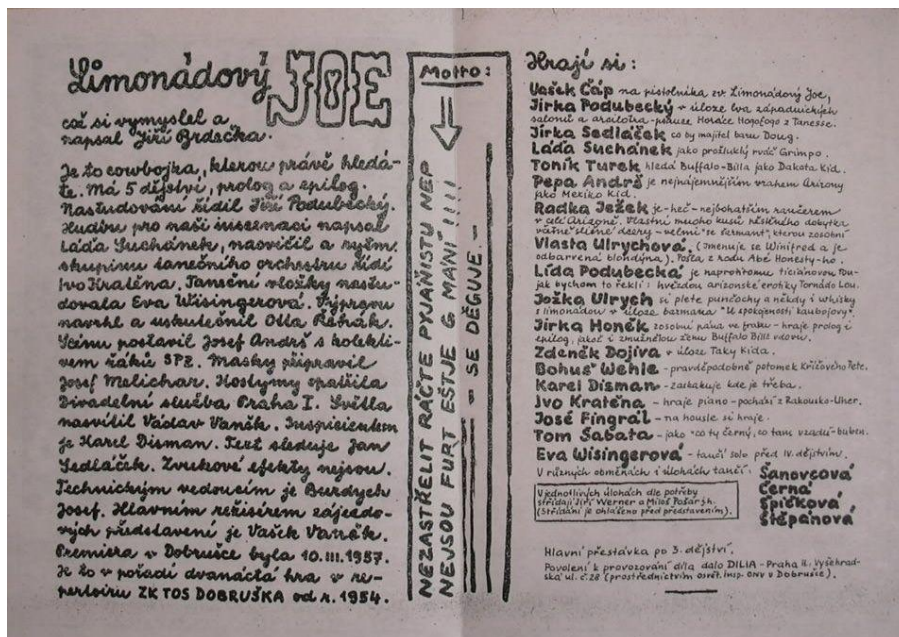
Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 6: Plakát na představení Dělnického divadla, Balada z hadrů roku 1936

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 7: Plakát na představení ESA Limonádový Joe

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce

Obrázek č. 8: Vladimír Zrzavý, první starosta města zvolený ve svobodných volbách po roce 1989

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Dobrušce